

Suomalaisen poronhoito- lainsäädännön ja paliskuntajärjestelmän vaikutukset saamelaiseen poronhoitoon ja siidajärjestelmään

Selvitys saamelaisten totuus- ja sovintokomissiolle

Anne-Maria Magga

Suomalaisen poronhoito- lainsäädännön ja paliskuntajärjestelmän vaikutukset saamelaiseen poronhoitoon ja siidajärjestelmään

Selvitys saamelaisten totuus- ja
sovintokomissiolle

Anne-Maria Magga

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Sámiid duhtavuotta- ja soabadankomišuvdna
Sámmilij tuotâvuotâ- já sovâdâttâmkomissio
Sá'mmlai tuóttvuótt- da suávâdvuóttkomissio
Saamelainen totuus- ja sovintokomissio
Sannings- och försoningskommission för same
Sámi Truth and Reconciliation Commission in Finland

Valtioneuvosto

Valtioneuvoston kanslia

This publication is copyrighted. You may download, display and print it for Your own personal use.

Commercial use is prohibited.

ISBN pdf: 978-952-383-643-3

ISSN pdf: 2490-0966

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2024

Suomalaisen poronhoitolainsäädännön ja paliskuntajärjestelmän vaikutukset saamelaiseen poronhoitoon ja siidajärjestelmään

Selvitys saamelaisten totuus- ja sovintokomissiolle

Valtioneuvoston julkaisu 2024:59

Julkaisija Valtioneuvosto

Tekijä/t Anne-Maria Magga

Kieli suomi

Sivumäärä 74

Tiivistelmä

Vaikka saamelainen poronhoito on monella tapaa saamelaisten toimeentulon, kulttuurin ja yhteiskunnan kivijalka, on sen oikeudellinen asema Suomen lainsäädännössä heikko. Paliskuntajärjestelmä on luotu suomalaisen poronhoitomallin pohjalle eikä siinä ole otettu huomioon saamelaisten perinteistä poronhoidon hallintamallia eli siidajärjestelmää. Saamelaista poronhoitoa tai siidajärjestelmää ei ole vielä kukaan tunnustettu Suomen poronhoitolaissa. Myös saamelaisten maa- ja metsäoikeudet ovat edelleen ratkaisematta.

Poronhoitolainsäädännöllä on kolonialistisia vaikutuksia saamelaiselle poronhoidolle, sillä se mahdollistaa saamelaisten laidunmaihin kohdistuvat oikeudenloukkaukset sekä heikentää saamelaisten itsemääräämisoikeuden toteutumista. Poronhoitolaki estää perinteisen saamelaisen poronhoidon harjoittamisen siidajärjestelmän mukaisesti ja mahdollistaa saamelaisiin kohdistuvat laidunaluevaltauksien Näkkälän paliskunnassa. Kaivostoiminnan lupamenettelyissä on vakavia puutteita siidojen oikeusaseman näkökulmasta kuten Käsivarren alueen malminetsintävaraukset ja niihin liittyvät ihmisoikeuskomiteoiden päätökset osoittavat. Metsähakkuut ovat aiheuttaneet Inarin alueen paliskunnissa laidunalueenmenetyksiä, joiden vaikutuksia ilmastonmuutos pahentaa. Lisäksi saamelaisten vähemmistöasema Paliskuntain yhdistyksessä vaikeuttaa saamelaisten itsemääräämisoikeuden toteutumista poronhoidon hallinnossa.

Klausuuli

Tämä julkaisu on toteutettu osana valtioneuvoston asettaman saamelaisten totuus- ja sovintokomission työtä. Julkaisun sisällöstä vastaa tiedon tuottaja, eikä tekstisisältö välttämättä edusta komission eikä valtioneuvoston näkemystä.

Asiasanat

saamelainen poronhoito, siida, kolonialismi, paliskunta, maankäyttö, alkuperäiskansaoikeudet, malminetsintävaraukset, metsähakkuut, ilmastonmuutos, itsemääräämisoikeus

ISBN PDF 978-952-383-643-3

ISSN PDF 2490-0966

Julkaisun osoite <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-643-3>

Den finska renskötellagstiftningens och renbeteslagssystemets inverkan på den samiska renskötseln och siidasystemet

Redogörelse till sannings- och försoningskommissionen för samer

Statsrådets publikationer 2024:59

Utgivare Statsrådet

Författare Anne-Maria Magga

Språk finska

Sidantal

74

Referat

Även om den samiska renskötseln på många sätt utgör grundvalen för samernas utkomst, kultur och samhälle är dess rättsliga ställning i Finlands lagstiftning svag. Systemet med renbeteslag skapades enligt den finländska renskötselmodellen utan att samernas traditionella förvaltningsmodell för renskötsel, dvs. siidasystemet beaktades. Den samiska renskötseln eller siidasystemet har fortfarande inte erkänts i Finlands renskötellag. Också samernas landrätter är fortfarande oavgjorda.

Rensköttellagstiftningen har kolonialistiska konsekvenser för den samiska renskötseln, eftersom den möjliggör rättsliga kränkningar av samernas betesmarker samt försvagar tillgodoseendet av samernas självbestämmanderätt. Rensköttellagen hindrar traditionell samisk renskötsel enligt siidasystemet och möjliggör annekteringar av samernas betesmarker i renbeteslaget Näkkälä. Tillståndsförfarandet för gruvverksamhet har allvarliga brister med tanke på sitornas rättsliga ställning som reservationerna för prospektering i Giehtaruohttas och besluten från människorättskommittéerna visar. Avverkningar har lett till förluster av betesmarker i renbeteslagen i Enare och effekterna av dessa förvärras av klimatförändringen. Dessutom försvårar samernas minoritetsställning i Renbeteslagsföreningen tillgodoseendet av samernas självbestämmanderätt i förvaltningen av renskötseln.

Klausul

Denna publikation har utarbetats som en del av arbetet i den sannings- och försoningskommission för samer som tillsatts av statsrådet. Den som producerat informationen ansvarar för innehållet i publikationen. Textinnehållet återspeglar inte nödvändigtvis kommissionens eller statsrådets ståndpunkt.

Nyckelord

samisk renskötsel, siida, kolonialism, renbeteslag, markanvändning, urfolksrättigheter, reservationer för prospektering, avverkning, klimatförändring, självbestämmanderätt

ISBN PDF 978-952-383-643-3

ISSN PDF

2490-0966

URN-adress

<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-643-3>

Impacts of Finnish reindeer husbandry legislation and the reindeer herding cooperative system on Sámi reindeer husbandry and the siida system

Report for the truth and reconciliation commission concerning the Sámi people

Publications of the Finnish Government 2024:59**Publisher** Finnish Government**Author(s)** Anne-Maria Magga**Language** Finnish**Pages** 74**Abstract**

Although Sámi reindeer husbandry is in many ways the cornerstone of the Sámi people's livelihood, culture and society, its legal status in Finnish legislation is weak. The reindeer herding cooperative system was created based on the Finnish reindeer husbandry model and does not take into account the traditional Sámi governance model for reindeer herding known as the siida system. Sámi reindeer husbandry and the siida system are still not recognised in the Finnish Reindeer Husbandry Act. Furthermore, the land rights of the Sámi remain unresolved.

Reindeer husbandry legislation has colonial impacts on Sámi reindeer husbandry, as it enables violations of the rights of the Sámi to grazing lands and undermines the Sámi people's right to self-determination. The Reindeer Husbandry Act prevents the Sámi from practising traditional reindeer herding in accordance with the siida system and enables encroachments on grazing lands in the Näkkälä reindeer herding cooperative. There are serious shortcomings in mining permit procedures from the perspective of the legal status of siidas, as evidenced by the mineral exploration reservations granted in the Käsivarsi area and the related decisions of UN human rights committees. In the reindeer herding cooperatives in the Inari region, felling of forests has led to a loss of grazing lands, the impact of which is exacerbated by climate change. Furthermore, the minority status of the Sámi in the Reindeer Herders' Association makes it more difficult for the Sámi to exercise their right to self-determination with regard to the management of reindeer husbandry.

Provision This publication was produced as part of the work of the Government-appointed Truth and Reconciliation Commission Concerning the Sámi People. Its content is the responsibility of the author and does not necessarily represent the views of the Truth and Reconciliation Commission or the Government.**Keywords** Sámi reindeer herding, siidas, colonialism, reindeer herding cooperatives, land use, Indigenous peoples' rights, mineral exploration reservations, felling, climate change, right to self-determination**ISBN PDF** 978-952-383-643-3**ISSN PDF** 2490-0966**URN address** <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-643-3>

Syemmilii puásuituálahâasättem já palgâsvuáhâdâv vaiguttâsah sämmilii
puásuituálu já puásuisijdâvuáhâdâhân
Čielgiittâs Sämmilij tuotâvuotâ- já sovâdâttâmkomission

Staatâräädi almostitme 2024:59

Almostittee

Staatâräädi

Rähtee/h

Anne-Maria Magga

Kielä

suomâkielä

Sijđomeeri

74

Čuákankiäsu

Veikkâ sämmiläš puásuituálu lii maangânáál sämmilij áigápuáđu, kulttuur já ohtsâškode keđgijyelgi, te lii ton riävtäläš sajattâh Suomâ lahâasâtmist hiäju. Palgâsvuáhâdâh vuáđuduvá syemmilii puásuituálumaalin, ige tast lah valdum huámmâšumán sämmilij ärbivuáväläš puásuituálu haldâšemmalli adai puásuisijdâvuáhâdâh. Sämmiläš puásuituálu teikâ puásuisijdâvuáhâdâh ij lah valagin tubdâstum Suomâ puásuituálulaavâst. Meiddei sämmilij eennâmvuoigâdovuotâh láá ain-uv čuávdihánáá.

Puásuituálahâasâtmist láá kolonialistliih vaiguttâsah sämmilii puásuituálu, tastko tot taha máhđulâžžân luávkâđ sämmilij kuáttumeennâmvuoigâdovuotâid já hiäjusmit sämmilij jiešmeridemvuoigâdovuotâ olášume. Puásuituálulaahâ iästá ärbivuávälíi sämmilii puásuituálu hárrjuttem puásuisijdâvuáhâdâv miel já taha máhđulâžžân väldidiđ sämmilij kuáttumkuávluid Näkkäl palgâsist. Ruukitooimâ luuvij uuccâmproosees lii vááijuvlâš puásuisijdâi riävtälíi sajattuv uáinust. Tot uáinoo Kietâruottâs kuávlumalmâuccâmväärridmijn sehe toid lohtâseiíee olmoošvuoigâdovuotâkomiteai miärdâsâin. Aanaar kuávlumalmâuccâmväärridmijn sehe toid lohtâseiíee olmoošvuoigâdovuotâkomiteai miärdâsâin. Aanaar kuávlumalmâuccâmväärridmijn sehe toid lohtâseiíee olmoošvuoigâdovuotâkomiteai miärdâsâin. Aanaar kuávlumalmâuccâmväärridmijn sehe toid lohtâseiíee olmoošvuoigâdovuotâkomiteai miärdâsâin.

Klausuul

Taat almostittem lii olášuttum uáassin staatâräädi asâttâm sämmilij tuotâvuotâ- já sovâdâttâmkomissio pargo. Almostittem sistuáluust västid tiäđu pyevtitteíee, ijge tekstâsistuálu veltidhánáá oovdâst komissio ijge staatâräädi uáinu.

Äššisäänih

sämmiläš puásuituálu, puásuisijdâ, kolonialism, paalgâs, eennâmkevttim, algâaalmugvuoigâdovuotâh, malmâuccâmväärridmeh, meccicuoppâmeh, šonjâdâhñubâstus, jiešmeridemvuoigâdovuotâ

ISBN PDF

978-952-383-643-3

ISSN PDF

2490-0966

Almostittem
čujottâs

<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-643-3>

Suopmelaš boazodoallóláhkaásaheami ja bálggusvuogádaga váikkuhusat sámi
boazodollui ja siidavuogádahkii
Čielggadeapmi sámiid duohtavuohta- ja soabadankomišuvdnii

Stáhtaráđi almmustahttimat 2024:59

Almmustahtti Stáhtaráđđi

Dahkki/t Anne-Maria Magga
Giella suomagiella Siidomearri 74

Čoahkkáigeassu

Vaikko sámi boazodoallu lea mángga láhkai sápmelaččaid birgenlági, kultuvrra ja servodaga geađgejuolgi, dan riektesajádat Suoma láhkaásaheamis lea heittot. Bálggusvuogádat lea hábmejuvvon suopmelaš boazodoallovuogi mielde, iige das leat vuhtiiváldojuvvon sámiid árbevirolaš boazodoalu hálddašnmálla, nappo siidavuogádat. Sámi boazodoallu dahje siidavuogádat ii leat velge dovddastuvvon Suoma boazodoallolágas. Maiddái sámiid eananvuoigatvuođat leat ain čoavddekeahhtá.

Boazodoallóláhkaásaheamis leat kolonialisttalaš váikkuhusat sámi boazodollui, daningo dat dahká vejolažžan, ahte sámi boazodoalu eananrievttit loavkiduvvojit ja dat heajuda sámiid iešmearridanrievtti ollašuvvama. Boazodoallóláhka eastá árbevirolaš sámi boazodoalu hárbmeheami siidavuogádaga mielde ja dahká Neakkela bálgosis vejolažžan sámiid guohtuneatnamiid rivvema. Ruvkedoaimmaid lohpeameannudeamis leat duođalaš váillit siiddaid riektesajádaga geahččanguovllus, dego Giehtaruohtta guovllu málbmaohcanvárremat ja daidda laktáseaddji olmmošvuoigatvuođakomiteaid mearrádušat čájehit. Vuovdečuollamiid geažil Anára guovllu bálgosiin leat massán guohtuneatnamiid, man váikkuhusaid dálkkádatrivdan vearida. Dasa lassin sámiid unnitlohkosajádat Bálgosiid ovtastumis váttásmahtá sámiid iešmearridanrievtti ollašuvvama boazodoalu hálddahusas.

Klausula Dát almmustahttin lea ollašuttton oassin barggus sámiid duohtavuođa- ja soabadankomišuvnna, man stáhtaráđđi lea ásahan. Almmustahttima sisdoalus vástida dieđu buvttadeaddji, iige deakstasisdoallu vealttakeahhtá ovddas komišuvnna iige stáhtaráđi oainnu.

Áššesánit sámi boazodoallu, siida, kolonialisma, bálggus, eanangeavaheapmi, eamiálbmotrievttit, málbmaohcanvárremat, vuovdečuollamat, dálkkádatrivdan, iešmearridanriekti

ISBN PDF 978-952-383-643-3 ISSN PDF 2490-0966

Almmustahttima čujuhus <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-643-3>

Lää'dd puä33háiddlää'jjsiöttummuž da paalgâskâ'ddriâžldöögga vaaiktööz
sää'mpuä33hoiddu da sijddriâžldö'kke
Čiölgtoš sä'mmlai tuöttvuött- da suävâdvuöttkomissioo'je

Riikksuävtööz čöödtoš 2024:59

Čöödteei

Riikksuävtöš

Raajji/Raaji

Anne-Maria Magga

Čiölli

lää'ddkiöll

Seiddmie'rr

74

Vuänöš

Há't sää'mpuä33háidd lij määngnalla sä'mmlai pi'rggummuž, kulttuur da öhttsažkáá'dd
keä'dgöjue'lgg, lij tön vuöiggâdvuödlâž sää'j Lää'ddjânnam lää'jjsiöttummšest heäjj.
Paalgâskâ'ddriâžldök lij tuejjuum lää'dd puä33háiddmaall vuâd ool jeät-ga tö'st leäkku
välddam lokku sä'mmlai ä'rbvuödlâž puä33háaid vaaldsem-maall le'be sijddriâžldöögga.
Sää'mpuä33háaid le'be sijddriâžldöögga jeät leäkku ni veäl tobdstam Lää'ddjânnam
puä33háiddlää'jjest. Sä'mmlai mäddvuöiggâdvuöđ še lie öinn čäü'dkani.

Puä33háiddlää'jjsiöttummšest lie kolonialistla vaaiktööz sää'mpuä33hoiddu tön diött,
ko töt vuei'tlvâstt sä'mmlai palggâmvue'did ohjjoövvi vuöiggâdvuöttneurummšid di
ráâššad sä'mmlai jjoččmie'rreemvuöiggâdvuöđ teäuddjummuž. Puä33háiddlää'kk
câgg ä'rbvuödlâž sää'mpuä33háaid harjittummuž sijddriâžldöögga meäldlânji da
vuei'tlvâstt sä'mmlai palggâmvue'di väldmööžžid Näkkälä paalgâskâá'ddest.
Kuäivâstoi'mmjummuž lää'ppmööntööllmööžžin lie tuöttšös vää'n siidi
vuöiggâdvuöttšâä'j kiöččâmkuu'lmest, mä'te Kiöttmaddi vuu'd malmmoocâmva'rrjööžž
da töid öhtteei ooumažvuöiggâdvuöttkomiteai tu'mmstöögga čuä'jte. Meä'cc-
čuöppmööžžid diött Aanar vuu'd paalgâskâá'dd lie mööntam palggâmvue'did,
da äimmösmuuttâs tuejjad neeu'rben mööntummši vaaiktöözšid. Lää'ssen
sä'mmlai minorite'ttsäá'j Paalgâskoo'ddi öhtöözšäst vaigsmätt sä'mmlai
jjoččmie'rreemvuöiggâdvuöđ teäuddjummuž puä33háaid valdšmest.

Klausuul

Tät čöödtoš lij vikkum čööd pie'kken riikksuävtöözšid šiošteem sä'mmlai tuöttvuött- da
suävâdvuöttkomissioo tuäjj. Čöödtoššid siisköözšäst va'sttad teäđ puu'tteei, ij-ga te'ksttsiiskös
vie'ltkáni eettkästt komissioo ij-ga riikksuävtööz vuäinnmööžž.

Ä'šš-sää'n

sää'mpuä33háidd, sijdd, kolonialism, paalgâskâ'dd, mäddânnmööš,
alggmeervuöiggâdvuöđ, malmmoocâmva'rrjööžž, meä'cc-čuöppmööžž, äimmösmuuttâs,
jjoččmie'rreemvuöiggâdvuöđ

ISBN PDF

978-952-383-643-3

ISSN PDF

2490-0966

Čöödtoššid ädröš <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-643-3>

Sisältö

1	Johdanto	10
2	Saamelainen poronhoito Suomessa ja paliskuntajärjestelmän vaikutukset siidajärjestelmään	14
	2.1 Enontekiön alueen poronhoito	16
	2.2 Utsjoen alueen poronhoito	21
	2.3 Inarin alueen poronhoito	22
	2.4 Kolttasaamelainen poronhoito	25
	2.5 Yhteenveto	28
3	Poronhoidon siidajärjestelmä Suomessa nykypäivänä	31
	3.1 Oikeudet ja velvollisuudet	32
	3.2 Päätöksenteko	33
	3.3 Vastaukset konflikteihin	34
	3.4 Laidunmaiden säästämisen oikeusperiaate	35
4	Suomalaisen poronhoitolainsäädännön ongelmakohdat saamelaisen poronhoidon ja siidajärjestelmän näkökulmasta	37
5	Poronhoitolainsäädännön kolonialistiset vaikutukset saamelaiseen poronhoitoon ja siidajärjestelmään nykypäivänä	44
	5.1 Poronhoitolaki estää siidajärjestelmän ja saamelaisen poronhoitoperinteen harjoittamisen Näkkälän paliskunnassa	44
	5.2 Viranomaiset ja tuomiostuimet eivät ota huomioon muun maankäytön vaikutuksia saamelaiseen poronhoitoon ja siidoihin: Esimerkkinä Käsivarren paliskunnan malminetsintäluvat	47
	5.3 Metsänhakkuiden vaikutukset inarinsaamelaiseen poronhoitoon Muddusjärven paliskunnassa yhdessä ilmastonmuutoksen kanssa	51
	5.4 Saamelaisten vähemmistöasema Paliskuntain yhdistyksessä estää saamelaisen itsemääräämisoikeuden toteutumisen poronhoidon hallinnossa	54
	5.5 Johtopäätökset	59
6	Toimenpide-ehdotukset	62
	Lähdeluettelo	65

1 Johdanto

Poronhoito on saamelaisten perinteinen elinkeino, joka on edelleen päätoiminen toimeentulo monelle sadalle saamelaiselle perheelle Suomessa. Saamelainen poronhoito perustuu vuosituhansien ajan jatkuneeseen yhteiseloon poron kanssa ja sen seurauksena syntyneeseen perinteiseen tietoon porosta, lumi- ja sääolosuhteista sekä niiden vaikutuksesta poroon. Vaikka poronhoito on modernisoitunut, saamelainen poronhoito perustuu edelleen paimennukseen eli poroja ohjaillaan paimentamalla laidunalueelta toiselle vuodenaikojen mukaan poron luontaisen ravinnontarpeen sekä poronhoitajien ekologisen perinnetiedon pohjalta. Saamelainen poronhoito tarvitsee tämän vuoksi riittävät ja yhtenäiset laidunalueet sekä laidunrauhan poroille. Saamelaista poronhoitoa ja sen maankäyttöä ovat vuosisatojen ajan ohjanneet omat lait ja tapaoikeudet, jotka ovat säädelleet maankäyttöä perinteisen tiedon lisäksi. Poronhoito on saamen kansan säilymisen elinehto sekä saamelaisen yhteiskunnan, kulttuurin sekä saamen kielten kivijalka. Sillä on suuri taloudellinen merkitys koko saamelaisalueella¹ ja se mahdollistaa saamelaisperheiden toimeentulon ja asumisen kotiseutualueellaan.

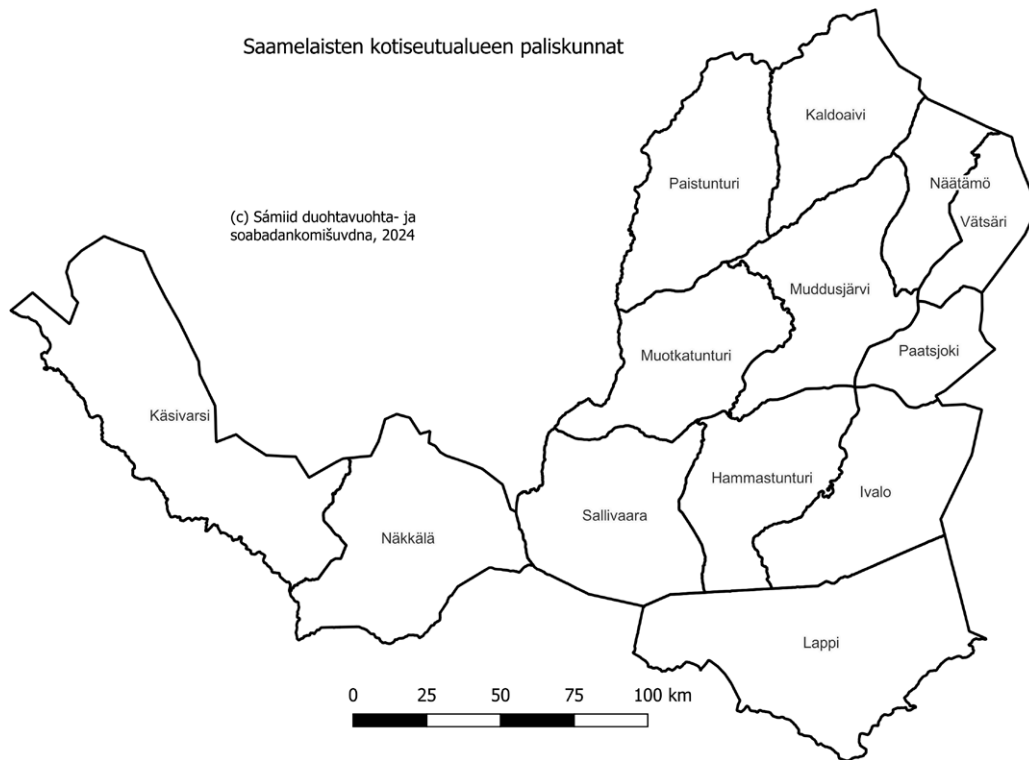
Poronomistajia saamelaisalueen paliskunnissa oli poronhoitovuoden 2024 lopussa 1 287. Luku pitää sisällään myös alaikäisten poronomistajien määrän. Päätoimisia poronhoitajia saamelaisalueella oli vuoden 2023 poronhoitovuoden lopussa 315 ihmistä, kun päätoimisuuden rajana pidetään porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslakien tukiehtojen mukaista 80 eloporoa.² Virallisia tilastoja saamelaisten poronhoitajien määrästä ei ole, mutta arvion mukaan noin 90 prosenttia saamelaisalueen poronomistajista on saamelaisia. Tämän perusteella Suomessa olisi arviolta noin 900–1 000 saamelaista poronomistajaa. Eloporoja saamelaisalueen paliskunnissa vuonna 2024 oli 69 301, kun koko poronhoitoalueella oli 176 581.³ Suomessa on tällä hetkellä 54 paliskuntaa, joista 13 sijaitsee saamelaisalueella.

1 Saamelaisalueella tarkoitetaan tässä selvityksessä saamelaisten kotiseutualuetta, joka on määritelty saamelaiskäräjälain (974/1995) 4 §.

2 Luvut saatu Paliskuntain yhdistyksestä.

3 Paliskuntain yhdistys 2023.

Kuvio 1. Kartta saamelaisalueen paliskunnista. Kuva Jan Saijets.

Saamelaisen poronhoidon oikeudellinen asema Suomessa on heikko. Tähän on monia historiallisia syitä, jotka on käsitelty kattavasti OTM Oula-Antti Labban (2024c) tämän julkaisun kanssa yhtä aikaa ilmestyvässä selvityksessä. Yhteenvetona tärkeimmistä syistä todettakoon, että Suomessa ei ole lainsäädännössä tunnustettu saamelaista poronhoitoa, siidajärjestelmää tai saamelaisten maa- ja metsäoikeuksia perinteisiin laidunmaihin. Suomessa poronhoidon lainsäädäntö eroaa Norjan ja Ruotsin lainsäädännöstä merkittävästi siinä, että Norjassa ja Ruotsissa poronhoito on saamelaisten perinnöllinen yksinoikeus, kun taas Suomessa poronhoito on eräänlainen yleisoikeus. Suomessa poronhoidon virallinen hallinto on järjestetty paliskunnittain, mikä pohjautuu suomalaiseen osuuskuntamaiseen hallintomalliin, jossa poronhoito on maatalouden sivuelinkeino. Toisin kuin muissa Pohjoismaissa, saamelaiset poronhoitajat ovat vähemmistöasemassa Suomessa. Kaikki Suomen paliskunnat kuuluvat Paliskuntain yhdistykseen, jonka tehtäviin kuuluu neuvonnan lisäksi erilaisten aloitteiden tekeminen lainsäädännön ja hallinnon alalla ja lisäksi sillä on viranomaisrooli poromerkkiasioissa. Saamelaiset ovat vähemmistönä Paliskuntain yhdistyksessä.

Tässä selvityksessä tarkoituksena on tarkastella, millaisia ongelmia, syrjintää ja suoranaisia esteitä saamelaisen poronhoidon heikosta oikeusasemasta ja suomalaisesta poronhoitolainsäädännöstä ja -hallinnosta seuraa saamelaisen poronhoidon harjoittamiselle ja siidajärjestelmälle nykypäivänä. Tarkastelen Suomen poronhoitolain (848/1990), poronhoitoasetuksen (883/1990) sekä porovahinkolain⁴ ja -asetuksen⁵ aiheuttamia ongelmia ja esteitä saamelaisen poronhoidon harjoittamiselle. On tärkeää huomioida, että poronhoidon ja muun maankäytön suhteisiin vaikuttaa myös muu lainsäädäntö.⁶

Siidajärjestelmä on saamelaisen poronhoidon perinteinen hallintamalli ja oikeudellinen järjestelmä, joka on edelleen käytössä niin Norjan, Ruotsin kuin Suomenkin saamelaisten keskuudessa (Labba 2017; Magga 2024; Näkkäläjärvi 2013; Sara 2010; 2011; Sara & Oskal 2001). Selvityksen keskeisenä lähtökohtana on, että saamelaisen poronhoidon siidajärjestelmä on toiminut vuosisatojen ajan omien lakiansa pohjalta, ja ne ovat vanhempia kuin nykyiset poronhoitolait (Magga 2024). Saamelaiset järjestävät poronhoitonsa ja maankäyttönsä monilla alueilla vielä siidajärjestelmän mukaisesti. Esimerkiksi Kanadan totuus- ja sovintokomission loppusuosituksissa alkuperäiskansojen omien lakien tunnustaminen on nähty keskeisessä roolissa sovinnon saavuttamisessa valtion ja alkuperäiskansan välillä (Truth and reconciliation commission of Canada 2015).⁷

Selvitys tarkastelee poronhoitolainsäädännön vaikutuksia saamelaisiin poronhoitajiin ja siidajärjestelmään asuttajakolonialismin viitekehyksestä käsin. Miten Suomen poronhoitolainsäädäntö ilmentää ja toteuttaa asuttajakolonialismia ja miten sen vaikutukset ilmenevät käytännössä? Asuttajakolonialismilla tarkoitetaan yhteiskunnallista valtarakennetta, joka mahdollistaa alkuperäiskansojen maiden valtaamisen ja itsemääräämisoikeuden menetyksen ja joka tapahtuu alkuperäiskansan eliminoinnin kautta (Coulthard 2014; Wolfe 2006).⁸ Asuttajakolonialismissa eliminointi ei välttämättä tarkoita fyysistä eliminointia, vaan se voi tarkoittaa myös

4 Laki porotaloutta kohdanneiden vahinkojen korvaamisesta (987/2011).

5 Valtioneuvoston asetus porotaloutta kohdanneiden vahinkojen korvaamisesta (656/2016).

6 Mm. kaivoslaki (621/2011), metsähallituslaki (234/2016), ympäristönsuojelulaki (527/2014), vesilaki (587/2011), maankäyttö- ja rakennuslaki (132/1999), erämaalaki (62/1991) ja luonnonsuojelulaki (1096/2006).

7 Kanadan totuus- ja sovintokomissio peräänkuulutti loppuraportissaan valtion ja alkuperäiskansojen oikeusjärjestelmien yhteensovittamista.

8 Olen selittänyt asuttajakolonialismin käsitettä tarkemmin artikkelissani ”Ounastunturin terrori ja uudisasutus Enontekiöllä: Saamelainen poronhoito suomalaisen asuttajakolonialismin aikakaudella” (Magga 2018).

alkuperäiskansan omien yhteiskuntarakenteiden eliminointia ja korvaamista valtion omilla järjestelmillä (Kuokkanen 2020, 513–514). Asuttajakolonialismi tapahtuukin nykypäivänä usein lainsäädännöllisten ja hallinnollisten toimien kautta. Suomessa on historian saatossa korvattu saamelaisten oma yhteiskuntajärjestelmä eli siidajärjestelmä valtion luomilla instituutioilla (Korpijaakko 1989; Korpijaakko-Labba 1999; Kuokkanen 2020; Labba 2024a; Labba 2024c). Suomessa on saamelaisia eliminoitu myös fyysisesti vielä 1900-luvulla (Autto & Vaura 2020, 31–43).⁹

Selvitys perustuu väitöskirjaani *Siidan lait. Saamelaisen poronhoidon oikeusperiaatteet ja -teoria*, joka keskittyy Enontekiön ja Utsjoen alueiden poronhoitoon ja siidajärjestelmän toimintaan. Tämän lisäksi olen täydentänyt aineistoani historiallisilla tutkimuksilla ja haastatteluilla Inarin alueen poronhoitajien kanssa eli Saamelaispaliskunnat ry:n puheenjohtajan Tiina Sanila-Aikion, kolttien luottamusmiehen Veikko Feodoroffin, Muddusjärven paliskunnan poroisännän Osmo Seurujärven sekä Muddusjärven paliskunnan varaporoisännän Leo Aikion kanssa syksyllä 2024. Olen itse saamelainen poronhoitaja Kalkujärven siidasta Näkkälän paliskunnasta, ja minulla on perhe- ja sukusiteitä Sallivaaran ja Paistunturin paliskuntiin.

Koska Suomen saamelaisten totuus- ja sovintokomission mandaattina on selvittää historiallisten vääryyksien lisäksi saamelaisten kokemaa nykyistä syrjintää, olen halunnut selvityksessä nostaa esiin tällä hetkellä meneillään olevia saamelaisten poronhoitajien oikeuksien loukkauksia, jotka vaativat pikaisia ratkaisuja. Tuon selvitykseni viidennessä luvussa esiin käytännön esimerkkejä, jotka kuvastavat suomalaisen lainsäädännön kolonialistisia vaikutuksia saamelaiseen poronhoitoon ja siidajärjestelmään. Olen valinnut esimerkit niiden ajankohtaisuuden vuoksi, mutta käsittely ei ole tyhjentävä lista kaikista poronhoitolainsäädännön aiheuttamista ongelmista tai historiassa tapahtuneista vääryyksistä. Lopuksi tuon selvitykseen pohjautuen esiin toimenpide-ehdotuksia, jotka on kohdistettu valtiovallalle ja jotka tähtäävät porosaamelaisiin kohdistuvan kolonialismin ja syrjinnän lopettamiseen.

9 Suullisessa perimätiedossa on tullut esiin monia saamelaisiin kohdistuvia surmia Enontekiön alueella, joiden tekijät ovat olleet suomalaisia uudisasukkaita.

2 Saamelainen poronhoito Suomessa ja paliskuntajärjestelmän vaikutukset siidajärjestelmään

Suomen saamelaisalueella poronhoitoa harjoittavat pohjoissaamelaiset, inarin-saamelaiset sekä kolttasaamelaiset poronhoitajat. Kullakin kieliryhmällä on historiallisesti omaleimaiset poronhoitoperinteet, jotka vaikuttavat poronhoidon käytänteisiin. Saamelaisessa poronhoidossa on historiallisista eroista huolimatta monia yhteneväisyyksiä. Saamelaisporonhoidon yhteisiä piirteitä ovat muun muassa siidajärjestelmä poronhoidon organisoinnin muotona, sukujen ja perheiden omistusoikeus laidunalueisiinsa, sukumerkkeihin perustuva porojen korvamerkki-järjestelmä, läheinen poro- ja luontosuhde, poron kokonaisvaltainen hyödyntäminen ja siihen perustuva alueellinen käsityö- ja ruokaperinne, poronhoidon kautta syntynyt paikkasidonnainen ekologinen perinnetieto, saamenkielinen poro-, sää- ja lumiterminologia sekä laidunmaiden kestävä käyttö vuotuiskierron avulla. Poro-saamelainen yhteiskunta, toimeentulo ja kulttuuri perustuvat yhä tänä päivänä poronhoidon harjoittamiseen. Poronhoidolla on valtava merkitys myös uhanalaisien saamen kielten säilymiselle, elinvoimaisuudelle ja siirtämiselle.¹⁰ Saamen kielet ja niihin liittyvä poro-, paikannimi-, sää-, lumi- ja maastoterminologia ovat käytössä ja siirtyvät erityisesti poronhoitotöissä. Kuten Saamelaispaliskunnat ry on todennut lausunnoissaan, saamelaista poronhoitoa ei voi kuitenkaan tyhjentävästi määritellä, sillä se on niin perustavaa laatua oleva osa saamelaista yhteiskuntaa ja kulttuuria, että se läpileikkaa jokaisen elämän osa-alueen (Saamelaispaliskunnat ry 2024).

10 Koltan-, inarin- ja pohjoissaamen kielet ovat käytössä poronhoitotöissä. Inarinsaame ja koltansaame ovat vakavasti uhanalaisia kieliä. Koltansaamea puhuu arvioiden mukaan 300–400 ihmistä äidinkielenään ja inarinsaamea 400 ihmistä äidinkielenään (Saamelaiskäräjät 2024). Vaikka pohjoissaamen kielen tilanne on hieman parempi, sillä sitä puhutaan myös Norjassa ja Ruotsissa, myös pohjoissaame on Suomen rajojen sisäpuolella uhanalaisessa asemassa, sillä sitä puhuu viimeisimpien arvioiden mukaan noin 2 000 henkilöä äidinkielenään (Saamelaiskäräjät 2024).

Poronhoitotöiden järjestämisen tavat ja käytänteet vaihtelevat alueittain, ja niihin ovat vaikuttaneet historiallisten syiden lisäksi paliskuntalaitos ja poronhoitolainsäädäntö: joillakin alueilla paliskuntalaitos on saanut vahvemman sijan, kun taas toisilla alueilla siidajärjestelmä on säilynyt vahvana nykypäivään saakka. Suomessa saamelaiseen poronhoitoon ovat vaikuttaneet voimakkaasti valtioiden rajasulut. Ennen rajasulkuja porosaamelaiset harjoittivat poronhoitoa valtionrajoista välittämättä. Porosaamelaisten oikeus muuttaa poroineen valtionrajojen yli turvattiin Strömstadin rajasopimuksen lisäpöytäkirjassa Lappekodsillissa. Tilanne kuitenkin muuttui Suomen puolelle jääneiden saamelaisten osalta Venäjän vallan aikana. Vuonna 1852 oikeus vuotuismuuttoon Norjan rannikolle loppui Suomen puolelle rekisteröityneiden porosaamelaisten osalta Suomen suurruhtinaskunnan ja Norjan välisen rajasulun myötä. Samoin kolttasaamelaisen Näätamön siidan vuotuiskierto päättyi syys- ja talvilaidunalueille. Lopulta myös Ruotsin ja Suomen välinen raja suljettiin porosaamelaisten muutolta vuonna 1889. Rajojen valvontaa tehostettiin sillä, että viranomainen sai takavarikoida kymmenyksen vieraan valtion poroista.

Suomessa poronhoito on virallisesti organisoitu paliskuntalaitoksen kautta. Suomen saamelaisalueella alkoi 1800-luvun lopussa poronhoidon virallinen organisointi. Vuoden 1898 senaatin kuulutuksella kaikki poronhoitajat pakotettiin liittymään paliskuntiin tai perustamaan niitä siellä, missä niitä ei ollut vielä perustettu. Paliskuntaan kuuluminen oli ehto syöttö- eli laidunnusoikeuden saamiseksi nk. valtionmaihin. Jokaisella paliskunnalla tuli olla rajat, nimi ja poroisäntä. Paliskuntien tehtävänä oli huolehtia porojen lukemisesta, hoidosta ja vahingonkorvauksista. Paliskuntajärjestelmän mallina oli eteläisessä Lapissa käytössä ollut poronhoidon osuuskuntamainen organisaatiomalli, jossa poronhoito oli suomalaisille poronomistajille sivuelanto maatalouden ohessa; paliskuntaa johti yksi poroisäntä, osakkaat maksoivat päämaksua paliskunnalle ja poronhoitotöistä maksettiin paliskunnan puolesta palkkaa niille, jotka suorittivat poronhoitotöitä paliskunnan osakkaiden puolesta.

Paliskuntamalli erosi huomattavasti saamelaisesta poronhoidosta, jossa saamelaisille poronhoito oli ollut satoja vuosia päätoiminen elinkeino, jossa perheet vastasivat omien porojensa hoidosta itse omissa siidoissaan. Saamelaisessa poronhoidossa siida huolehti porojen hoidosta ja perheet kattoivat poronhoidosta aiheutuvat kulut itse (esim. Sara & Oskal 2001). Palaan siidajärjestelmän toimintaan tarkemmin seuraavassa luvussa. Paliskuntamalli jouduttiin kuitenkin ottamaan vähitellen käyttöön myös saamelaisalueella, kun jokaisessa saamelaisalueen kunnassa laadittiin poronhoidon ohjesäännöt: Sodankylässä 1892, Enontekiöllä 1893, Utsjoella 1900 ja Inarissa 1901.

Seuraavaksi tarkastelen saamelaista poronhoitoa ja sen järjestämistapaa eri alueittain. Tarkastelun keskiössä on selvittää, miten paliskuntajärjestelmä vaikutti saamelaiseen poronhoitoon eri alueilla. On kuitenkin tärkeää huomioida, että saamen kieliryhmät eivät ole olleet toisistaan irrallisia yhteisöjä, vaan ihmiset ovat voineet muuttaa tai avioitua toisille alueille. Tarkastelu painottuu niihin paliskuntiin, joita käsittelen tarkemmin selvityksen viidennessä luvussa. Muut alueet ja paliskunnat on tämän vuoksi käsitelty vain lyhyesti. Vaikka tarkastelu tapahtuu osittain paliskunnittain, on tärkeää huomioida, että paliskuntalaitos on valtion pakottama organisaatiomalli, johon saamelaiset ovat joutuneet sopeutumaan viimeisen sadan vuoden aikana.

2.1 Enontekiön alueen poronhoito

Norjan, Suomen ja Ruotsin väliset rajasulut vaikuttivat erityisen voimakkaasti Enontekiön alueen poronhoitoon. Pohjoissaamelaiseen laajamittaiseen poronhoitoon ovat kuuluneet suuret tuhatpäiset poroelot ja pitkät vuotuismuutot poroelosten kanssa. 1800-luvun alussa porosiidat muuttivat kesäisin Norjan rannikolla sijaitseville kesälaidunalueille ja talveksi ne jutasivat sisämaahan mäntymetsissä eli oudassa sijaitseville talvilaidunalueille. Enontekiön Käsivarren suunnalla vuotuismuuttoa harjoittivat Labbat, Valkeapäät, Maggat, Nikodemukset ja Vasarat (Linkola 1972, 51, 262). Valtioiden rajanvetojen seurauksena Suomen puolelle jääneet porosiidat ja -suvut joutuivat vähitellen sopeuttamaan poronhoitonsa Suomen alueelle. Rajasulku halkoi porosaamelaissiidojen ja -perheiden perinteiset laidunalueet ja muuttoreitit sekä lopetti vähitellen porosaamelaisten vuotuismuutot merenrantaan Suomen puolelle jääneiden saamelaisten osalta (ks. Linkola 1972, 262). Ne porosaamelaiset, jotka rekisteröityivät Norjan kansalaisiksi, menettivät puolestaan talvilaitumensa Suomen puolella (ks. Labba 2024c, luku 1). Porosaamelaiset joutuivat mukautumaan uusiin valtionrajoihin ja siirtämään kirjansa yhteen valtioon. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut, että ihmiset olisivat välttämättä fyysisesti siirtyneet paikasta toiseen. Valtionrajojen sulkemisen vuoksi monia saamelaisia porosukuja kuitenkin muutti kokonaan pois Enontekiöltä Kittilään, Sodankylään ja Inariin ja porosiidojen määrä väheni Enontekiöllä. Vastaavasti uusia siidoja syntyi tyhjiksi jääneille alueille.

Enontekiön kunnassa perustettiin vuonna 1893 kaksi saamelaista paliskuntaa eli Lapin (myöhemmin Käsivarren) ja Näkkälän paliskunnat. Siidat joutuivat mukautumaan vielä pienemmille alueille paliskuntarajojen sisälle. Vaikka saamelaisetkin perustivat paliskuntia, monet porosaamelaiset jatkoivat paimentolaisporonhoitoa omien perinteidensä mukaisesti harjoittaen jutaamista ja vuotuismuuttoa Suomen rajojen sisällä kesäpaikkojen ja talvilaidunalueiden välillä koko perheen

seuratessa mukana ja asuen kodissa. 1900-luvun alussa paliskuntajärjestelmää ei ollut otettu käyttöön lähes ollenkaan Lapin ja Näkkälän paliskunnissa: poroisännät oli valittu, mutta paliskuntajärjestelmän edellyttämiä erotuksia ja porojen lukemista ei ollut järjestetty vielä lainkaan (Lehtola 2012, 137). Paliskuntien rooli rajoittui vain yhteydenpitoon viranomaisten kanssa (mt.). Vuosisadan vaiheessa Enontekiöllä noin 8 300 porosta 6 470 kuului saamelaisille (Lapin taloudellisten asioiden komitea 1905, 419).¹¹ Enontekiöllä asui vuonna 1905 noin 19 porosaamelaisperhettä ja yhteensä 95 porosaamelaista (Lapin taloudellisten asioiden komitea 1905, 14). Keskimääräinen poromäärä yhdellä perheellä oli 300–500 poroa, kun rikkaimmilla porosaamelaisilla kuten Isak Näkkäläjärvellä saattoi olla 1 000 poroa. Sekä Lapin että Näkkälän paliskunnissa poronhoito oli saamelaisten päätoiminen ja ainoa elinkeino.

Suomalaiset perustivat Enontekiön kunnan eteläosaan kaksi paliskuntaa eli Palojoensuun ja Peltovuoman paliskunnat, jotka yhdistyivät jo muutaman vuoden jälkeen yhteen. Suomalaisen paliskuntien perustaminen liittyi läheisesti suomalaisten uudisasukkaiden suurhankkeeseen, Ounastunturin rengasaidan rakentamiseen. Saamelaisen historioitsijan Veli-Pekka Lehtolan (2012, 140) mukaan suomalaiset olivat innokkaita perustamaan paliskuntia sen vuoksi, että paliskunnalla katsottiin olevan paremmat mahdollisuudet valtionavustuksen saamiseen aidan rakentamista varten. Suomalaiset saivat senaatilta avustusta ja lainaa yhteensä 16 000 markkaa syöttöaidan rakentamiseen, jolla saamelaisten laidunalueet aidattiin ja niiden käyttö estyi. Aidan rakennus aloitettiin 1896 ja se valmistui vuonna 1902. Ne saamelaiset, jotka toivat poronsa aidan sisälle, menettivät lähes kaikki poronsa. Enontekiön alueen poronhoitoon vaikuttikin keskeisesti rengasaidan rakentamisen lisäksi sitä seurannut Ounastunturin alueella 1900-luvun alkupuolella tapahtunut ”Ounoksen terrori”, jossa suomalaiset uudisasukkaat surmasivat saamelaisia poronhoitajia, varastivat saamelaisten poroja itselleen ja valloittivat lopulta Ounastunturin laidunalueet itselleen. Ennen rajasulkuja ja rengasaitaa, monet saamelaiset jutasivat poroineen talvisin myös Ounastunturin alueelle. (Autto & Vaura 2020, 30–43.) Näiden tapahtumien johdosta porosaamelaisten alueet pienenevät entisestään, kun monien saamelaisten vuotuismuutto – ja poronhoito kokonaan – lakkasi Ounastunturin alueella. Kun aidan käyttö loppui, suomalaisten porot kuljeskelivat vapaina ja söivät Lapin ja Näkkälän paliskunnan paliskuntien yhteisiä talvialueita Ounastunturin ja Palojoensuun välisellä alueella (Lehtola 2012, 141).

11 Porosaamelaisten todellinen poroluku saattaa kuitenkin olla ilmoitettua isompi, sillä kuten Lehtola (2012, 141) mainitsee, porosaamelaiset eivät vielä vuosisadan vaihteessa järjestäneet erotuksia, vaan arvioivat porojensa määrän siidoissa viitaten Isak Näkkäläjärven haastatteluun vuodelta 1911 (Nielsen & Ulve 1911, 278–290).

1910–1920-lukuihin mennessä saamelaiset poronhoitajat olivat valtavista muutoksista huolimatta onnistuneet sopeuttamaan poronhoitonsa uusiin valtion- ja paliskuntarajoihin ja nykyiset siidat vakiintuivat nykyisille alueilleen. Enontekiöllä poroja oli 1920-luvulla 11 000, joista 4/5 kuului 120 porosaamelaiselle (Itkonen 1948, 157).

1910-luvulla Lapin paliskunnassa Kovan ja Labban siidat paimensivat kesäisin Kilpisjärven alueella ja pitivät elot erikseen tiukan paimennuksen avulla. Ennen rajasulkuja kyseiset siidat olivat jutaneet kesäisin Norjan merenrantaan saakka, mutta rajasulkujen jälkeen ne jatkoivat poronhoitoa ja jutamista perinteisillä alueillaan eli heillä on pitkä historia ja jatkuvuus alueillaan. Keskikesällä Kovan ja Labban siidojen porot olivat Jehkaksessa, Ailakkavaarassa ja Silis-Mallassa. Siidojen kesäkodat olivat Ropi-, Doares-, Suppi- ja Njamakkavuomassa. Talveksi siidat saattoivat ratkoa eli erotella vielä useammaksi talvisiidaksi, jotka hoitivat porojaan Kuttasen ja Palojoensuun alueella ja osa Karesuvannon ja Markkinan tienoilla, kauimaiset Muonion rajan tuntumassa Sonkamuoatkassa. (Lehtola 2012, 236; Valkeapää 2019, 12; Linkola 1972, 74, 106, 116.) Siidat yhdistyivät lopullisesti 1950-luvun lopulla, mutta ratkoivat talvisin edelleen erikseen. (Lehtola 2012, 236; Linkola 1972, 74, 101).

1900-luvun alkupuoliskolla Käsivarressa toimi jonkin aikaa myös Piennin siida, joka muodostui Kalttopään suvusta. Vähitellen siida kuitenkin hajaantui, kun osa avioitui Labban siidaan ja osa liittyi Kaijukan siidaan ja lopulta siida loppui kokonaan. (Linkola 1972, 164; Valkeapää 2018, 12–13.)

Kaijukan siida syntyi, kun Kaijukaksi kutsuttu Aslak Juuso alkoi ensin hoitaa porojaan Labban siidassa renkinä, mutta itsenäistyi omaksi siidakseen 1920-lukuun mennessä. Aslak Juuso siirtyi poroinensa idempään ja alkoi paimentaa kesäisin Rommavuoman ja Haltin alueella ja myöhemmin Raittijärvellä, talvimaat olivat Laviivaarassa. (Linkola 1972, 201–208, 229.)

Erkunan siida muodostui, kun Antti Palojärvi alkoi rengiksi Juho-Erkki Proksille Palojärven alueella ja avioitui Näkkälän paliskuntaan kuuluvan Tuomas Näkkäläjärven tyttären kanssa. Erkunan siida muodostui heidän jälkeläisistään, vävyistä ja rengeistä. 1920-luvulle mennessä siidan alueeksi oli vakiintunut kesäisin Salvasjärven tunturialue, ja talveksi he muuttivat etelämmäksi Suonttajärven alueelle. (Lehtola 2012, 51, 137–141; Linkola 1972, 274–278; Valkeapää 2019, 13.)

Näkkälän paliskunnan alueella toimi 1920-luvulla kaksi saamelaista siidaa, joista ensimmäisen eli pääosin Näkkäläjärvistä ja Prokseista koostuvan siidan kesäpaikka oli Pöyrisjärven rannalla. Pöyrisjärveläisten siida jakautui talveksi viiteen talvisiidaan, jotka muuttivat talveksi Hetan, Muotkajärven ja Palojoen lähettyville outamaihin. Idempänä hoiti porojaan toinen siida, johon kuuluivat Maggat yhdessä liskon

Jussan (Näkkäljärven) perheen kanssa kesäpaikkanaan Kalkujärvi. 1930-luvulla kalkujärveläisten siidaan liittyi myös Eino Ruotsala vaimonsa Rauna Guttormin kanssa. Talvisin kalkujärveläisten siida ratkoi useampaan talvisiidaan, jotka paimensivat Vuontisjärven, Peltovuoman ja Nunnasen alueilla Inarin kunnan rajaan asti. Näkyttömänä rajana pöyrisjärveläisten ja kalkujärveläisten välillä oli Pöyrisvuoma. (Itkonen 1948, 158–159; Lehtola 2012, 238; Linkola 1972, 261–274; Näkkäljärvi 2004, 28–39.)

Martti Linkola (1972, 59) laskee paliskuntajärjestelmän Enontekiön saamelaisen poronhoidon kriisitekijäksi. Suomalaiset uudisasukkaat sen sijaan hyötyivät paliskuntajärjestelmästä, sillä paliskuntajärjestelmä mahdollisti heidän poronhoitonsa synnyn. Vaikka suomalaiset aloittivat poronhoidon paliskuntajärjestelmän myötä, yhdistyneessä Peltovuoman paliskunnassa ei ollut yhtään perhettä, joka olisi harjoittanut poronhoitoa pääelinkeinona (Lehtola 2012, 140). Suomalaiset paliskunnat olivat toiminnassa vain noin 20 vuotta, ja niiden porot loppuivat lähes kokonaan ensimmäiseen maailmansotaan mennessä. Peltovuoman paliskunta liitettiin lopulta Näkkälän paliskuntaan porojen loppumisen vuoksi ensimmäisen maailmansodan aikana vuonna 1918, mutta se sai lainvoiman vasta vuonna 1924 (Lehtola 2012, 140–141). Tämän vuoksi alun perin saamelaiseen Näkkälän paliskuntaan tuli osakkaiksi myös suomalaisia.

Enontekiön saamelaisten tilannetta vaikeuttivat 1900-luvun alkupuoliskolla suuri kasvanneet heinävahinkokorvaukset. Talolliset tekivät tahallaan heinää porojen kulkureiteille ja vaativat tuhoutuneista heinistä korvauksia poronhoitajilta. Poronhoitajat olivat velvoitettuja korvaamaan porojen tekemät vahingot talollisten heinäniityille rahallisesti. Heinävahinkokorvaukset mainitaan syyksi muuttaman porosaamelaisen muuttoon 1930-luvulla Länsi-Inarin alueelle. (Lehtola 2012, 244–245.)

Pohjois-Sodankylän poronhoito edustaa myös Enontekiön ja Kautokeinin alueelta lähtöisin olevaa pohjoissaamelaista poronhoitoperinnettä, kun porosukuja muutti Sompion alueelle rajasulkujen jälkeen. Tämän vuoksi en tässä selvityksessä pureudu sen tarkemmin Sompion alueen poronhoidon piirteisiin. T. I. Itkonen kirjoittaa, että Sompion porosaamelaiset hoitivat vielä vuosisadan vaiheessa porojaan samaan tapaan kuin Enontekiöllä (Itkonen 1948, 170). Vuonna 1905 Sodankylässä oli 10 porosaamelaisperhettä ja heillä poroja yhteensä 7 000 (Lapin taloudellisten asioiden komitea 1905, 14). Lehtolan mukaan ”1930-luvulla Sompiossa sopeutuminen jatkui edelleen niin, että porosaamelaiset joutuivat vähitellen siirtymään paliskunnan yhteispaimennukseen kokoamisen ja paimennuksen suhteen” (Lehtola 2012, 247).

Paliskuntajärjestelmän käytännön merkitys jatkui sen sijaan vähäisenä Enontekiöllä, missä siidat jatkoivat poronhoidon harjoittamista omilla alueillaan perinteisten tapojen mukaisesti, johon kuului kokonaisten perheiden jutaminen ja eläminen poroelon luona 1960-luvulle saakka. (Linkola 1972, 59). Jutaava poropaimentolaisuus, jossa kokonaiset perheet muuttivat poroelon mukana kesä- ja talvipaikkojen välillä, säilyi siis Suomen puolella pisimpään Enontekiöllä (Linkola 1972, 61). Poroja piti kesäisin paimentaa kävellen ja koirien avustuksella, sillä valtioiden väliset esteaidat rakennettiin vasta 1950-luvulla. Paliskunnan tehtäviä olivat pelkästään heinävahinkojen arviointi ja erotusten valvonta (Lehtola 2012, 238).

Vaikka 1950-luvulla rakennetut valtioiden esteaidat, 1970-luvulla alkanut moottoriajoneuvojen käyttöönotto sekä talollistuminen lopettivat kokonaisten perheiden läsnäolon ja jutamisen poroelon luona, porosaamelaiset kuitenkin jatkoivat porojen paimentamiseen ja vuotuiskiertoon perustuvaa poronhoitoaan siidoissa omilla alueillaan. Tiukasta kesäpaimennuksesta luovuttiin pikkuhiljaa raja-aitojen rakentamisen myötä, sillä porot pysyivät kesäisin omilla alueillaan. 1900-luvun kuluessa molempien paliskuntien saamelaiset kuitenkin menettivät laidunalueita. Käsivarren paliskunnan porosaamelaiset menettivät talvilaidunalueensa Palojoensuun ja Sonkamuotkan välisellä alueella kokonaan, kun Näkkälän ja Käsivarren paliskunnan rajoja muutettiin siten, että paliskuntien yhteiset talvilaidunalueet siirtyivät kokonaan Näkkälän paliskunnalle ja sitä kautta eteläosan suomalaisten poronhoitajien käyttöön 1960-luvulla (Labba 2024c, luku 2.3; ks. Linkola 1972, 6). Näkkälän paliskunnassa saamelaiset siidat ovat puolestaan joutuneet siirtymään pohjoisemmaksi eteläpuolen suomalaisten poronhoitajien valloittaessa heidän talvilaidunalueitaan: etelän ja pohjoisen rajaksi on 1900-luvun kuluessa vakiintunut Hetan ja Nunnasen välinen maantie. Tätäkin laidunrajaa on kuitenkin alettu rikkoa viimeisen viidentoista vuoden aikana. Palaan tähän tarkemmin luvussa 5.1.

Vielä nykyisin Käsivarren ja Näkkälän paliskunnissa siidajärjestelmä on toiminnassa ympäri vuoden, mikä tarkoittaa, että siidat toimivat ympärivuotisesti erillään omilla perinteisillä laidunalueillaan. Palaan siidajärjestelmän toimintaan nykypäivänä tarkemmin seuraavassa luvussa ja paliskuntien nykytilanteeseen viidennessä luvussa.

2.2 Utsjoen alueen poronhoito

Utsjoen alueen poronhoitoon vaikutti 1800-luvulla erityisesti Norjan ja Suomen välinen rajasulku, joka vaikutti talollistumisen ohessa voimakkaasti perinteiseen jutaavaan paimentolaisporonhoitoon. Ennen rajasulkuja porosaamelaiset paimensivat porojaan talvisin Inarin ja Utsjoen rajan tuntumassa ja muuttivat kesäksi Norjan rannikolle Lais- ja Porsanginvuonoihin (Itkonen 1948, 119, 121). Syyskuussa he palasivat takaisin Utsjoen alueelle. Rajasulkujen jälkeen utsjokiset alkoivat paimentaa porojaan Utsjoen tuntureilla. Utsjoella monet porosaamelaiset ryhtyivät rajasulkujen vuoksi kalastajiksi tai jäivät Norjaan, mutta osa jatkoi poronhoitoa sopeuttaen poronhoitonsa ja vuotuiskiertonsa uusiin valtionrajoihin. (Saijets & Helander-Renvall 2009, 16–17; Itkonen 1948, 119, 121.)

Mika Saijetsin ja Elina Helander-Renvallin tutkimuksessa kuvataan pomies Hans-Niiles Pieskin kertomuksen pohjalta Utsjoen alueen poronhoitoa 1800-luvun loppupuolella: Porot koottiin Utsjoella jo aikaisin syksyllä koirien avustuksella. Poroja paimennettiin tämän jälkeen talveen saakka, jolloin niitä alettiin erotella. Erotusaitoja ei ollut, vaan väliaikaiset kaarteet rakennettiin tarpeen mukaan risuista. Ratkomisen jälkeen poroja paimennettiin koko talvi ja kevät. Kesämerkitykset pidettiin kesä-heinäkuussa koivuista ja risuista tehdyissä aidoissa. (Saijets & Helander-Renvall 2009, 17.)

1900-luvun alussa Utsjoella laskettiin olevan kuudesta kahdeksaan¹² poronhoitoperhettä ja 9 000 poroa. Vuonna 1900 Utsjoen kuntaan perustettiin Kaldoaivin ja Paistunturin paliskunnat. Kesäpaimennus loppui Paistunturissa 1900-luvun alussa ja poroja ruvettiin laskemaan vapaiksi kesän ajaksi. Lehtola (2012, 152) mainitsee aikaisten kertomuksiin viitaten kesäpaimennuksen loppumisen syyksi paliskuntajärjestelmän sekä talollistumisen. (Magga Kittin haastattelu Nielsen & Ulve 1911, 164). Vuonna 1902 Paistunturin paliskunnan poroluku oli 4 000 poroa (Lehtola 2012, 152, 250).

Kaldoaivissa sen sijaan poroja piti alkaa uudelleen paimentaa kesäisin, sillä porot kulkeutuivat Norjan puolelle ja Koillis-Inariin. Vuonna 1900 Kaldoaivin paliskunnassa oli 3 500 poroa, joista valtaosan omistivat kaksi Länsmanin veljestä eli Uula ja Aslak Länsman. 1920-luvulle tultaessa suurin osa Kaldoaivin poroista kuului Piera Länsmanille ja Sammel Laitille (Itkonen 1948, 116–120, 143; Lehtola 2012, 152, 248.) Kesäpaimennuksen tarve loppui, kun paliskuntien väliset esteidat rakennettiin.

12 Laskutapa riippuu siitä, otetaanko mukaan talon rakentaneet poronhoitajat vai pelkästään kodassa asuvat poronhoitajat.

Paistunturissa ja Kaldoaivissa poroja hoidetaan nykypäivänä talvisiidoissa talvis-aikaan ja kesällä ja syksyllä poroja hoidetaan yhdessä paliskunnan elossa. Syksyllä myyntierotusten jälkeen porot lasketaan vielä yhteen eloon alkutalveksi. Porot ratkotaan talvisiidoihin talvella tammi-helmikuussa paimennuksen helpottamiseksi. Poroja ruokitaan heinällä, jotta ne pysyisivät paremmin omilla alueillaan. Kummasakaan paliskunnassa kesämerkityksiä ei enää järjestetä. Erityisesti Kaldoaivissa kalastus on tärkeä elinkeino kesän aikana monelle poronhoitajalle. Kaldoaivissa vasat merkitään pääasiassa syyserotuksissa. Paistunturissa vasat merkitään loppukevällä. Paistunturissa merkitysten lopettamisen syyksi on kerrottu sopivan kesämerkityspaikan puuttuminen, sillä vasa kuoli runsaasti kesämerkitysten yhteydessä.

2.3 Inarin alueen poronhoito

Inarinsaamelainen poronhoito on perinteisesti ollut pienimuotoisempaa ja toimeentulon muodosti vuotuismuuton (*varriistállâm*) ympärille rakentunut monitalous, johon kuului poronhoidon lisäksi kalastus, pyynti ja keräily. Vuotuismuutto tapahtui kesä- ja talvipaikan välillä, joista kesäpaikka sijaitsi järven rannalla mahdollistaen kalastuksen kesällä ja talvipaikka kauempana järvestä porojen laidunmaiden lähellä. Perheet muuttivat omien talvi- ja kesäpaikkojensa välillä poroineen. Inarinsaamelaisten sukujen perinteiset kesä- ja talvipaikat on kartoitettu Irja Jefremoffin selvityksessä (2001, 58). Jotkut pohjoisinarilaiset jutasivat porojen kanssa kesäksi jopa Varanginvuonoon saakka ennen rajasulkuja samaan tapaan kuin utsjokiset (Itkonen 1948, 149).

Inarinsaamelaiseen poronhoitoperinteeseen on kuulunut vahvasti hihnaporonhoito ja -vasotus. Hihnavasotus tarkoittaa vaamien¹³ vasottamista kantama-aikana hihnojen päässä. Vasat merkittiin omistajien merkkiin heti niiden synnyttyä. Porot päästettiin vasotuksen jälkeen vapaaksi muutaman viikon jälkeen. Kesän ajan porot palkivat vapaina, sillä aikaa kun ihmiset kalastivat, mutta niiden sijainti oli kuitenkin tiedossa. (Itkonen 1948, 129, 133; Lehtola 2012, 142–143; Nielsen & Ulve 1911, 190–194.)

Syksyllä poropaimenet, joiden porot palkivat kesäisin samoilla seuduilla, muodostivat porojen kokoamiseksi liiton (inarins. littu) ja alkoivat syyskuussa koota poroja. Poropaimenet hajaantuivat ja kokosivat kukin poroja heittelemällä ne kiinni. Tämän jälkeen porot kollostettiin eli sidottiin jonoon peräkkäin ja judettiin *littopaikkaan*,

13 Vaami tarkoittaa naarasporoa, jolla on vasa.

jossa porot eroteltiin. Tämän jälkeen kukin perhe vei talvitokkansa pohjan talvipaikkaan ja poropaimenet jatkoivat näin kokoamista, kunnes kaikki porot oli eroteltu ja koossa. Poroja paimennettiin talvipaikassa keväeseen saakka. (Itkonen 1948, 133–136.)

Jotkut inarinsaamelaiset poronomistajat saattoivat pitää vaamia hihnoilla puuhun kytkettynä alkutalvella ja muu tokka laidunsi näiden läheisyydessä. Vaamien paikka vaihdettiin pari kertaa päivässä. Kun lumi lisääntyi ja sekaantumisvaaraa naapuritokkiin ei enää ollut, porot päästettiin vapaaksi. (Itkonen 1948, 129; Lehtola 2012, 142; Nielsen & Ulve 1911, 190–193, 234.)¹⁴ Suuremmat poronomistajat puolestaan harjoittivat laidunkiertoa talvilaidunalueillaan (Itkonen 1948, 133).

T. I. Itkonen mainitsee, että Koillis-Inarin porosaamelaisten keskuudessa pidettiin ennen paliskuntajärjestelmää muutamia kertoja vuodessa siidokokouksia niiden poropaimenten kesken, jotka hoitivat elojaan yhdessä. Kokouksissa keskusteltiin ja sovittiin kokoamisesta, littedaikoista, merkityksistä ja laidunalueista. Kerran vuodessa pidettiin useamman siidan välinen kokous, johon otti osaa yksi edustaja joka siidasta, joita oli Itkosen mukaan Koillis-Inarissa kolmesta neljään (Itkonen 1948, 294). Entisaikaan inarinsaamelaisilla oli tapana pitää keskenään myös kotakäräjiä, joilla he ratkaisivat keskinäisiä konfliktejaan (Korpijaakko 1987, 110).

1800-luvun kulussa monet inarinsaamelaiset alkoivat keskittyä poronhoitoon pääelinkeinonaan ja porojen määrä kasvoi: 1900-luvun alussa inarinsaamelainen perhe omisti keskimäärin 100–200 poroa (Itkonen 1948, 121). Veli-Pekka Lehtolan (2012, 136) mukaan paliskuntajärjestelmä vaikutti 1900-luvun alussa nopeasti niin Utsjoen kuin Inarinkin alueen poronhoitoon yhdessä talollistumisen kanssa. Inarin kuntaan perustettiin vuonna 1901 viisi paliskuntaa eli Muddusjärven, Paadarin, Kyrön, Ivalon ja Paatsjoen paliskunnat. Lehtolan (2012, 143) mukaan inarinsaamelaiset omaksuivat paliskuntajärjestelmän nopeasti käyttöön. Varsinaiset erotusaidat rakennettiin vasta myöhemmin. Siuttajoen erotusaita rakennettiin 1920-luvulla, ja siellä alettiin pitää suuria poroerotuksia, sillä Muddusjärven paliskunnan kesäeloon sekoittui paljon myös muiden paliskuntien ja Norjan poroja.

Nykyisistä paliskunnista Muddusjärven paliskunta koostuu pääasiassa inarinsaamelaisista poronhoitajista. Aikaisemmin Muddusjärven paliskunnassa on ollut kolme talvisiidaa, mutta nykyisin kuusi talvisiidaa. Muutaman talvisiidan laidunalueet sijaitsevat samoilla alueilla kuin heidän sukujensa perinteiset talvi- ja

14 Näin kuvailevat inarinsaamelaista poronhoitoa Hannu Mattus Tirrosta ja Juhani Seurujärvi Partakosta Konrad Nielsenille ja Anders Ulvelle vuonna 1911.

kesäpaikat, eli niillä on erittäin pitkä historia käyttämillään alueillaan. Nykyään hihnavasotusta ei harjoiteta enää hihnosten päässä, vaan isommissa vasotuskaarteissa, joissa vaamia ruokitaan kaarteissa kantaman läheystyessä ja vasat merkitään parin päivän ikäisinä, jonka jälkeen ne päästetään kesäksi vapaaksi.¹⁵

Muddusjärven alue jaettiin vuonna 1968 kahteen osaan: kolttasaamelaisen paliskuntaan Näätämöön ja Muddusjärven paliskuntaan, joka jäi inarinsaamelaisille. Jaon yhteydessä paliskunta menetti tunturiylängöillä sijaitsevat kesälaidunalueet Näätämön paliskunnalle ja paliskunnan alue pieneni. Tämän seurauksena aikaisemmista syyslaidunalueista tuli kesälaidunalueet, mikä vaikutti vuotuiskiertoon. Muddusjärven alueella on 1940-luvulta tehty voimakkaita metsänhakkuita, joiden haitat vaikuttavat paliskuntaan edelleen. Palaan paliskunnan tilanteeseen tarkemmin kappaleessa 5.3.

Muita Inarin alueen paliskuntia ovat nykyään Hammastunturin, Muotkatunturin, Sallivaaran ja Ivalon paliskunnat sekä kolme kolttasaamelaista paliskuntaa, joihin palaan kolttasaamelaisen poronhoidon kohdalla. Hammastunturin paliskunnan poronhoitajat ovat pohjoissaamelaisia ja inarinsaamelaisia. Inarinsaamelaisia poronhoitajia on myös Muotkatunturin paliskunnassa ja Ivalon paliskunnan Nellimin siidassa. Sallivaaran paliskunta koostuu pääasiassa pohjoissaamelaisista poronhoitajista.

Kaikki edellä mainitut Inarin alueen paliskunnat sekä lisäksi Paatsjoen paliskunta ja Lapin paliskunta Sodankylässä ovat kokonaan tai osittain metsäpaliskuntia, eli niissä on harjoitettu ja harjoitetaan edelleen metsänhakkuita. Lisäksi Sallivaaran, Hammastunturin, Ivalon ja Lapin paliskuntien alueella on harjoitettu tai harjoitetaan edelleen koneellista kullankaivuuta. Sallivaaran paliskunnassa harjoitettu koneellinen kullankaivuu loppui vuonna 2021 kymmenen vuoden siirtymäajan jälkeen. Koneellinen kullankaivuu on nyt lisääntynyt Ivalon ja Lapin paliskunnissa ja Hammastunturin paliskunnassa kutturalaisten talvisiidan alueella.¹⁶

15 Muddusjärven paliskunnan poroisännän Osmo Seurujärven ja varaporoisännän Leo Aikion tiedonannot.

16 Hammastunturin paliskunnan poroisännän Jarmo Haatajan tiedonanto.

2.4 Kolttasaamelainen poronhoito

Inarin alueesta osa kuuluu nykyisin kolttaluoseen¹⁷, jossa toimii kolttasaamelaisia poronhoitajia.

Kolttasaamelainen poronhoito oli entisaikaan yksi osa monitaloutta, jossa poronhoito täydensi muita toimeentulon muotoja kuten kalastusta, pyyntiä ja keräilyä. Kolttasaamelaiset ovat hallinneet koko yhteiskuntaansa omissa siidoissaan kautta historian. Kolttasaamelainen siidsååbbar tai norrös (suom. kyläkokous) on kolttasaamelaisten perinteinen itsehallintoelin, joka toimi toiseen maailmansotaan saakka Petsamon alueella, ja nykyisin se on tunnustettu kolttalaissa.

Kolttasaamelaisten perinteisellä asuinalueella Suomeen kuuluneella Petsamon alueella oli 1900-luvulla kolme siidaa: Suonikylän, Petsamon ja Paatsjoen siidat.¹⁸ Kolttasaamelainen siidajärjestelmä perustui monitalouteen, ja perheet muuttivat talvikylän ja perheiden nautinta-alueiden välillä. Jokaisella siidalla oli talvikylä, johon perheet kokoontuivat talveksi ja poroja pidettiin yhdessä elossa lähellä talvikylää. Talvikylän sijaintiin vaikutti keskeisesti jäkälämaiden sijainti, sillä siidan porot laidunsivat yhtenä tokkana talvikuukausina. Esimerkiksi Suonikylän siidassa poroja oli 3 923 vuonna 1938 (Sverloff et al. 2003). Talvikylästä perheet muuttivat poroineen kevään tullessa kukin omille sukumailleen. Kesän perheet asuivat omilla nautinta-alueillaan, jossa ne kalastivat, metsästivät ja keräsivät luonnon antimia. Kesäpaikat sijaitsivat joko Jäämeren rannalla tai sisämaassa. Kesäpaikoista taas siirryttiin syksyn tullen porojen kanssa syyspaikkoihin, jossa kalastettiin ja metsästettiin vielä talven varalle ennen muuttoa talvikylään. (Tanner 2000, 60–68.)

Talvikylässä hallinto- ja lainkäyttöelimenä toimi kyläkokous, josta käytettiin koltansaamen kielellä joko nimitystä sååbbar tai norrös. Kyläkokouksessa jokaista perhettä edusti yksi mies ja kyläkokousta johtamaan valittiin johtamaan arvostettu henkilö eli ouddoomaž (suom. luottamusmies). Jokaisella perheellä oli kokouksessa äänivaltaa. Lisäksi ”vaikutusvaltaisten vanhusten mielipide oli ratkaiseva” päätöksenteossa. (Tanner 1929, 346–347.)

17 Kolttaluose on määritelty kolttalaissa (253/1995) 2§:ssä.

18 Suomalainen maantieteilijä Väinö Tanner kirjoittaa kolttasaamelaisten siidajärjestelmästä 1800–1900-luvuilla kirjassaan *Antropogeografiska studier inom Petsamoområder* (1929). Olen käyttänyt suomenkielisten käännösten lähteenä suomenkielistä tiivistelmää (Tanner 2000).

Siidsååbbar eli kyläkokous päätti ja jakoi perheiden nautinta-alueet ja ratkoi erimielisyyksiä. Kuten todettu, kalajärvet ja metsästysmaat olivat perhekohtaisia. Kolttsaamelaista yhteiskuntaa 1900-luvun alkupuolella Petsamossa tutkinut suomalainen maantieteilijä Väinö Tanner korostaa, että ”ainoastaan siidan kyläkokouksella oli oikeus päättää toimista, jotka koskivat maiden ja vesien käyttöä.” Se ”jakoi perheiden kesken järvikalastusoikeudet ja merkitsi samalla hyvin tarkat rajat eri osuuksien kesken suurilla järvillä” (Tanner 2000, 89). Siidsååbbar saattoi esimerkiksi muuttaa perheiden nautinta-alueita, jos jokin alue jäi pieneksi perheen kokoon nähden eikä enää riittänyt perheelle. Tärkeää oli säilyttää perheiden ja väestön toimeentulomahdollisuudet siidan alueella (Tanner 1929, 342).

Väinö Tannerin mukaan siidalla oli myös monia tärkeitä tehtäviä, joita hän luonnehtii ulkopoliittisiksi. Tärkeimmät ulkopoliittiset asiat koskivat siidan alueen koskemattomuuden suojelemista, siidojen yhteisalueiden käyttöä sekä turvapaikan myöntämistä siidan ulkopuolisille jäsenille. Siida siis valvoi alueensa koskemattomuutta suhteessa naapurisiidoihin. Siidojen rajat oli tarkoin määritelty. Siidojen välisiin suhteisiin kuului siidojen raja-alueilla sijaitsevien yhteishallintoalueiden (Tannerin kirjoitusasun mukaan kueht’mierr, mutta Tiina Sanila-Aikion mukaan oikea kirjoitusasu on mahdollisesti kue’htt meä’r¹⁹) käyttö sekä kahden tai useamman siidan välisen pyynnin järjestäminen (Tanner 1929, 347). Yhteisten alueiden hallinnointia varten perustettiin neuvostoja, johon kyläkokous valtuutti henkilöitä neuvottelemaan niiden käytöstä. Tanner painottaa, että siidan jäsen ei ”saanut antaa edes naapurisiidaan kuuluvalla sukulaiselleen lupaa kalastaa järvestä, johon hänellä oli nautintaoikeus, ilman että kyläkokous oli siitä tietoinen ja oli suostunut siihen”. (Tanner 2000, 87.)

Siidsååbbar eli kyläkokous harjoitti myös tuomiovaltaa alueellaan (Tanner 1929, 363). Se oli siis paitsi poliittinen instituutio myös pitkälle kehittynyt tuomioistuin, joka selvitti tapauksia ja tuomitsi rikoksista ja väärinkäytöksistä erilaisiin rangaistuksiin, jotka oli tarkoin määrätty. Luottamusmies saattoi viedä siidan jäsenten asiat käsittelyyn heidän puolestaan. Siidsååbbar selvitti asian ja kuuli todistajia. Se käsiteli paitsi yhteisön jäsenten rikkomuksia, myös naapurisiidan jäsenen alueloukkauksia, jos ne kohdistuivat siidan alueisiin. Myös siihen liittyvät oikeudenkäyntisäännöt oli tarkasti määrätty. Rangaistuksena olivat esimerkiksi sakot tai pahimmassa tapauksessa karkotus pois yhteisöstä (Tanner 1929, 366–368; Tanner 2000, 86).

19 Kiitos Tiina Sanila-Aikiolle tekstin ja koltansaamenkielisten käsitteiden oikoluvusta.

Tuomittu henkilö saattoi joutua jättämään oman perheensä nautinta-alueet ja muuttamaan kauemmaksi huonommalle alueelle, missä hän joutui pärjäämään yksin ilman perheen tai yhteisön apua.²⁰

Toisen maailmansodan jälkeen Suomen menettäessä Petsamon alueen Venäjälle asutettiin kolttasaamelaiset Suonikylän siidasta Sevettijärvelle sekä Paatsjoen ja Petsamon siidoista Nellimiin ja Keväjärvelle. Porot jäivät kuitenkin Venäjän puolelle, ja he joutuivat ostamaan porot Suomen puolella (Lehtola 2012, 395). Kolttasaamelaiset tulivat Vätsärin ja Muddusjärven paliskuntien osakkaiksi. Muddusjärvi jakautui vuonna 1968 kahteen osaan, jolloin kolttasaamelaiset saivat oman eli Näättämön paliskunnan ja Vätsäri jaettiin vuonna 1989 kahteen osaan eli Vätsärin ja Paatsjoen paliskuntiin.

Kolttasaamelaisten asemaa säätelee nykyään Suomessa kolttalaki (253/1995), jossa säädetään muun muassa koltta-alueesta, -avustuksista, kolttien kyläkokouksen toiminnasta ja viranomaisten kuulemisveloitteesta koltta-alueella. Kolttalaissa tunnustettu kolttien kyläkokous on kolttasaamelaisen siidsääbbarin jatkaja, mutta sen toimivaltaan eivät suoranaisesti kuulu enää poronhoitoasiat. Kyläkokous voi kyllä antaa lausuntoja myös poronhoitoon liittyvistä asioista, mutta nykyisin paliskunnat vastaavat kolttasaamelaisen poronhoidon organisoinnista ja päätöksenteosta.

Nykyisin poronhoito on päätoimeentulo monelle kolttasaamelaiselle. Kolttasaamelaisia poronhoitajia on nykyään selkeänä enemmistönä Vätsärin, Näättämön ja Paatsjoen paliskunnissa.²¹ Vätsärin paliskunta sijaitsee Inarijärven pohjoisosassa ja se rajoittuu pohjois- ja itäosassa Norjan rajaan, etelässä Paatsjoen, lounaassa Muddusjärven ja lännessä Näättämön paliskuntiin. Vätsärin paliskunnassa toimii kolme talvisiidaa. Näättämön paliskunnassa on perinteisesti ollut kolme talvisiidaa. Paliskunta rajoittuu pohjoisessa Norjan valtion rajaan, idässä Vätsärin, etelässä Muddusjärven ja lännessä Kaldoavin paliskuntiin. Sekä Vätsärin ja Näättämön paliskunnassa järjestetään erotukset alkutalvesta, jonka jälkeen paliskunnan elo laiduntaa yhdessä siihen saakka, kunnes se ratkotaan talvisiidoihin helmikuun paikkeilla. Suvut ja perheet hoitavat tämän jälkeen poroja omilla laidunalueillaan, kunnes ne päästetään keväällä yhteen kesälaidunalueelle. Vuoden 2019–2020 porokatovuoden aikana ja sen jälkeen Näättämön paliskunta ei ole kuitenkaan enää ratkonut talvisiidoihin, vaan paliskunnan porot ovat olleet yhdessä koko talven.²² Kolmas koltta-alueella

20 Veikko Feodoroffin haastattelu 11.10.2024

21 Lisäksi joitakin kolttasaamelaisia poronhoitajia on myös Muddusjärven, Ivalon ja Muotkatunturin paliskunnissa.

22 Kolttien luottamusmies Veikko Feodoroffin tiedonanto.

sijaitseva paliskunta on Paatsjoen paliskunta, joka on perustettu 1989 sen erottua Vätsärin paliskunnasta ja poronhoito on keskittynyt nykyisin yhden perheen omistukseen. Paliskunta rajoittuu pohjoisessa Vätsärin, idässä Norjan ja Venäjän rajaan, etelässä Ivalon ja lännessä Muddusjärven paliskuntiin.

2.5 Yhteenveto

Jokaisella saamen kieliryhmällä on ollut käytössä siidajärjestelmä poronhoidon organisoinnissa, mutta kullakin alueella siidajärjestelmällä on ollut omanlaiset erityispiirteensä poronhoidon ja alueiden luonteesta johtuen. Suomalainen paliskuntalaitos on korvannut siidajärjestelmän poronhoidon virallisessa hallinnossa ja yhdenmukaistanut ja pakottanut saamelaisen poronhoidon suomalaisen poronhoitojärjestelmän alle. Voi siis sanoa, että suomalainen kolonialismi on perustunut saamelaisten omien yhteiskuntajärjestelmien korvaamiseen suomalaisilla instituutioilla, ja se on tapahtunut hallinnollisten toimien kautta sekä lainsäädäntöteitse, kuten myöhemmissä luvuissa käy ilmi. Siidajärjestelmä ei ole kuitenkaan lakannut toimimasta, sillä monilla alueilla porosiidat ovat jatkuneet tähän päivään saakka.

Taulukko 1. Saamelaisalueen paliskunnat ja perustiedot poronhoitovuonna 2023–2024.²³

Paliskunta	Eloporo- luku	Suurin sallittu	Poronomistajien määrä	Siidojen määrä	Kieliryhmä
Käsivarsi	11 988	10 000	187	4 siidaa, jotka jakautuvat 10 talvisiidaan	pohjoissaame
Näkkälä	7 767	8 300	172	Pohjoisosassa 2 saamelaista siidaa, jotka jakautuvat vuodesta riippuen 3 talvisiidaan; eteläosassa 2 suomalaista tokka-/perhekuntaa	pohjoissaame pohjoisessa, suomi etelässä
Paistunturi	6 989	6 300	90	5 talvisiidaa	pohjoissaame
Kaldoaivi	5 413	5 300	74	5 talvisiidaa	pohjoissaame
Muddusjärvi	4 900	5 200	67	6 talvisiidaa	inarinsaame
Hammastunturi	3 508	5 500	81	9 talvisiidaa	pohjoissaame, inarinsaame
Muotkatunturi	5 646	6 800	100	3 talvisiidaa	pohjoissaame, inarinsaame
Sallivaara	5 248	7 500	122	4 talvisiidaa	pohjoissaame
Vätsäri	2 766	3 000	31	3 talvisiidaa	koltansaame
Paatsjoki	910	1 600	5	1 perhe	koltansaame
Näätämö	2 775	3 600	31	3 talvisiidaa	koltansaame
Ivalo	4 499	6 000	84	Poroja hoidetaan kahdessa osassa.	suomi, inarinsaame
Lappi	6 892	8 000	145	Poroja hoidetaan pysyvästi kahdessa osassa	pohjoissaame

Lähteet: Paliskuntain yhdistys 2024, tekemäni haastattelut vuosina 2015–2024 ja paliskuntien poroisäntien tiedonannot syksyllä 2024.

23 Olen käyttänyt lähteenä viimeisintä vahvistettua poroluetteloa. On kuitenkin tärkeää huomioida, että paliskuntien todelliseen porolukuun vaikutti kyseisenä poronhoitovuonna edelleen porokadot, jotka tapahtuivat koko saamelaisalueella vuonna 2019–2020 sekä Inarin alueen paliskunnissa useana vuonna 2020-luvulla. Tämän vuoksi suurin sallittu poroluku on lähes kaikissa paliskunnissa paljon suurempi kuin todellinen eloporoluku. Ennen katovuotta monissa paliskunnissa todellinen eloporoluku oli hyvin lähellä suurinta sallittua porolukua tai jopa sen yli.

Historiallisista ja alueellisista eroista huolimatta poronhoidolla on keskeinen merkitys kaikille kolmelle saamen kieliryhmälle, heidän kulttuurinsa säilymiselle ja siirtymiselle tuleville sukupolville. Saamelaiset ovat alkuperäiskansa, joka on valtioiden toimesta jaettu neljän valtion alueelle. Poronhoito on saamelaisille poronhoitoperheille tärkein toimeentulon lähde ja pääelinkeino, joka pitää saamelaisalueen asuttuna ja elinvoimaisena, ja sitä kautta poronhoidolla on keskeinen rooli saamelaisien säilymiseen omana kansanaan sekä alkuperäiskansana.

Koska saamelaisessa poronhoidossa poroja hoidetaan vapaana luonnonlaitumilla eikä tarhata²⁴, poronhoitoa uhkaavat monenlaiset laidunaluevaltaukset sekä erilaiset teolliset maankäytön muodot kuten matkailu, metsänhakkuut, kaivosteollisuus, kullankaivuu ja rakentaminen, jotka tuhoavat ja kaventavat porojen laidunalueita. Lisäksi ilmastomuutos aiheuttaa suuria haasteita saamelaiselle poronhoidolle kaikissa saamelaisalueen paliskunnissa. Nämä haasteet on esitelty kattavasti Klemetti Näkkäljärven, Jouni Jaakkolan ja Suvi Juntusen (2024) erillisselvityksessä saamelaisien totuus- ja sovintokomissiolle (ks. myös SAAMI-hanke Näkkäljärvi ym. 2020). Poikkeuksellisten sääolojen ennustetaan tulevaisuudessa lisääntyvän ja aiheuttavan ongelmia saamelaiselle luonnonlaitumiin perustuvalla poronhoidolla: ilmastomuutos aiheuttaa porokuolemia, lisää sään ja lumiolojen ennakoimattomuutta ja lisää poronhoidon kustannuksia.

Yhteisten haasteiden vuoksi saamelaispaliskunnat ovat järjestäytyneet oman yhdistyksensä, Saamelaispaliskunnat ry:n²⁵ alle. Saamelaiset pyrkivät jo saamelaisvaltuuskunnan aikaan edistämään poronhoidon asemaa lausunnoilla ja aktiivisella vaikuttamistyöllä. Palaan tähän tarkemmin neljännessä luvussa. Saamelaisvaltuuskunta oli aktiivinen erityisesti poronhoitolain uudistuksen yhteydessä 1970–1980-luvuilla. Saamelaiskäräjät on jatkanut aktiivista vaikuttamistyötä, mutta porosaamelaiset ovat kokeneet tarvitsevana oman edunvalvontaelimen. Suomessa perustettiin vuonna 1999 *Suoma boazosámit rs* -yhdistys²⁶, joka pyrki lausunnoillaan ottamaan kantaa saamelaisen poronhoidon asemaan monissa lakihankkeissa. Vuonna 2018 saamelaisalueen paliskunnat perustivat Saamelaispaliskunnat ry:n, jonka kautta ne pyrkivät edistämään saamelaisen poronhoidon etuja ja asemaa Suomessa. Tästä lisää kappaleessa 5.4.

24 Lukuun ottamatta yksittäisiä huonokuntoisia poroja esimerkiksi poikkeusvuosina.

25 Sámi bálgosat rs (pohjoissaame, virallinen nimi suomenkielisen nimen ohella), Säämi palgâseh rs (inarinsaame), Sää'm palggâz rō (koltansaame)

26 Suomen porosaamelaiset ry.

3 Poronhoidon siidajärjestelmä Suomessa nykypäivänä

Olen tutkinut saamelaista siidajärjestelmää ja sen toimintaa nykypäivänä erilaisissa siidoissa Käsivarren ja Näkkälän paliskunnissa Enontekiön alueella sekä Kaldoaivin paliskunnassa Utsjoen alueella. Tämä luku perustuu väitöskirjani tuloksiin (Magga 2024). Tässä luvussa käsittelen siidajärjestelmän toimintaa erityisesti pohjois-saamelaisessa poronhoidossa tunturialueilla oman tutkimukseni ja taustani vuoksi. On kuitenkin tärkeää huomioida, että varsinkin Kaldoaivin paliskunnan tapaisten talvisiidojen toiminnassa on paljon samankaltaisuuksia Paistunturin paliskuntaan ja Inarin alueen poronhoitoon, mutta lisää tutkimusta aiheesta tarvittaisiin erityisesti Inarin alueelta. Yhteistä voi sanoa olevan sukujen ja perheiden omistusoikeus omiin alueisiinsa ja siida poronhoitotöiden ja maankäytön järjestäjänä.

Kaisa Korpijaakko-Labba on saamelaisten oikeusasemaa 1600-luvulla selvittäneessä oikeushistoriallisessa tutkimuksessaan todennut, että Rounalan lapinkylässä, joka kattoi osan nykyisestä Käsivarren alueesta, porosaamelaiset elivät hyvin järjestäytyneessä yhteiskunnassa ja kokivat omistavansa maansa, ja että Ruotsin kruunu vahvisti tuon oikeuden (Korpijaakko 1989, 584). Korpijaakko-Labban mukaan porosiidoilla ei ollut Enontekiön alueella historiallisen aineiston valossa kolttasaamelaisen tavoin talvikylää, vaan perheet elivät poroineen talvisin omilla talvilaitumillaan talvisiidoissaan (Korpijaakko 1989, 139–140).

Porosiidat ovat yhdestä tai useammasta perheestä koostuvia poronhoitoyhteisöjä, jotka perustuvat joko sukulaisuuteen tai paimennuskumppanuuteen. Poronhoidossa siida voi tarkoittaa joko talvisiidaa tai yhteistä siidaa, jossa talvisiidat ovat yhdessä. Enontekiön alueella siidat toimivat ympärivuotisesti erillään ja jakautuvat talvisin pienempiin talvisiidoihin. Utsjoen alueella koko paliskunnan elo on yhdessä kesän ja syksyn ja talvisiidat ovat toiminnassa vain talvella.

Saamelaisessa poronhoidossa siidajärjestelmä ilmenee tänä päivänä erityisesti maankäytössä, jota ohjaavat siidajärjestelmän omat lait, jotka ovat olleet toiminnassa jo ennen nykyisen poronhoitolain säätämistä. Huolimatta valtioiden kolonialistisesta politiikasta ja edellisessä luvussa kuvatusta paliskuntajärjestelmästä, siidajärjestelmä ja sen omat lait ovat säilyneet tähän päivään saakka jossakin muodossa, ja ne vaikuttavat edelleen saamelaisen poronhoidon harjoittamiseen. Siidajärjestelmän lait määrittävät ihmisten oikeuksia, velvollisuuksia, päätöksenteon prosesseja ja vastauksia konflikteihin. (Magga 2024.)

3.1 Oikeudet ja velvollisuudet

Siidajärjestelmän keskeisin maankäyttöön liittyvä oikeus on se, että siidoilla on omat alueensa, joilla he harjoittavat vuotuiskiertoa. Siidoilla on rajat, joita ihmiset noudattavat paimennuksessa. Laidunmaat kuuluvat niille suvuille ja perheille, jotka ovat pitkään porojaan hoitaneet kyseisillä laidunalueilla ja ne kulkevat perintönä suvussa vanhemmilta lapsille. Pitkäaikainen käyttö tarkoittaa useampaa sukupolvea. Suvuilla ja perheillä on siidajärjestelmässä omistusoikeus laidunalueisiinsa.

Poro on puolikesy eläin, jonka ravinnontarve ja käyttäytyminen vaihtelevat vuodenaikojen mukaan. Ihminen on sopeutunut poroon järjestämällä poronhoidon käytänteet vuotuiskierron mukaan. Saamelaisessa poronhoidossa on ominaista, että ihminen sopeutuu poroon ja sen tarpeisiin (Sara 2001). Vuotuiskierto näyttää monessa tarkastelemassani siidassa 2000-luvulla seuraavanlaiselta:

Poronhoitovuosi alkaa keväällä vasonnasta, joka ajoittuu toukokuun alkupuolelle. Vasonnan jälkeen vasat seuraavat emää eli vaanta. Alkukesästä porot syövät kasveja ja vasat voimistuvat. Juhannuksen jälkeen sääskien saapuessa porot alkavat luontaisesti palkia eli kerääntyä yhteen aukeisiin paikkoihin räkkää pakoon. Tätä vaitoa hyödyntäen porot kootaan useissa paikoissa kesämerkityksiin, jossa poronvasat merkitään omistajiensa korvamerkkiin. Joillakin alueilla poronvasat saatetaan merkitä vasotuksen yhteydessä vasotusaidoissa jo toukokuussa.

Syyskesän tullen elo-syyskuussa poroilla alkaa vista, eli ne syövät pääasiassa sieniä. Jos on kuivaa, sienivuodesta tulee huono, minkä johdosta porot eivät saa syötyä tarpeeksi ravintoa tulevaa talvea varten. Syyskuun lopussa ja lokakuun alussa hirvasporoilla alkaa rykimäaika, jolloin ne tappelevat keskenään ja keräävät naarasporot pieniin parttioihin.

Loka-marraskuussa aloitetaan porojen kokoaminen ja erotukset. Erotuksissa porot myydään, teurastetaan ja ratkotaan eli erotellaan tarpeen mukaan talvisiidoihin paimennuksen helpottamiseksi. Erotusten järjestämisen ajankohta vaihtelee alueittain ja paliskunnittain ja riippuu paljolti kunkin alueen maastosta ja luonnonoloista. Porojen kokoaminen tapahtuu mönkijöillä tai moottorikelkoilla, ja joillakin alueilla saatetaan käyttää myös helikopteria.

Erotusten jälkeen alkaa porojen paimennus talvisiidoissa. Talvikuukaudet ovat erityisen haastavia porojen ravinnonsaannille. Saamen kielen *guohtun*²⁷ kuvaa, kuinka helposti poro pääsee talvella pohjaan kaivamaan jäkälää (Eira ym. 2010, 5). Jos osa sateista tulee talvikuukausina vetenä, on vaarana, että lumeen muodostuu jääkerroksia ja porojen *guohtun* eli laidunolosuhteet ovat tällöin uhattuna. Jos porot eivät saa tarpeeksi ravintoa, ne ovat vaarassa nälkiintyä. Alkukevät eli maaliskuu- ja huhtikuu ovat kovan paimennuksen aikaa, jolloin saatetaan joutua yölläkin paimentamaan varsinkin tunturialueilla, jossa lumipeitettä riittää pitkälle toukokuulle saakka, joskus jopa kesäkuuhun. Huhtikuussa tulee yleensä hanki (*cuonju*) eli lumenpintaan muodostuu kova kerros, jolloin porot lähtevät kävelemään hangen päällä pitkiäkin matkoja. Talvella ja keväällä porot tarvitsevat laidunrauhaa, jotta ne eivät kuluttaisi turhaan energiaa ja jotta vaamet eivät saisi keskenmenoja. Porojen turhaa liikuttelua pyritään välttämään. Vasonnan lähestyessä vanhemmat vaamet lähtevät hakeutumaan vanhoille synnysijoilleen eli kantamapaikkoihin kantamaan.

Siidan vuotuiskierron onnistumisen edellytyksenä on, että toiset siidat eivät ota siidan alueita käyttöön kesken vuotta (Labba 2017, 123). Saamelaisessa siidajärjestelmässä toisten siidojen laidunmaiden käyttäminen on kiellettyä ja ihmisten velvollisuutena on noudattaa siidarajoja paimennuksessa vieden poronsa aina omille alueilleen, jos ne ovat menneet toisen siidan alueelle. Saamelaisessa poronhoidossa porojen koossapitäminen on tärkeää, jotta ihmiset tietävät, missä heidän poronsa kulloinkin on.

3.2 Päätöksenteko

Mikkel Nils Sara (2001, 140) on jaotellut siidajärjestelmän päätöksenteon kolmelle tasolle: yksittäinen ihminen tekee päätökset omistamistaan poroista, kuten esimerkiksi niiden myynnistä ja teurasvalinnoista, perhe tekee taloudelliset päätökset ja vastaa poronhoidon kuluista ja siida tekee päätökset laidunmaiden käytöstä.

Isommissa siidoissa, joihin kuuluu useampi perhe tai suku, päätökset tehdään konsensuspätöksenteon pohjalta. Se tarkoittaa, että siidan jäsenet tuovat näkemyksiään esille ja neuvottelevat, kunnes yhteinen päätös on saavutettu. Pienemmissä siidoissa, jotka koostuvat yhdestä perheestä, on ollut selkeästi yksi johtaja, joka on perheen pää. Näin on ollut entisaikaan esimerkiksi Käsivarressa Kaijukan ja Erkunan siidoissa entisaikaan, jotka olivat selkeästi yhden perheen ympärille

²⁷ *Guohtun*-sanasta käytetään suomen kielellä sanaa kaivos. *Guohtut* (verbinä) on suomeksi laiduntaa.

muodostuneita siidoja. Yhteistä kuitenkin siidajärjestelmän päätöksenteossa on se, että siidalla on toimivalta ja autonomia päättää oman alueensa käytöstä. Siidoilla on laidunmaista ja niiden käytöstä monen sukupolven ajan kerääntynyttä perinteistä tietoa, jonka pohjalta ne tekevät päätöksiä.

Siidoilla on myös keskinäisiä prosesseja esimerkiksi porojen mastaamisen eli sekoittumisen varalle (ks. myös Sara & Oskal 2001, 329), ja ne ovat käytössä edelleen saamelaisporonhoidossa niin Norjan, Ruotsin kuin Suomen puolellakin. Mastaamisen yhteydessä siidan edustajat ottavat yhteyttä toiseen siidaan ja sopivat porojen hakemisesta tai ratkonnin järjestämisestä. Kun porot on haettu toisesta siidasta, siidat vievät poronsa takaisin omille siida-alueilleen. Koska poronhoitolaki ei tunnusta siidoja, se ei myöskään sisällä minkäänlaisia säännöksiä esimerkiksi mastaamisen ja ratkomisen varalle. Mastaaminen on yleinen, mutta epätoivottu tilanne poronhoidossa.

3.3 Vastaukset konflikteihin

Kuten kaikissa yhteisöissä, myös saamelaisten keskuudessa on ollut historian saatossa konflikteja. Mikään yhteiskunta ei ole täydellinen. Porosaamelaisessa yhteiskunnassa konfliktit ovat saattaneet koskea esimerkiksi laidunalueita tai porovarkauksia.

Siinä missä kolttasaamelaisten siidsååbbar on toiminut myös tuomioistuimen tavoin, Kaisa Korpijaakko-Labba kuvailee, kuinka Tornion Lappiin kuuluneella Enontekiön alueella ei ole ainakaan käräjöpöytäkirjojen valossa ollut omia tuomioistui-
mia, vaan saamelaiset käyttivät ahkerasti kruunun vuosittaisia käräjiä keskinäisten riitojen ratkaisuun 1600-luvulta lähtien (Korpijaakko 1989, 155–157). Porosaamelaiset kokivat saavansa oikeutta kruunun tuomioistumista, sillä lautamiehet olivat saamelaisia ja he tunsivat saamelaisten olot ja oikeuskäsitykset (Labba 2024a, 86). Oli myös tavallista ratkaista riitoja sopimalla esimerkiksi ulkopuolisen sovittelijan välityksellä ennen varsinaista kärjäkäsittelyä (Korpijaakko 1987, 188–120). Venäjän vallan aikana siidat kuitenkin katoavat virallisista asiakirjoista ja vuotuiset käräjät saamelaisalueella loppuivat.

Porosaamelaisilla on ollut käytössään näiden rinnalla omia tapojaan vastata konflikteihin. He ovat selvittäneet keskinäisiä riitojaan ensisijaisesta sovittelemalla ja puhumalla. Tästä vielä vakavampi muoto oli sosiaalinen poissulkeminen, mikä tarkoittaa, että väärintekijät suljetaan yhteisön ulkopuolelle. Nils Oskal ja Mikkel Nils Sara (2001, 329) kirjoittavat, kuinka Kautokeinin alueella on ollut tavallista käyttää rangaistusmuotona katsomisoikeuden menettämistä mastaamistilanteissa.

Pienissä yhteisöissä yhteisön merkitys on ollut entisaikaan suuri ihmisen taloudellisen toimeentulon kannalta. Entisaikaan väärintekijät saattoivat pahimmassa tapauksessa joutua muuttamaan kokonaan pois alueelta. Nykyisin poismuuton ja karkottamisen toteuttaminen on kuitenkin mahdotonta poronhoitolain vuoksi, sillä poronhoitolaissa ei säädetä minkäänlaisia rangaistuksia vaikkapa siidojen laidunalueiden valtaamisesta.

3.4 Laidunmaiden säästämisen oikeusperiaate

Kaisa Korpijaakko-Labba (1989) on todennut, että historiankirjoituksessa vallinnut kuva saamelaisista päämäärättömästi vaeltelevina nomadeina, joilla ei ole ollut järjestäytynyttä yhteiskuntaa, on väärä ja perustuu ajatukseen valtaväestön ylemmydestä saamelaisiin nähden. Hän on laajassa oikeushistoriallisessa tutkimuksessaan osoittanut, että saamelaiset ovat eläneet hyvin järjestäytyneessä yhteiskunnassa ja että he tunsivat omistavansa maat – ja kruunu vahvisti tuon oikeuden. Yhä tänä päivänä poronhoidossa suvut ja perheet tuntevat ja kokevat omistavansa porojensa laidunmaat. Saamelainen maanomistus ei kuitenkaan tarkoita, että yksilö voisi vapaasti myydä ja ostaa maata, vaan maanomistus tarkoittaa ennemminkin suvun kollektiivista huolenpitoa laidunmaista poroja ja tulevia sukupolvia ajatellen. Tärkeää saamelaisessa maankäytössä on ollut olla jättämättä jälkiä luontoon ja sen säilyttäminen luonnontilaisena, koskemattomana ja puhtaana.

Kuten tutkimukseni tuo esiin, laidunmaiden kestävä käyttö on eräs tärkeimmistä maankäyttöä koskevista oikeusperiaatteista saamelaisessa poronhoidossa (Magga 2024, 163–164). Saamelaisessa poronhoidossa maankäyttö on järjestetty niin, että poronhoitajat toteuttavat omalla alueellaan laidunkiertoa pyrkimyksenään säästää laidunmaita ja välttää ylilaidunnusta. Saamelaisessa poronhoidossa keskeistä on siirtää laidunmaat tuleville sukupolville, jotta heilläkin olisi mahdollisuus elää poronhoidosta. Laidunten säästäminen muistuttaa muun saamelaisen maankäytön kuten kalastuksen ja marjastuksen periaatteita eli ”ota vain sen verran mitä tarvitset”.

Poronhoidon virallisessa hallinnossa poronhoitoa on syytetty pitkään ylilaidunnuksen aiheuttamisesta (Heikkilä 2007, 317–328). Tämä väite on kuitenkin täysin absurdi ja väärä, sillä koko saamelaisen poronhoidon perusta on laidunmaiden säästäminen, johon vuotuiskiirtokin perustuu. Porosaamelaiset ovat korostaneet, että viranomaiset ovat omilla päätöksillään aiheuttaneet ylilaidunnusta sallimalla muuta kilpailevaa maankäyttöä porojen laidunalueilla ja että ylilaidunnukseen tulisi puuttua hillitsemällä muuta maankäyttöä (mt.). Suomessa maa- ja metsätalousministeriön keskeisin – ja ainoa – väline ylilaidunnuksen hillitsemiseen ovat kuitenkin

olleet paliskuntaakohtaiset suurimmat sallitut poroluvut. Maa- ja metsätalousministeriö on parhaillaan valmistelemassa poronhoitolain uudistusta ylilukujen valvonnan ja laidunmaiden hoito- ja käyttösuunnitelmien osalta.²⁸ Ongelmallista kuitenkin on, jos ylilaidunnusta yritetään hallita porolukujen vähennyksillä ja poronhoitajia rankaisemalla ilman, että muuta maankäyttöä rajoitetaan, sillä muu maankäyttö on suurempi syy ylilaidunnukseen kuin poro itse. Poronhoito ei ole kuin karjanhoitoa, jossa olosuhteet pysyvät vuodesta toiseen samanlaisena, vaan poronhoito on altis vuosittaisille luonnonolojen vaihtelulle, eli poroluvut vaihtelevat luontaisestikin vuosittain.

28 Poronhoitolain eräiden säännösten muuttaminen: <https://mmm.fi/hanke2?tunnus=MMM027:00/2024>. Yle Sápmin tietojen mukaan uudistuksessa kaavallaan jopa 1 000 euron sakkoa jokaiselta suurimman sallitun poroluvun ylityksestä (Yle Sápmi 15.11.2024).

4 Suomalaisen poronhoitolainsäädännön ongelmakohdat saamelaisen poronhoidon ja siidajärjestelmän näkökulmasta

Saamelaisalueen kunnissa poronhoidon ohjesääntöjä laadittiin poronhoidolle paliskuntien perustamisen aikaan. Erilaiset komiteamietinnöt ja keisarillisen senaatin päätökset asettivat perustan poronhoidon lainsäädännön kehittymiselle (Korpijaakko 1999, 212). Virallisten ohjesääntöjen laatimisen ja hallinnon organisoinnin taustalla oli poronhoidon ja muun maankäytön kuten maa- ja metsätalouden suhteiden järjestäminen, paliskuntien saattaminen korvausvelvollisiksi viljelyksille aiheutuvista vahingoista sekä virallisen luvun pitäminen poromääristä (Lehtola 2012, 136).

Ensimmäinen poronhoitolaki (239/1932) astui voimaan vuonna 1932. Ensimmäisessä poronhoitolaissa lähinnä vahvistettiin ja kodifioitiin eteläisen Lapin paliskuntajärjestelmän toimintatapoja, kuten osakkaiden päämaksut, paliskunnan päätöksenteko kunta- ja osuuskuntamallisen päätöksentekomallin pohjalta sekä paliskunnan tehtävät. Poronhoitolaissa ei annettu saamelaiselle poronhoidolle minikäänlaista erityisasemaa, eikä siinä tunnustettu saamelaisten yksinoikeutta poronhoitoon edes saamelaisalueella: poronhoidosta tehtiin eräänlainen yleisoikeus, jota kaikki saattoivat harjoittaa (Hyvärinen 2010, 129–132; Labba 2024c, 2.1). Vaikka ensimmäisen poronhoitolain esitöissä mainittiin, että saamelaisilla on perinnöllinen porolaidunoikeus, poronhoitolain säätämisen yhteydessä saamelaisten poronhoito-oikeus ohitettiin ja ”kollektivisoitiin uudisasukkaille kolonialistilla perusteilla” (Labba 2024b, 106). Ensimmäinen poronhoitolaki säädettiin kuulematta saamelaisia (Labba 2024b, 106–107; Labba 2024c; luku 2.1). Sen pyrkimyksenä oli yhdenmuukaistaa koko Suomen poronhoito talonpoikaiseen poronhoitomalliin (Lehtola 2012, 252).

Toinen poronhoitolain uudistus (444/1948) tuli voimaan vuonna 1948, ja uudistuksessa virallistettiin Paliskuntain yhdistyksen asema. Suomalaiset poronomistajat olivat perustaneet vuonna 1926 Poronjalostusyhdistyksen, joka muodosti perustan Paliskuntain yhdistykselle. Saamelaiset eivät osallistuneet Poronjalostusyhdistyksen perustamiseen ja toimintaan. Tämä osoittaa, että poronhoitolain perusta on kaikilta osin suomalaisen maatalouspohjaisen poronhoidon ja sen järjestäytymismuotojen vakiinnuttamisessa.

Poronhoitolain vuoden 1948 uudistuksessa kuultiin vain kahta saamelaista, mutta saamelaisilla ei ollut mahdollisuutta vaikuttaa enää ensimmäisen poronhoitolain ongelmallisiin kirjauksiin kuten esimerkiksi poronhoito-oikeuden luonteeseen yleisoikeutena (Labba 2024b, 107). Uudistuksessa säädettiin, että kaikkien paliskuntien tuli kuulua Paliskuntain yhdistykseen ja siinä säädettiin yhdistyksen toimintatavoista. Samalla saamelaispaliskuntien vähemmistöasema yhdistyksessä tuli sinetöidyksi.

Saamelaiset aloittivat koordinoitun poliittisen vaikuttamistyön heitä koskeviin asioihin 1970-luvulla, kun Saamelaiskäräjien edeltäjä, saamelaisvaltuuskunta aloitti toimintansa vuonna 1973. Saamelaisvaltuuskunta oli saamelaisten demokraattisilla vaaleilla valitsema elin, ja vaikka sillä oli vain neuvoa-antava asema, se edusti saamelaisia ja pyrki vaikuttamaan aktiivisesti moniin saamelaisia koskeviin lakihankkeisiin, kuten poronhoito- ja kalastuslakeihin. Lisäksi se teki aloitteen saamelaislain luomisesta, joka toimi myöhemmin pohjana saamelaiskäräjälaille.

Viimeisin, saamelaisten kannalta merkittävä poronhoitolain uudistus tehtiin vuonna 1990. Ennen lakiuudistusta saamelaisvaltuuskunta vaati monia suuria muutoksia lakiin. Jo 1970-luvun alkupuolella valtuuskunta teki aloitteen saamelaisalueen poronhoidon erottamisesta omaksi kokonaisuudekseen. Aloitteen mukaan:

”Nykyinen poronhoitoalue tulisi hallinnollisesti jakaa saamelaisten kotiseutualueeseen ja eteläiseen poronhoitoalueeseen, jolloin tulisi muodostaa saamelaisten kotiseutualueelle oma, Paliskuntain yhdistystä vastaava organisaatio.” (Lehtola 2005, 66.)

Saamelaisvaltuuskunnan mukaan Paliskuntain yhdistyksellä ei ollut edellytyksiä ajaa saamelaisporonhoidon etuja. Tästä esimerkkinä oli vuosina 1972–1974 saamelaisaluetta kohdannut porokato, jonka seurauksena yli 50 000 poroa kuoli. Kriitiikin mukaan Paliskuntain yhdistys ei ollut ajanut pohjoisten paliskuntien korvausasiaa vaan korvauksia oli maksettu enemmän jopa Oulun lääniin. Toinen esimerkki oli porotilalaki, johon Paliskuntain yhdistys lisäsi porokatoja kohdanneita saamelaisia poronhoitajia syrjiviä säännöksiä porotilan saamisen ehdoista (Lehtola 2005, 65–70).

Suomessa perustettiin 1970-luvulla komitea käsittelemään poronhoitolain uudistamista. Saamelaisvaltuuskunta otti myös kantaa poronhoitolakia valmistelevalle komitealle vuonna 1976 valmistuneeseen mietintöön, ja valtuuskunnan keskeisiin vaatimuksiin kuului, että saamelainen poronhoito tuli jättää kehitteillä olevan poronhoitolain ulkopuolelle ja saamelaisalueen poronhoitoa varten säädetään erillislaki. Oman poronhoitolain suhteen saamelaisvaltuuskunnan keskeinen tavoite oli, että saamelaisalueella poronhoito säädetään saamelaisten yksinoikeudeksi – niin kuin se valtuuskunnan mukaan alun perin oli ollutkin ennen ensimmäisen poronhoitolain säätämistä. Lisäksi valtuuskunta korosti, että saamelaisilla oli tunnustamattomia oikeuksia maahan, veteen ja perinteisiin elinkeinoihin, eikä valtiolla ollut osoittaa näihin laillista saantoa, joten nämä oikeudet eivät olleet missään historian vaiheessa tulleet kumotuiksi. Poronhoitolakityöryhmän mietinnöissä 1980-luvulla ei kuitenkaan otettu huomioon valtuuskunnan näkemyksiä. Kun myös Paliskuntain yhdistys vastusti saamelaisvaltuuskunnan esityksiä, maa- ja metsätalousministeriö jatkoi poronhoitolain uudistuksen valmistelua eduskunnalle PY:n kannan mukaisesti ja jätti saamelaisvaltuuskunnan vaatimukset huomioimatta. (Lehtola 2005, 65–70.)

Hallituksen esitys uudeksi poronhoitolaiksi (HE 69/1985 vp) tuli eduskunnan käsiteltäväksi syksyllä 1985, ja saamelaisvaltuuskunta pääsi valiokunnan kuultavaksi. Valtuuskunta toisti kantansa, jonka mukaan saamelaisten poronhoito-oikeus nähtiin ”yksityisenä, perinnöllisenä oikeutena, joka nautti samaa omaisuuden perustuslaillista suojaa kuin omistusoikeuskin” (Lehtola 2005, 121). Esityksessä uudeksi poronhoitolaiksi poronhoidon harjoittamisoikeus oli kuitenkin muotoiltu yleisoikeudeksi, joka sallittiin niin kutsutuilla valtion mailla. Saamelaisvaltuuskunta totesi, ettei se tunnustanut valtion omistusoikeutta saamelaisten kotiseutualueella, sillä valtiolla ei ollut osoittaa laillista saantoa näihin maihin (ks. tarkemmin perusteista Korpijaakko 2003). Lisäksi kritiikki kohdistui siihen, että Paliskuntain yhdistyksessä määräysvaltaa pitävät eteläiset paliskunnat yrittivät saada lakia läpi saamelaisten vastustuksesta huolimatta. Saamelaisporonhoidon oikeuksien vuoksi esitys raukesi eduskunnassa, ja poronhoitolakia varten asetettiin uusi työryhmä vuonna 1987. (Lehtola 2005, 121–124.)

Työryhmän uudessa esityksessä uudeksi poronhoitolaiksi ei kuitenkaan käsitelty saamelaisporonhoidon asemaa eikä saamelaisten maa-oikeuksia eli esitys muistutti jo rauennutta lakiesitystä ja uusi poronhoitolaki tuli voimaan. Hallituksen esityksessä poronhoitolaiksi ohitettiin saamelaisvaltuuskunnan vaatimukset kieltämällä saamelaisen ja suomalaisen poronhoidon erot ja toteamalla, ettei saamelaisporonhoitoa ole tarpeen lähteä lainsäädännöllisesti tai hallinnollisesti erottamaan, koska poronhoito oli niin samanlaista kaikkialla (HE 244/1989 vp, 4). Kun otetaan huomioon, että eteläisessä Lapissa poronhoitoa on harjoitettu maatalouden ohessa

pienimuotoisesti ja saamelaisalueella poronhoito on saamelaisten päätoiminen elinkeino, jossa koko elämä on perustunut vuotuismuuttoon ja poron kanssa elämiseen, on selvää hallituksen esityksestä poiketen, että poronhoitotavoissa on ollut ja on edelleen niin suuria eroavaisuuksia, että niitä on erittäin haastavaa sovittaa samaan lakiin. Vaikka perustuslakivaliokunnan mietinnössä (PeVL 3/1990 vp) mainitaan poronhoitolain merkitys saamelaiskulttuurille, itse lakitekstissä saamelaista poronhoitoa ei mainita sanallakaan. Saamelaisen poronhoidon oikeuskysymykset oli tarkoitus ratkaista saamelaislailla.

Saamelaisvaltuuskunta yritti parantaa saamelaisporonhoidon asemaa ja ratkaista saamelaisalueen maiden ja vesien omistuksen niin kutsutun saamelaislakihankkeen avulla, mutta lainvalmistelussa elinkeinot ja maa- ja metsätalouden oikeudet irrotettiin lopullisesta laista, ja syntyi laki saamelaiskäräjistä (974/1995), joka rajoittui pelkästään kulttuuri-itsehallintoon ja kielellisiin kysymyksiin. Saamelaisten poronhoitoasiat jäivät siis ratkaisematta.

Suomen poronhoitolaki on siis alun perin säädetty kuulematta saamelaisia, ja nykyinen poronhoitolaki perustuu vahvasti ensimmäiselle poronhoitolaille. Saamelaisten korjausehdotukset viimeisimmässä poronhoitolain uudistuksessa jätettiin huomiotta ministeriössä ja eduskunnassa ja ensimmäisen poronhoitolain ongelmat jäivät voimaan. Poronhoitolakiin sisältyy saamelaisen poronhoidon näkökulmasta ainakin seuraavat ongelmakohdat, jotka on selitetty perusteellisemmin Oula-Antti Labban (2024c) tämän julkaisun kanssa yhtä aikaa ilmestyvässä selvityksessä:

- *Poronhoitolaki ei ota huomioon saamelaista poronhoitoa, sen perinteisiä toimintatapoja tai sen merkitystä saamelaiselle kulttuurille.*

Suomen poronhoitolaissa ei ole tunnustettu saamelaista poronhoitoa. Poronhoitolain esitöissä tai sanamuodoissa ei mainita poronhoidon merkitystä saamelaiskulttuurin säilymiselle. Kuten Oula-Antti Labba toteaa, poronhoitolaissa ei ole myöskään tarkoituspäälä, johon olisi kirjattu saamelaiskulttuurin tai perinteisen saamelaisporonhoidon säilyttäminen kuten Norjan poronhoitolaissa (Labba 2024c, luku 7). Saamelaisporonhoidon säilyminen perinteisenä ja elinvoimaisena elinkeinona ei millään lailla ohjaa poronhoitolain tulkintaa. Tämä on ongelmallista, sillä korkein hallinto-oikeus on useissa ratkaisuisaan käyttänyt saamelaisporonhoitajia vastaan sitä argumenttia, että poronhoitolaissa ei määritellä saamelaista poronhoitoa.

- *Poronhoitolaki ei tunnusta saamelaista siidajärjestelmää, siidojen maa- ja metsätalouden oikeuksia tai siidajärjestelmän omia lakeja. Poronhoitolaki on sitä vastoin ristiriidassa monien siidajärjestelmän lakien kanssa.*

Saamelaisen siidajärjestelmän mukaan siidoilla on omat laidunalueensa. Siidosten oikeudet omiin laidunalueisiinsa eivät tule tällä hetkellä tunnustetuksi poronhoitolaissa.²⁹ Poronhoitolaissa ei ole myöskään säännöksiä sellaisen tilanteen varalle, jossa ulkopuoliset valloittavat luvottomasti siidan alueita, mikä on siidajärjestelmän omien lakien vastaista. Poronhoitolain 9 §:ssä todetaan pelkästään, että ”Poronhoitoalueella asuvalla poronomistajalla on oikeus saada poronsa hoidetuksi sellaisen paliskunnan alueella, joka kokonaan tai osittain sijaitsee hänen kotikuntansa alueella”. Tämä säännös ei ota huomioon, että paliskunnassa voi tosiasiassa toimia useampia siidoja.

Saamelaisessa siidajärjestelmässä siidat päättävät omista laidunalueistaan. Poronhoitolain mukaan päätöksenteko puolestaan kuuluu paliskunnan kokoukselle ja paliskuntaa edustaa poroisäntä. Poronhoitolaissa ei myöskään ole minkäänlaisia säännöksiä porojen mastaamisen tai ratkomisen varalle, kuten edellisessä luvussa tuli ilmi.

Norjassa siidat on tunnustettu poronhoitolain uudistuksessa vuonna 2007 (Sara 2011). Tämä osoittaa, että siidajärjestelmän tunnustaminen lainsäädännössä on mahdollista vielä jälkeempään. Norjassa ollaan parhaillaan uudistamassa poronhoitolakia.

Oula-Antti Labban selvityksen mukaan ainoa saamelaisten omiin lakeihin ja tapaoikeuksiin perustuva säännös poronhoitolaissa on porojen korvamerkkijärjestelmä sukumerkin pohjalta (Labba 2024b, 108). Jokaisella suvulla on oma sukumerkki, jonka pohjalta suvun jäsenen merkit muodostetaan. Sukumerkkijärjestelmän toimeenpanossa ei kuitenkaan toteudu saamelaisten itsemääräämisoikeus, sillä poromerkkien myöntäminen kuuluu Paliskuntain yhdistykselle. Palaan seuraavassa luvussa tarkemmin korvamerkkien myöntämisen ongelmiin.

- *Poronhoitolaki ei huomioi saamelaisten asemaa ja oikeuksia alkuperäiskansana. Neuvotteluelvoite ei vastaa alkuperäiskansaoikeuksia.*

Poronhoitolain viimeisin uudistus on tehty ennen vuoden 1995 perusoikeusuudistusta sekä saamelaiskäräjälain säätämistä, joissa tunnustettiin saamelaisten oikeus alkuperäiskansana kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan, johon myös poronhoito kuuluu. Poronhoitolaki on täten auttamattomasti vanhentunut, kun otetaan

²⁹ Poronhoitoa koskevissa muissakaan laeissa kuten porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslaissa tai porotilalaissa ei oteta tai otettu huomioon siidoja (Labba 2024a, 109–110).

huomioon alkuperäiskansaoikeuksien nopea kehitys kansainvälisessä oikeudessa. Tämä ilmenee esimerkiksi poronhoitolain 53 §:n neuvotteluelvoitteessa, joka ei sanamuodoiltaan vastaa alkuperäiskansaoikeudessa vakiintunutta FPIC-periaatetta eli vapaan ja tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen periaatetta. Muodollisen kuulemisen sijaan neuvotteluiden alkuperäiskansan kanssa tulisi perustua hyvään tahtoon perustuvaan yhteistoimintamenettelyyn, jonka tavoitteena on saada alkuperäiskansan suostumus.

- *Poronhoitolain huomattavan haitan kieltä on epämääräinen ja sen osoittaminen on poronhoitajien vastuulla.*

Poronhoitolain 2 § 2 momentin mukaan maata ei saa käyttää erityisellä poronhoitoalueella niin, että siitä aiheutuu huomattavaa haittaa poronhoidolle. Kynnys huomattavan haitan toteamiseksi viranomaisissa ja tuomioistuimissa on kuitenkin osoittautunut hyvin korkeaksi ja todistustaakka on poronhoitajilla. Poronhoitajien perinteistä tietoa ei oteta uskottavaksi tai yksistään riittäväksi tietopohjaksi haitan osoittamiseksi. Biologisella tiedolla on aina suurempi painoarvo kuin saamelaisten perinteisellä tiedolla viranomaisten päätöksissä.

- *Poronhoitolaki ei takaa saamelaisten itsemääräämisoikeuden toteutumista poronhoidon hallinnossa.*

Poronhoitolain 14 §:n mukaan ”kaikkien paliskuntien on kuuluttava Paliskuntain yhdistykseen”. Lisäksi pykälässä on säädetty äänestyksestä Paliskuntain yhdistyksessä, ja säännöksen vuoksi saamelaispaliskunnat ovat äänestyksissä aina vähemmistössä. Poronhoitolain 20 §:n mukaan Paliskuntain yhdistyksen tehtävinä on toimia paliskuntien yhdyssiteenä, kehittää poronhoitoa ja porotaloutta ja hoitaa muut sille laissa määritellyt tehtävät, joista tärkeimpänä antaa esityksiä maa- ja metsätalousministeriölle suurimmista sallituista poroluvuista 21 §:n mukaan. Paliskuntain yhdistyksen tärkeimpiä tehtäviä ovat poronhoitajien neuvonta, aloitteiden tekeminen poronhoidon kehittämiseksi lainsäädännön ja hallinnon alalla ja toimia viranomaisena poromerkkiasioissa (PHL 20 §).

Vaikka jokaisella paliskunnalla on oma päivittäinen hallintonsa, poronhoitajien neuvonta ja poromerkkien myöntäminen kuuluu Paliskuntain yhdistykselle, jossa saamelaiset ovat vähemmistössä. Saamelaiset eivät tämän vuoksi saa ääntään kuuluviin yhdistyksen kautta heille tärkeissä asioissa.

Yhteenvetona todettakoon, että suomalainen poronhoitolainsäädännön perusta on alusta asti ollut kolonialistinen, eli se on rakentunut saamelaisen poronhoidon pakkosulauttamiseen suomalaisporonhoidon alle. Se ei ota huomioon saamelaisen ja suomalaisen poronhoidon välisiä eroavaisuuksia. Nykyinen lainsäädäntö syrjii saamelaisia kieltämällä heidän poronhoitonsa erityispiirteiden huomioonottamisen ja samaistamalla heidät suomalaisen poronhoidon alle. Kuten professori Martin Scheininin (2024) selvityksessä saamelaisten totuus- ja sovintokomissiolle käy ilmi, todellisen yhdenvertaisuuden tulisi tarkoittaa sitä, että alkuperäiskansan kohtelussa otetaan huomioon heidän eroavaisuudet valtaväestöstä. Tässä luvussa esille tuodut ongelmakohdat aiheuttavat saamelaiselle poronhoidolle monenlaisia ongelmia, joita käsittelem seuraavassa luvussa.

5 Poronhoitolainsäädännön kolonialistiset vaikutukset saamelaiseen poronhoitoon ja siidajärjestelmään nykypäivänä

Tässä luvussa käsitellään suomalaisen poronhoitolainsäädännön aiheuttamia ongelmia ja suoranaisia esteitä saamelaisen poronhoidon harjoittamiselle sekä siidajärjestelmälle. Esimerkit ovat valikoituneet niiden ajankohtaisuuden perusteella, mutta kyseessä ei ole tyhjentävä lista kaikista poronhoitolainsäädännön aiheuttamista ongelmista.

5.1 Poronhoitolaki estää siidajärjestelmän ja saamelaisen poronhoitoperinteen harjoittamisen Näkkälän paliskunnassa

Näkkälän paliskunnan pohjoisosissa porojaan hoitaa edelleen kaksi saamelaista siidaa eli Näkkälän ja Kalkujärven siidat. Siidat hoitavat porojaan ympärivuotisesti erillään toisistaan ja paliskunnan eteläosan osakkaista omilla perinteisillä laidunalueillaan, jotka ovat olleet kummankin siidan käytössä 1900-luvun ajan tähän päivään saakka: Näkkälän siidan kesämerkityspaikka sijaitsee Pöyrisjärvellä ja Kalkujärven siidan Kalkujärvellä. Talveksi kumpikin siida siirtyy talvilaidunalueilleen etelämmäs Hetta–Nunnanen-maantien pohjoispuolelle. Molemmat siidat ovat vuosisadan aikana saattaneet jakautua talvisin vielä pienempiin talvisiidoihin. Kalkujärven siida on perinteisesti jakaantunut talvisin vielä kolmeen eri talvisiidaan. Nykyisin Näkkälän siida jakautuu kahteen eri talvisiidaan.

Näkkälän paliskunnan kaksi pohjoista siidaa ovat säilyttäneet monia perinteiseen saamelaiseen poronhoitokulttuuriin kuuluvia työtapoja, kuten esimerkiksi porojen paimenuksen luonnonlaitumilla ilman lisäruokintaa, vasanmerkitykset suopunkeja käyttäen sekä siidajärjestelmän poronhoidon organisoinnissa ja päätöksenteossa ympärivuotisesti.

Paliskunnan eteläosassa toimii kaksi suomalaisista koostuvaa tokka- tai perhekuntaa. Tosiasiassa saamelaiset pohjoispuolen siidat ja eteläiset poronhoitajat ovat hoitaneet porojaan erillään koko paliskunnan historian ajan. Niitä yhdistää pelkästään yhteinen hallinto. Pohjoisen ja etelän osan rajaksi on vakiintunut Hetta–Nunnanen-maantie. (Yle Sápmi 15.1.2015.) Toinen eteläinen tokkakunta on vakiintunut Ounastunturin alueelle, ja toinen perhekunta on muodostunut Peltovuoman alueelle noin 15 vuotta sitten.

Näkkälän paliskuntaa ovat vaivanneet 2010-luvun alkupuolelta saakka paliskunnan suomalaisten osakkaiden harjoittamat laidunaluevaltauksset, minkä johdosta paliskunta päätettiin jakaa vuonna 2014. Näkkälän paliskunnan ylimääräisessä kokouksessa enemmistö osakkaista äänesti, että paliskunnan alue jaetaan kahteen osaan noudattamaan perinteisiä laidunrajoja, jotta laidunaluevaltauksset saataisiin loppumaan ja paliskuntaan saataisiin laidunrauha. Lapin aluehallintovirasto kuitenkin hylkäsi paliskunnan jaon perustaen päätöksensä pääasiassa biologisiin laidunmittauksiin. Korkein hallinto-oikeus jätti vuonna 2023 voimaan Lapin aluehallintoviraston päätöksen eikä paliskuntaa jaettu. KHO ei ottanut päätöksessään (KHO:2023:55) lainkaan huomioon siidojen perinteisiä laidunrajoja ja -alueita, saamelaista siidajärjestelmää tai saamelaisen perinteisen poronhoitotavan säilyttämistä. Päätöksessä ei myöskään annettu painoarvoa paliskunnan enemmistöpäätökselle. Professori Martin Scheinin (2024) on käsitellyt totuus- ja sovintokomissiolle laatimassaan selvityksessä Näkkälän paliskunnan jaon oikeudellisia ongelmia, joten tässä raportissa keskityn tarkemmin käytännön ongelmiin, jotka ovat seurausta Suomen poronhoitolainsäädännöstä, Lapin aluehallintoviraston päätöksestä ja KHO:n oikeuskäytännöstä.

Näkkälän paliskunnan eteläosan suomalaiset poronhoitajat ovat 2010-luvulta lähtien tuoneet porojaan luvottomasti paliskunnan pohjoisosaan ja ruokkineet porojaan heinillä ja rehuilla erityisesti Kalkujärven siidan laidunalueilla paliskunnan päätösten vastaisesti ja perinteisiä siidarajoja rikkoen. Kalkujärven siida ei ole tämän vuoksi enää voinut jakautua kolmeen talvisiidaan kuten perinteisesti on ollut tapana. Paliskunta on päätöksissään yrittänyt useaan otteeseen vahvistaa perinteiset siidarajat ja kieltää porojen tuonnin pohjoisen siidojen laidunalueille tässä kuitenkaan onnistumatta. Poronhoitolain pohjalta paliskunnalla ei ole toimivaltaa valvoa tai estää laidunluokkauksia. Yksittäiset poronhoitajat ovat tämän vuoksi pyytäneet poliisilta virka-apua etelän osakkaiden porojen poistamiseen omilta laidunalueiltaan, mutta poliisit eivät ole auttaneet. Siidat ovat myös pyytäneet apua Lapin aluehallintovirastolta laidunrajojen valvontaan, mutta aluehallintovirasto on kieltäytynyt auttamasta. Sen sijaan Lapin aluehallintovirasto ja korkein hallinto-oikeus hylkäsivät paliskunnan jaon, joka olisi ollut ainoa keino tilanteen

selvittämiseksi ja siidarajojen noudattamisen turvaamiseksi. Vain paliskunnan jaon kautta siidojen oikeudet perinteisiin laidunalueisiin olisi pystytty turvaamaan, sillä poronhoitolain mukaan vieraan paliskunnan porot on haettava pois toisen paliskunnan alueelta, mutta samanlaista vaatimusta ei sisälly siidojen alueiden suojaamiseen poronhoitolain mukaan.

Paliskunnan suomalaisten poronhoitajien harjoittamat laidunaluevaltaukset estävät saamelaisia poronhoitajia harjoittamasta saamelaista luonnonlaitumiin perustuvaa vuotuiskiertoa omilla perinteisillään laidunalueillaan, mikä vaarantaa saamelaisen siidojen poronhoidon tulevaisuuden. Suomalaiset poronhoitajat ovat tuoneet useina vuosina porojaan heinien avulla keskelle paliskuntaa Näkkälän ja erityisesti Kalkujärven siidan perinteisille laidunalueille, minkä vuoksi saamelaiset poronhoitajat ovat estyneitä käyttämästä osia heidän vuotuiskiertoon kuuluvista alueista. Siidajärjestelmässä laidunkierron onnistumisen edellytys on, että siida pystyy jaksottamaan ja säästämään laidunalueitaan koko vuodelle. Siidan vuotuiskierrossa on tärkeää päästää laidunmaita lepäämään, jotta ne pääsisivät uusiutumaan eivätkä altistuisi ylilaidunnukselle. Tämä on erityisen tärkeää saamelaisille siidoille, joka hoitavat porojaan ympärivuotisesti luonnonlaitumilla ilman lisäruokintaa ja haluavat jatkaa ja säilyttää tämän perinteisen poronhoitotavan. Kalkujärven siida on Suomen ainoita siidoja, jossa poroja on hoidettu kautta historian perinteisen saamelaisen poronhoitotavan mukaisesti luonnonlaitumilla ilman lisäruokintaa. Talvilaidunalueet ovat erityisen tärkeitä ilman lisäruokintaa harjoitettavalla poronhoidolle, sillä siida on täysin riippuvainen luonnonlaitumista ja luonnonvaraisena kasvavasta jäkälästä. Talvilaidunalueet määrittävät, paljonko siidalla voi olla poroja. Tällä hetkellä pohjoisten siidojen laidunalueet ovat jatkuvalla ympärivuotisella käytössä eteläosan osakkaiden toiminnan vuoksi, mikä johtaa laidunmaiden kulumiseen.

Laidunaluevaltaukset myös lisäävät pohjoisten siidojen poronhoitajien työmäärää, sillä porot hakeutuvat perinteisille laidunalueilleen ja poronhoitajat joutuvat kovalla paimenuksella estämään poroja menemästä eteläosan osakkaiden poroeloon. Poroja joudutaan pitämään pienemmillä alueilla, jotta ne eivät mastaisi eli sekoituisi suomalaisten poroihin. Tämä rasittaa poroja, sillä niitä joudutaan turhaan kääntelemään ja liikuttelemaan talvella, jolloin porojen pitäisi saada rauhassa laidunmaa. (Ks. myös Näkkäläjärvi ym. 2020, 86.)

Tilannetta pahentaa ilmastonmuutos, joka tutkimusten mukaan tulee lisäämään lumisia talvia sekä jääkerrosten muodostumista lumeen syksyllä vesisateiden seurauksena. Saamelaisessa poronhoidossa on perinteisesti ollut omat ilmastonmuutokseen sopeutumisen keinonsa: poikkeusvuonna porojen tulisi päästä käyttämään laajasti koko siidan aluetta. Tällä hetkellä saamelaisten poronhoitajien on mahdotonta toteuttaa omia ilmastonmuutokseen sopeutumisen keinoja Näkkälän paliskunnassa vaikeina katovuosina.

Suomen poronhoitolaki siis käytännössä estää poronhoidon harjoittamisen siidajärjestelmässä perinteisen saamelaisen poronhoitotavan mukaisesti eli poroja paimentamalla luonnonlaitumilla ilman lisäruokintaa. Saamelaiset ovat valinneet hoitaa poronsa siidoissa ilman lisäruokintaa ja porot ovat tottuneet omiin laidunalueisiinsa, joten viranomaiset ja tuomioistuimet eivät voi pakottaa saamelaisia luopumaan omista perinteisistä poronhoitotavoistaan ja laidunalueistaan.

Suomalainen poronhoitolainsäädäntö mahdollistaa saamelaisten laidunmaiden valloittamisen, siidojen ja niihin kuuluvien sukujen maa- ja metsätalouden loukkaukset ja porolaidunten ylilaidunnuksen sekä vaikeuttaa ilmastonmuutokseen sopeutumista poronhoitajien perinteisen tiedon avulla. Suomen poronhoitolaki syrjii perinteistä saamelaista poronhoitoa harjoittavia siidoja sallimalla heidän laidunalueidensa valtauksen suomalaisten poronhoitajien käyttöön. Samaan aikaan kun maa- ja metsätalousministeriö on huolissaan laidunmaiden kulumisesta, viranomaiset ja tuomioistuimet eivät kuitenkaan salli saamelaisten toteuttaa omaa laidunmaiden säästämisen tapaa siidajärjestelmän avulla, vaan altistavat päätöksillään saamelaisten perinteiset alueet ylilaidunnukselle.

5.2 Viranomaiset ja tuomioistuimet eivät ota huomioon muun maankäytön vaikutuksia saamelaiseen poronhoitoon ja siidoihin: Esimerkkinä Käsivarren paliskunnan malminetsintäluvat

Koska poronhoitolaki ei tunnusta siidoja, viranomaiset eivät ota erilaisissa maankäyttöhankkeissa ja niiden ympäristövaikutusten arvioinnissa huomioon, että paliskunnan alue voi olla tosiasiallisesti jakautunut eri siidojen alueisiin, eivätkä ne tästä johtuen selvitä muun maankäytön vaikutuksia siidoihin. Poronhoitolain 53 § mukainen viranomaisten neuvotteluelvoite koskee vain paliskuntia ja se muistuttaa sanamuodoiltaan vain muodollista kuulemistä eikä todellista yhteistoimintamenettelyä. Kaivoslain 38 § mukaan lupaviranomaisen on selvitettävä yhteistyössä Saamelaiskäräjien, Kolttien kyläkokouksen ja asianomaisen paliskunnan kanssa kaivostoiminnan vaikutukset saamelaiskulttuurille. Kaiken kaikkiaan muun maankäytön ympäristövaikutuksia poronhoitoon tarkastellaan pelkästään paliskunnan mittakaavassa – ja siinäkin puutteellisesti. Kaivoslain mukaan ympäristövaikutusten arvioinnissa lupaviranomaisen tulee tarkastella vaikutuksia yhteistyössä alueen paliskunnan kanssa, mutta oikeustieteen tohtorin Leena Heinämäen (nyk. Hansen) laatiman selvityksen pohjalta käy ilmi, että kaivoslain ympäristövaikutusten

arviointimenettely (YVA) toteutuu paliskuntienkin kohdalla vain puutteellisesti, sillä niissä ei oteta riittävästi huomioon hankkeiden kumulatiivisia vaikutuksia yhdessä muiden maankäyttömuotojen kanssa (Heinämäki 2021b, 37–47).

Käsivarren paliskunta on jakautunut perinteisesti kolmeen siidaan eli Kova-Labban, Kaijukan ja Erkunan siidaan. Lisäksi paliskunnassa on toiminut 2000-luvun alusta lähtien Vasaran siida. Siidat hoitavat itsenäisesti poronhoitotyöt omilla alueillaan. Siidat jakautuvat talvisin vuodesta riippuen vielä noin kymmeneen eri talvisiidaan paimennuksen helpottamiseksi. 1990-luvulla Käsivarren paliskunnassa otettiin käyttöön porojen kevättruokinta pahojen katovuosien jälkeen. Tähän on johtanut laidunalueiden pieneneminen. Käsivarren paliskunnan alueella on paljon muuta kilpailevaa maankäyttöä, kuten esimerkiksi voimakasta matkailurakentamista, turismia, kelkkailua ja Mallan luonnonpuisto. Valtion Turvallisuus- ja kemikaalivirasto eli Tukes on myöntänyt paliskunnan alueelle lisäksi useita malminetsintälupia ja aluevarauksia, joita sekä siidat että paliskunta ovat vastustaneet alusta alkaen.

Heinäkuussa 2016 Tukes myönsi Geologian tutkimuskeskukselle Lätäs 1 -malminetsintäluvan, joka kohdistui Kova-Labban siidan alueeseen. Tukes ei lupaa myöntäessään kuullut siidaa, jonka alueelle varaukset olivat kohdistuneet eikä myöskään suorittanut vaikutusten arviointia. Se järjesti kuulemistilaisuuden, mutta tilaisuudessa ei ollut läsnä yhtään Kova-Labban siidan edustajaa. Paliskunta otti kuitenkin kuulemisessa kielteisen kannan malminetsintälupaan. Leena Hansen korostaa, että ”Perus- ja ihmisoikeuksien mukaisen tulkinnan mukaan kumulatiivisten vaikutusten arviointi kaivoslain 38 §:n tarkoittamassa merkityksessä ei toteutunut Tukesin Geologian tutkimuskeskukselle 7.7.2016 myöntämässä malminetsintäluvassa Käsivarren alueelle.” (Heinämäki 2021b, 47.)

Maaliskuussa 2020 Tukes myönsi aluevarauksen Akkerman Finland Oy:lle Hieta-keron alueelle, joka käsitti noin 70 prosenttia Ergunan siidan koko kesä- ja syyslaidunalueesta (Yle Sápmi 20.5.2020). Ergunan siida painotti, että varaukset kohdistuvat niin isoon osaan siidan alueelle, että varaukset olisivat kuolinisku koko siidan poronhoidolle (Yle Sápmi 22.5.2020). Huhtikuussa 2022 Tukes myönsi vielä Element92 Suomi Oy:lle 280 neliökilometrin kokoisen aluevarauksen Ruosakeron alueelle, joka on Kova-Labban siidan syys- ja talvilaidunalue (Yle Sápmi 22.4.2022).

Käsivarren paliskunta, saamelaiset poronhoitajat ja Saamelaiskäräjät ovat valittaneet malminetsintäluvasta ja aluevarauksista hallinto-oikeuteen ja korkeimpaan hallinto-oikeuteen. Korkein hallinto-oikeus (KHO:2021:83) tutki valitukset vuonna 2016 myönnetystä Lätäs 1 -malminetsintäluvasta, mutta hylkäsi ne sillä perusteella, etteivät saamelaisten oikeudet tulleet sen mielestä loukatuksi ja että

muodollinen kuuleminen oli ollut sen mielestä riittävä. Kuvaavaa siidojen heikosta oikeusasemasta on se, että Korkein hallinto-oikeus³⁰ jätti kokonaan tutkimatta Erkon siidan saamelaisten poronhoitajien tekemän valituksen Akkermanin varauspäätöksestä, koska se katsoi, ettei saamelaisilla poronhoitajilla ole valitusoikeutta sen alueelle kohdistuvasta varaushakemuksesta, viitaten sen aikaisempaan vuosikirjapäätökseen vuodelta 2013 (ks. Yle Sápmi 11.3.2021).

Kaikissa tapauksissa malminetsintävaraukset kohdistuvat siidojen mittakaavassa suureen alueeseen eli poronhoidon kannalta elintärkeisiin syys- ja talvilaidun-alueisiin. Tukes ja KHO eivät tarkastelleet aluevarauksia suhteessa siidojen laidun-alueeseen, vaan koko paliskunnan pinta-alaan, jolloin aluevaraus näyttäytyi vaikutuksiltaan pienemmältä kuin se todellisuudessa oli.³¹

Yhden vuodenajan laidunalueiden menetys aiheuttaa kuitenkin dominoefektin tavoin laidunpainetta paitsi siidan jäljelle jääville laidunalueilla, myös toisten siidojen alueilla, sillä porot pakkautuvat pienemmille alueille tai saattavat hakeutua toisten siidojen alueille. On tärkeää huomioida, että poronhoitolaista huolimatta paliskunnan osakkaat eivät voi vapaasti käyttää toisten siidojen alueita, sillä saamelaista poronhoitoa säätelevät vielä tänäkin päivänä siidajärjestelmän omat lait, jotka kieltävät toisten siidojen laidunmaiden käyttämisen (Magga 2024). Jos siidaa esteetään käyttämästä kokonaan sen syys- tai talvilaidunalueita, sillä ei ole paikkaa mihinnä, sillä kaikki laidunalueet ovat paliskunnassa käytössä. Pitkällä aikavälillä tämä aiheuttaa laidunmaiden kulumista, sillä siidan porot joutuvat pienemmille alueille, eikä laidunkierto onnistu. Talvilaidunalueiden menetys aiheuttaa myös siidan poromäärän pienenemistä, sillä jäljelle jääneet laidunalueet eivät elätä enää samaa poromäärää.

20 Kova-Labban siidan poronhoitajaa valitti KHO:n päätöksistä YK:n taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien komiteaan (TSS-komiteaan) ja kolme lasta lapsen oikeuksien komiteaan, jotka molemmat antoivat asiassa ratkaisunsa lokakuussa 2024. Päätökset ovat erittäin merkittäviä siidojen oikeusaseman kannalta.

Valituksissaan poronhoitajat perustelivat, että malminetsintätoimet häiritsisivät porojen laidunnusta heidän perinteisillä talvilaidunalueilla yhdessä muiden maankäyttömuotojen aiheuttamien häiriöiden ja ilmastonmuutoksen kanssa niin paljon,

30 KHO H731/2021

31 Korkeimman hallinto-oikeuden päätöksessä KHO:2021:83 perustellaan luvan myöntämistä paliskunnan mittakaavaan vedoten: "Malminetsintäalueen --- pinta-ala on 389,9 ha, joka on n. 0,09 % X:n paliskunnan pinta-alasta."

että se vaikeuttaisi yhteisöllisen poronhoidon harjoittamista ja siirtämistä tuleville sukupolville.³² Lisäksi he katsoivat, että Suomen kaivoslaki syrjii heitä, koska saamelaiden maanomistusta ei tunnusteta lainsäädännössä.

Komiteoiden mukaan Suomi rikkoi Kova-Labban siidan oikeuksia kulttuuriin, elinkeinoon ja maahan myöntämällä malminetsintäluvan ja aluevarauksen Kova-Labban siidan perinteisillä laidunalueilla ilman kunnollista vaikutustenarviointia ja ilman vapaata ja tietoon perustuvaa ennakkosuostumusta, sillä malminetsinnän seurauksena aloitettavat kaivoshankkeet toteutuessaan rikkoisivat saamelaiden oikeutta harjoittaa poronhoitoa perinteisillä alueillaan.³³ Ihmisoikeusloukkauksen ytimessä on se, että päätökset on tehty neuvottelematta nimenomaan Kova-Labban siidan kanssa, jonka aluetta varaukset koskevat, ja suorittamatta vaikutustenarviointia saamelaiseen kulttuuriin ja siidan poronhoitoon.³⁴ TSS-komitea kiinnitti huomiota erityisesti KHO:n linjaukseen, jonka mukaan muodollinen kuuleminen olisi riittävä ennakkosuostumuksen saamiseksi:

”Komitean mukaan kunnollisen ja tehokkaan vapaaseen ja tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen prosessin, kun alkuperäiskansan oikeudet voivat olla uhattuna heidän perinteisillä alueillaan suoritettavien projektien johdosta, täytyy pitää sisällään ei pelkästään tiedon jakamisen ja kommenttien vastaanottamisen yhteisöltä, vaan myös interaktiivisen ja jatkuvan dialogin alkuperäiskansojen omien edustuksellisten elimien kanssa alusta lähtien ja kulttuurinmukaisten toimintatapojen kautta, kunnioittaen alkuperäiskansojen oikeutta vaikuttaa päätöksenteon prosessin lopputulokseen, joka koskettaa heitä.”³⁵

32 E/C.12/76/D/251/2022 ja E/C.12/76/D/289/2022, 31.

33 *ibid.*

34 *ibid.*, 10.8.

35 Käännös minun. Alkuperäinen päätösteksti (14.6.) ”The Committee is of the view that an adequate and effective process of free, prior and informed consent, when the rights of Indigenous Peoples may be affected by projects carried out in their traditional territories, must include not only the sharing of information and the reception of comments from the affected community, but also an interactive and continuous dialogue through Indigenous Peoples’ own representative institutions, from the outset and through culturally appropriate procedures, respecting the right of Indigenous Peoples to influence the outcome of decision-making processes affecting them.”

Merkittävää päätöksessä on se, että komitean mukaan vapaan ja tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen periaate ja neuvotteluelvoite koskee siidoja. Tästä seuraa, että vaikutustenarvioinnissa tulisi arvioida hankkeen vaikutuksia suhteessa siidan maankäyttöön ja oikeuksiin. Komiteoiden päätösten mukaan viranomaisen ei voi valita, ketä se kuulee, vaan sen on kuultava asianomaista yhteisöä eli tässä tapauksessa siidaa, jonka perinteiseen alueeseen aluevaraus kohdistuu.³⁶ Komiteat siis tunnustavat siidojen aseman saamelaiden omana itsehallintoelimenä.

Komiteoiden mukaan Suomen on tarkasteltava uudelleen myönnettyä malminetsintälupaa, neuvoteltava siitä siidan kanssa ja suoritettava kunnollinen vaikutustenarviointi. Päätösten mukaan Suomen on estettävä vastaavanlaisten loukkausten tapahtuminen tulevaisuudessa ja korjattava vallitseva ihmisoikeusloukkaus korjaamalla lainsäädäntöä vastaamaan FPIC-periaatetta ja parantamalla vaikutustenarviointimenettelyjä. Yleisenä suosituksena TSS-komitea myös suosittelee, että Suomi "aloittaa alkuperäiskansojen oikeuksien, mukaan lukien kollektiivisten omistusoikeuksien, tunnustamisen prosessin heidän perinteisiin laidunmaihinsa".³⁷ Vaikka valitus kohdistui kaivoslakiin ja sen tulkintaan, päätös lisää painetta siidojen tunnustamiseen poronhoitolaissa sekä siidojen maa-oikeuksien tunnustamiseen.

Ihmisoikeuskomiteassa on vielä vireillä Erkunan siidan valitus Hietakeron malminetsintävarauspäätöksestä.

5.3 Metsänhakkuiden vaikutukset inarinsaamelaiseen poronhoitoon Muddusjärven paliskunnassa yhdessä ilmastonmuutoksen kanssa

Vaikka poronhoitolain 2 § 2 momentissa kielletään valtion maan käyttäminen niin, että siitä aiheutuu huomattavaa haittaa poronhoidolle erityisellä poronhoitoalueella, johon saamelaisaluekin kuuluu, on huomattavan haitan ylittymisen näyttäminen osoittautunut haastavaksi. Kukin viranomaisen tarkastelee huomattavaa haittaa vain yksittäisen hankkeen kohdalla, eikä ota huomioon hankkeiden kumulatiivisia vaikutuksia eli jo aikaisempien toteutettujen hankkeiden ja muun

³⁶ CRC/C/97/D/172/2022, 10.

³⁷ E/C.12/76/D/251/2022 ja E/C.12/76/D/289/2022, 17: "State should initiate the process of recognition of the rights of Indigenous Peoples to their traditional lands, including through collective ownership."

maankäyttömuotojen yhteisvaikutuksia suunniteltavan hankkeen lisäksi. Lisäksi huomattavan haitan ja pitkän aikavälin kumulatiivisten vaikutusten osoittaminen on ollut poronhoitajien vastuulla. Leena Hansen kirjoittaa:

”Vaikka kansainvälinen alkuperäiskansaoikeus yhdessä Suomen perusoikeuksien kanssa edellyttää jo nyt, että viranomaisen tulee selvittää hankkeiden kumulatiiviset vaikutukset yhteistyössä paliskunnan kanssa ja saada hankkeelle paliskunnan suostumus, keskeiset viranomaiset kuten kaivos- ja ympäristölupaviranomainen sekä Metsähallitus eivät koe oikeudelliseksi velvoitteekseen suorittaa kattavaa kumulatiivisten vaikutusten arviointia.” (Heinämäki 2021 a.)

Huomattavan haitan aiheutuminen poronhoidolle on ollut vaikea näyttää erityisesti metsänhakkuiden kohdalla. Ongelmaa pahentaa se, että metsähallituslaissa ei ole saamelaiskulttuurin heikentämiskieltoa. Metsähallitus hallinnoi saamelaisalueesta 90 prosenttia. Tällä hetkellä saamelaisalueen metsien rauhoitus metsänhakuilta perustuu yhtäältä Metsähallituksen ja paliskuntien väliseen sopimukseen, jolla on rajattu tietyt alueet metsänhakkuiden ulkopuolelle, sekä markkinoiden vapaaehtoiseen metsäsertifikaattiin (FSC), johon sitoutuneet yritykset eivät osta puuta metsistä, joissa on korkeita luonnonarvoja tai tärkeitä porolaitumia. Metsähallitus noudattaa toiminnassaan PEFC-sertifiointia.³⁸

Eryteisesti Inarin alueen metsäpaliskunnissa on hakattu voimakkaasti poroille tärkeitä metsiä 1940-luvulta lähtien (ks. Inarin metsäkonflikteista Raitio 2008, 165–222). Yksi voimakkaiden metsänhakkuiden kärsijöistä on ollut Muddusjärven paliskunta, jonka talvilaidunalueet ovat kärsineet pahoin metsänhakkuiden vuoksi. Pauliina Feodoroffin johtamassa *Miltä sopu näyttää?* -hankkeessa³⁹ on tutkittu metsänhakkuiden vaikutuksia Muddusjärven paliskunnassa ja kehitetty menetelmiä niiden haittojen osoittamiseen. Hankkeessa poronhoitajat ovat pystyneet yhdessä tutkijoiden kanssa kartoittamaan, laskemaan ja osoittamaan laidunalue-menetykset, jäkälätuoton heikkenemisen ja niiden rahalliset vaikutukset (Muddusjärven paliskunta 2023; Saijets 2024). Tekniikan tohtori Jan Saijetsin tekemän paikkatietoanalyysin perusteella paliskunnan vanhoista metsistä, jotka ovat tuotavimpia talvilaidunalueita, on hakattu 1940- ja 2020-lukujen välillä 60 prosenttia (Saijets ym. 2024). Talvilaitumista on hakattu kokonaisuudessaan 47 % (haastattelu Tiina Sanila-Aikion kanssa 1.10.2024). Vastaavanlainen tilanne on myös muissa Inarin alueen metsäpaliskunnissa.

38 <https://www.metsa.fi/vastuullinen-liiketoiminta/metsatalous/sertifiointi/>

39 *Miltä sopu näyttää?* on Pauliina Feodoroffin johtama ja Koneen säätiön rahoittama tiedettä ja taidetta yhdistävä tutkimusprojekti, joka oli käynnissä vuosina 2017–2020.

Metsänhakkuiden haitat ja niistä johtuvat laidunalueenmenetykset vaikuttavat vielä pitkään saamelaiseen poronhoitoon, sillä saamelaisalueella luppometsät ja jäkälämaat elpyvät äärimmäisen hitaasti. Muddusjärven alue on jakautunut nykyisin kuuheen talvisiidaan. Kesän ja syksyn paliskunnan poroelo on yhdessä, mutta talvella se erotellaan talvisiidoihin, jotka hoitavat poronsa kesään asti omilla alueillaan. Useat talvisiidat harjoittavat poronhoitoa perinteisillä sukumaillaan, lähellä kunkin suvun perinteisiä talvi- ja kesäpaikkoja. Hakkuiden vuoksi talvilaidunalueet ovat kuitenkin pirstaloituneet, pienentyneet ja heikentyneet. Myös metsänkäsittelymenetelmät ovat aiheuttaneet laidunmenetyksiä, sillä hakkuutähteet on jätetty maahan, ja ne ovat mädättäneet alle jääneen jäkälän monilla alueilla. Jäkälä on tuhoutunut hakkuutähteiden alla, ja porot joutuvat pakkautumaan tuhoutuneelta alueelta pienemmälle alueelle, jolloin laidunpaine kasvaa metsänhakkUILTA säilyneillä alueilla. (Muddusjärven paliskunta 2023; Haastattelut Osmo Seurujärven kanssa 4.10.2024, Tiina Sanila-Aikion kanssa 1.10.2024 ja Leo Aikion kanssa 8.11.2024)

Metsänhakkuut ovat muuttaneet saamelaisen poronhoidon perinteitä ja käytänteitä, sillä laidunmenetysten vuoksi talvisiidat ovat joutuneet korvaamaan menetettyjä laidunalueita ruokinnan lisäämisellä. Siidat ovat metsänhakkuiden vuoksi pakotettu ruokintaan, sillä metsänhakkuiden vuoksi pienentyneet ja kärsineet laitumet eivät riitä poroille talvisaikaan. Jos poroja ei ruokittaisi, se tarkoittaisi poronhoidon loppumista kokonaan. Ruokinta on siis Muddusjärven metsänhakkuiden sanelema pakko, mutta se ei ole saamelaisen oma vapaaehtoinen valinta, sillä saamelaiset haluaisivat hoitaa poronsa ilman lisäruokintaa (Muddusjärven paliskunta 2023; haastattelu Osmo Seurujärven kanssa 4.10.2024).

Muddusjärven paliskunnan poroisäntä Osmo Seurujärvi kuvailee, että metsänhakkuut ovat muuttaneet porojen paimennusta, sillä entisaikaan poroelo saattoi laiduntaa yhdellä alueella montakin viikkoa, mutta koska metsät ovat pirstaloituneet, porot eivät pysy yhdellä alueella ja niitä joutuu paimentamaan ja ruokkimaan päivittäin. Ruokinnan vuoksi porot taas joutuvat olemaan liian kauan yhdellä alueella. Jos porot pääsisivät kaivamaan jäkälää, ne siirtyisivät luontaisesti toiselle alueelle. Metsänhakkuut ovat siis aiheuttaneet paikoittain ylilaidunnusta paliskunnassa. Muddusjärven paliskunnassa muita maankäytön uhkia ovat lisäksi matkailu ja rakentaminen keskelle paliskuntaa sekä sen myötä lisääntyvä maastoliikenne. (Haastattelu Osmo Seurujärven kanssa 4.10.2024.).

Ilmastonmuutoksen aiheuttamat poikkeukselliset sääolot ovat pahentaneet Muddusjärven paliskunnan porokuolemia katovuosina metsänhakkuiden aiheuttamien laidunalueenmenetysten vuoksi. Muddusjärven alueella on ollut pahoja, poikkeuksellisista sääoloista johtuvia katovuosia vuodesta 2019–2020 lähtien lähes joka vuosi, ja poroja on kuollut huomattavan paljon (haastattelu Leo Aikion kanssa

8.11.2024). Metsänhakkuiden vuoksi talvisiidat ovat menettäneet talvilaidun-alueillaan arvokkaat vanhat luppometsät, jotka tarjoaisivat elintärkeää vararavintoa poroille sellaisina vuosina, kun porot eivät pääse pohjaan kaivamaan jäkälää (Yle Lappi 20.3.2020). Muddusjärven paliskunnan poromiehen ja varaporoisännän Leo Aikion mukaan inarinsaamelaisten perinteinen tapa sopeutua poikkeusvuosiin on ollut päästää porot luppometsään ja pudottaa poroille luppoa. Luppoa kasvaa vain vanhoissa hakkaamattomissa metsissä. Nykyään perinteistä poikkeusvuosiin sopeutumista on mahdotonta toteuttaa, koska vanhat metsät on hakattu. (Haastattelu Leo Aikion kanssa 8.11.2024)

Saamelaisen poronhoidon heikosta oikeusasemasta johtuen metsänhakuut ovat ehtineet vuosikymmenten aikana aiheuttaa Muddusjärvessä laidunalueumenetyksiä, jäkälämaiden kulumista ja luppometsien tuhoutumista, ylilaidunnusta sekä vuotuis-kierron vaikeutumista. Lisäksi metsänhakuut ovat tehneet poronhoidon haavoittuvaksi ilmastomuutoksen vaikutuksille, joiden ennustetaan lisääntyvän seuraavan vuosisadan aikana.

5.4 Saamelaisten vähemmistöasema Paliskuntain yhdistyksessä estää saamelaisen itseäänmäärittämisoikeuden toteutumisen poronhoidon hallinnossa

Poronhoitolaissa on säädetty Paliskuntain yhdistyksen jäsenyyden koskevan kaikkia Suomen paliskuntia. Paliskuntain yhdistyksen tehtävänä on poronhoitolain mukaan toimia kaikkien Suomen poronhoitajien asiantuntija- ja neuvontaelimenä, kehittää poronhoitoa ja neuvotella viranomaisten kanssa erilaisista poronhoitoa koskevista asioista. Paliskuntain yhdistyksellä on myös joitain tärkeitä viranomaistehtäviä, kuten poromerkkien myöntäminen ja rekisteröinti.

Paliskuntain yhdistyksen edustajakokous valitsee kolmeksi toimintavuodeksi kerrallaan yhdistyksen hallituksen. Paliskuntain yhdistyksen hallituksen valinta tapahtuu siten, että edustajakokouksessa paliskuntien poroisännät saavat yhden äänen jokaiselta alkavalta tuhannelta porolta. Koska poromäärät ovat maa- ja metsätalousministeriön ennalta asettamia, saamelaisalueen paliskunnat ovat aina vähemmistössä äänestyksissä. Tämän seurauksena saamelaisalueen paliskunnat eivät saa ääntään kuuluviin yhdistyksen kautta.

Saamelaisten vähemmistöasema heijastuu Paliskuntain yhdistyksen luottamustehtäviin. Paliskuntain yhdistyksen hallituksessa saamelaispaliskunnat ovat aina vähemmistössä. Saamelaiset eivät pääse yhdistyksen kautta ministeriötason tapaan (Lundvall 2023, 4). Saamelaisporonhoidolla on erityiset tarpeensa, sillä se on koko saamen kansan säilymisen elinehto, saamelaisen kulttuurin kivijalka ja saamelaisporonhoitajien pääelinkeino, joka pitää saamelaisalueen asuttuna ja elinvoimaisena. Saamelaispaliskunnat kokevat, että yhdistys ei täytä sille laissa asetettua tehtävää, eli se ei kehitä tai edistä poronhoitoa saamelaisalueella.

Saamelaiset poronhoitajat ovat jo pitkään olleet tyytymättömiä Paliskuntain yhdistyksen toimintatapoihin. Kuten edellisessä luvussa kävi ilmi, jo 1970-luvulla Saamelaiskäräjien edeltäjä saamelaisvaltuuskunta yritti edistää saamelaisporonhoidon oman hallinnon perustamista. Lisäksi yksittäiset saamelaiset poronhoitajat ovat puhuneet jo pitkään oman poronhoitohallinnon perustamisesta.

Vuonna 2018 11 saamelaispaliskuntaa perusti oman edunvalvontayhdistyksen Saamelaispaliskunnat ry:n. Yhdistykseen kuuluvat tällä hetkellä Hammastunturin, Muotkatunturin, Muddusjärven, Kaldoaivin, Paistunturin, Näätämon, Vätsärin, Paatsjoen, Sallivaaran, Näkkälän ja Käsivarren paliskunnat. Lapin paliskunta on päättänyt syyskokouksessaan 2024 liittyä yhdistyksen jäseneksi. Saamelaisalueen paliskunnista vain Ivalon paliskunta ei kuulu yhdistykseen. Saamelaispaliskunnat ry:n toiminnan tarkoituksena on saamelaispaliskuntien porotalouden edistäminen ja edunvalvonta. Tarkoituksensa toteuttamiseksi yhdistys ”seuraa alan taloudellista kehitystä ja lainsäädäntöä sekä tekee näihin liittyviä aloitteita, esityksiä ja antaa lausuntoja” (Saamelaispaliskunnat ry toimintakertomus). Yhdistyksellä ei ole vielä pysyvää rahoitusta toimintansa vakiinnuttamiseen, kokoukuluihin tai työntekijöiden palkkaamiseen, ja se toimii jäsenmaksujen, Saamelaiskäräjien kulttuuriavustuksen ja vapaaehtoistyön voimin.

Vuoden 2023 kesällä Paliskuntain yhdistyksen vuotuisessa edustajakokouksessa 11 saamelaispaliskuntaa ilmoitti, etteivät ne enää osallistu sen hallintoon ja toimintaan. Saamelaispaliskunnat totesivat, ettei Paliskuntain yhdistys voi edustaa saamelaista poronhoitoa, vaan paliskunnat edustavat tuosta eteenpäin itse itseään tai Saamelaispaliskunnat ry:n kautta.

Maa- ja metsätalousministeriön tilaamassa selvityksessä käy ilmi, että eron syynä ovat pitkään jatkuneet ristiriidat ja saamelaisten kokemus epätasa-arvoisuus ja syrjintä yhdistyksessä. Selvityksessä käy ilmi, että saamelaispaliskunnat ovat kokeneet saamelaisen poronhoitokulttuurin jääneen alisteiseen asemaan yhdistyksessä, mikä vaikuttaa poronhoidon lainsäädäntöön ja päätäntä- ja toimeenpanovaltaan. Saamelaispaliskunnat ovat kokeneet, että saamelaisen poronhoidon kohtaamia ongelmia

kuten saamelaisalueella tapahtuneita suuria porovahinkoja aiheuttaneita katovuosia on yhdistyksessä väheksytty, eikä yhdistys ole pyrkinyt edistämään ongelmia riittävällä tavalla. Lisäksi saamelaiset ovat kokeneet yhdistyksen toiminnassa syrjintää. (Lundvall 2023.)

Saamelaisten vähemmistöaseman, saamelaisporonhoidon samaistamisen suomalaisen poronhoitoon ja saamelaisten kokeman syrjinnän vuoksi poronhoitolakiin sisältyvä pakkojäsenyysäännös, jonka mukaan kaikkien paliskuntien on kuuluttava Paliskuntain yhdistykseen, on erittäin ongelmallinen. Oman hallinnon tarpeellisuutta korostavat viimeaikaiset esimerkit poromerkkien myöntämisestä ja porokatojen käsittelystä Paliskuntain yhdistyksessä.

Paliskuntain yhdistyksen viranomaistehtäviin kuuluu poromerkkien myöntäminen. Yhdistys on myöntänyt saamelaisia sukumerkkejä loukkaavia merkkejä joihinkin paliskuntiin. Tämä tarkoittaa merkkejä, jotka ovat päällekkäisiä saamelaisten sukumerkkien kanssa eli jotka mahdollistavat saamelaisten merkkien muuttamisen toiseen merkkiin muutamilla teoilla. Korkein hallinto-oikeus on hyväksynyt saamelaisia sukumerkkejä loukkaavia merkkejä Paliskuntain yhdistyksen kannan mukaisesti paliskunnan vastustuksesta huolimatta esimerkiksi Näkkälän paliskunnan tapauksessa (KHO:2016:212). Sukumerkkien säilyminen suvuilla on tärkeää, jotta porojen omistajuudesta ei tulisi epäselvyyksiä ja jotta sukumerkki voisi säilyä tulevaisuudessa suvun perillisillä. Lisäksi yhdistyksen myöntämistapa estää saamelaisten sukumerkkien kehittymisen tulevaisuudessa, mikä vaikeuttaa uusien merkkien myöntämistä lapsille.

Myös saamelaispaliskuntien kohtaamien katovuosien käsittely Paliskuntain yhdistyksessä on osoittanut saamelaisten oman edunvalvonnan tarpeellisuuden. Vuonna 2019–2020 saamelaisalueella koettiin lähihistorian pahin porokato. Paliskuntien arvioiden mukaan poikkeuksellisten lumiolosuhteiden vuoksi kuoli 15 000 poroa, joista suurin osa saamelaisalueella (Kumpula ym. 2020). Porokatoon oli monia syitä. Porot olivat jo syksyllä huonossa kunnossa sienien vähyyden ja kuivan kesän vuoksi, maapohja homehtui lumen sataessa syksyllä lämpimään maahan ja lunta satoi poikkeuksellisen paljon ja siinä oli useita jääkerroksia pohjajään lisäksi (ks. Kumpula ym. 2020). Porokato vaikutti vasojen määrään seuraavana kesänä, sillä vaamet saivat keväällä keskenmenon, eikä uusia vasioja juurikaan syntynyt. Monilla paliskunnilla on kulunut useita vuosia porokadosta toipumiseen, ja tilannetta pahensi Inarin alueella tapahtuneet uudet poikkeusvuodet ja porokadot vuosina 2021–2022 ja 2022–2023.

Vuoden 2019–2020 osalta valtioneuvosto totesi porokadon tapahtuneen ja asetti korvausjärjestelmän, jonka kautta poronhoitajat saattoivat hakea korvauksia kuolleista poroista. Porovahinkoasetuksen (656/2016) mukaan vahingonkorvauksen saamisen esteenä on se, jos paliskunnan poroluku on ylittänyt paliskunnalle määrätyn suurimman sallitun poroluvun ”useana vuonna”. Valtioneuvoston päätöksellä (MMM/2021/45) korvausjärjestelmän ulkopuolelle jätettiin ne paliskunnat, joiden poroluku oli ylittänyt kolmena edellisenä vuonna. Porovahinkoasetuksen ja valtioneuvoston päätöksen vuoksi Lapin ELY-keskus ei myöntänyt ollenkaan korvauksia kuolleista poroista Käsivarren ja Näkkälän paliskuntaan, jotka olivat porokadosta pahiten kärsineiden paliskuntien joukossa. Muutkaan saamelaisalueen paliskunnat, joita porokato pahiten kosketti, eivät saaneet valtioneuvoston päätöksen vuoksi korvauksia täysmääräisenä, sillä korvauksiin varattiin vain 6 miljoonaa euroa, vaikka porotuhoja ilmoitettiin 32 miljoonan euron edestä (Lundvall 2023, 8).

Niiden saamelaispaliskuntien poronomistajat, jotka menettivät jopa puolet tai lähes kaikki poronsa katovuoden seurauksena, eivät siis saaneet korvauksia täysimääräisesti tai ollenkaan tuhoutuneista poroista. Sen sijaan eteläisellä poronhoitoalueella korvausta saattoi saada takautuvasti esimerkiksi rehujen ostosta tai yhdestäkin kuolleesta poroista ilman, että poikkeukselliset luonnonolosuhteet tai laaja porokato olisi edes koskettanut kyseistä paliskuntaa tai poronhoitajaa. Lisääntyneestä paimennuksesta johtuviin bensinikuluihin ei saanut korvausta. Korvausjärjestelmä siis hyödytti niitä, jotka ruokkivat porojaan joka tapauksessa tarhoissa ympäri vuoden, ja rankaisi saamelaisia poronhoitajia, joiden porot ovat ympärivuotisesti luonnonlaitumilla paimennuksessa. Saamelaiset poronhoitajat kokivat, että Paliskuntain yhdistys ei riittävän tehokkaasti yrittänyt ajaa saamelaispaliskuntien etuja, vaan päinvastoin, edesauttoi vesittämään koko korvausjärjestelmän tarkoituksen: Paliskuntain yhdistys kannusti kaikkia poronhoitajia hakemaan korvauksia, vaikka porokato ei olisi heitä kohdannutkaan, jolloin korvaussumma ei riittänyt korvaamaan täysimääräisesti tai ollenkaan oikean porokadon kohdanneita poronhoitajia.

Poronhoitajat ovat valittaneet päätöksistä tuomioistuimiin – tuloksetta (Scheinin 2024, 49–50; Näkkäläjärvi ym. 2024, 74–76). Vaikka Pohjois-Suomen hallinto-oikeus katsoi⁴⁰, että poronomistajat olivat oikeutettuja korvaukseen, Korkein hallinto-oikeus päätöksessään (KHO:2024:18) hylkäsi hakemukset ja totesi, että korvausta myönnettäessä ELY-keskuksella oli oikeus evätä korvaushakemukset paliskunnan yliluvun perusteella. Päätös on ristiriitainen, sillä yksittäisellä osakkaalla ei ole mahdollisuutta vaikuttaa paliskunnan muiden osakkaiden saatikka koko paliskunnan porolukuun.

40 Pohjois-Suomen hallinto-oikeuden 15.6.2023 antamat ratkaisut 937, 938 ja 939/202.

Talvella 2021–2022 Inarin paliskunnissa koettiin jälleen uusi porokato, kun lokakuussa lumipeitteen päälle satoi vettä, joka muodosti kovan jääpeitteen maapohjaan. Paliskuntain yhdistys ei kuitenkaan tehnyt kyseisenä vuonna porovahinkolain mukaista tiedoksiantoa maa- ja metsätalousministeriölle, joka on edellytyksenä porotuhon toteamiseksi ja korvausten saamiseksi. Viisi saamelaispaliskuntaa joutui tekemään tiedoksiannon itse. Maa- ja metsätalousministeriö tilasi Luonnonvarakeskukselta selvityksen talven lumi- ja sääoloista (ks. Kumpula ym. 2022). Valtioneuvosto kuitenkin katsoi, ettei porotuhoa ollut tapahtunut ja päätti olla käynnistämättä korvausprosessia talven 2021–2022 suhteen, joten poronhoitajat eivät voineet hakea korvauksia. Perusteluiden mukaan tuho ei ollut tarpeeksi laaja. Jälkeenpäin on pohdittu, että oliko PY:n toimimattomuus ollut yhtenä syynä valtioneuvoston päätökseen olla käynnistämättä korvausjärjestelmää. (Lundvall 2023, 7.) Poronhoitajat valittivat päätöksestä, mutta Korkein hallinto-oikeus ei antanut valituslupaa.

On epäoikeudenmukaista, että poronhoitajat joutuvat ylipäänsä hakemaan korvauksia oikeusteitse, sillä katokorvausjärjestelmän tulisi olla luotu niiden poronhoitajien etuja ajatellen, jotka ovat kärsineet pahiten porokadosta. Saamelaispaliskunnat ovatkin kritisoineet Paliskuntain yhdistystä tehottomuudesta ja saamelaisporonhoidon vastaisesta toiminnasta porokatoasioiden hoidossa. Se ei ole myöskään pyrkinyt aktiivisesti kehittämään porokatojärjestelmää tai varautumaan ilmastonmuutokseen (Lundvall 2023, 7).

Tällä hetkellä Suomessa puuttuu oikea-aikainen apu poronhoidon tukemiseksi kato vuosina, toisin kuin Norjassa, jossa valtio osallistuu porojen hätäruokintaan heti, kun poikkeukselliset sääolosuhteet ovat käynnissä. Suomessa porokatoja tarkastellaan jälkijättöisesti vasta tapahtuneen vuoden jälkeen ja tutkijat arvioivat, täyttävätkö vuoden tapahtumat porovahinkolain ehtoja. Saamelaispaliskunnat ovatkin kritisoineet porotuhokorvausjärjestelmää sen hitaudesta ja korostaneet oikea-aikaisen avun tarvetta silloin, kun katovuosi on käynnissä, jotta porot saataisiin pelastettua.

Ilmastonmuutoksen aiheuttamat poikkeukselliset sääolot ja niiden aiheuttamat porotuhot uhkaavat saamelaisporonhoidon säilymistä jo nyt ja saamelaisporonhoito tarvitsee nopeasti ratkaisuja ja toimenpiteitä poikkeusvuosiin sopeutumiseen. Esimerkiksi Näämön paliskunnassa moni kolttasaamelainen poronhoitaja on joutunut lopettamaan poronhoidon katovuoden jälkeen (Kolttien luottamusmiehen Veikko Feodoroffin haastattelu 11.10.2024). Noin 30 osakkaan Näämön paliskunnassa aktiivisten poronhoitajien väheneminen vaikuttaa huomattavasti poronhoidon harjoittamisen edellytyksiin. Kolttien luottamusmiehen Veikko Feodoroffin (haastattelu 11.10.2024) mukaan ilmastonmuutos on tällä hetkellä suurin uhka

kolttasaamelaisten poronhoidolle. Hän kokee ongelmalliseksi sen, kuinka saamelaisperinteistä tietoa luonnonolosuhteista ei oteta todesta katovuoden aikana, vaan ulkopuolisten tutkijoiden on käytävä toteamassa katovuoden tapahtuneen vasta katovuoden jälkeen, jotta korvauksia olisi mahdollista hakea – jos silloinkaan. Perinteinen tieto nähdään siis alisteisena biologiselle tiedolle.

Ilmastonmuutoksen aiheuttamat katovuodet ovat vaikuttaneet voimakkaasti myös muihin saamelaisalueen paliskuntiin, kuten Muddusjärven paliskunnan esimerkissä kävi ilmi. Myös Näkkälän paliskunnan ilman lisäruokintaa poronhoitoa harjoittavat saamelaiset siidat kärsivät ilmastonmuutoksesta huomattavan paljon. Myös Käsi-varren paliskunnan Kova-Labban siida vetosi ilmastonmuutoksen aiheuttamiin haittoihin valituksessaan TSS-komiteaan.

Korvamerkki- ja porokatoesimerkit ja saamelaisporonhoidon syrjintä korostavat saamelaisperinteiden oman edunvalvonnan tarvetta ja sitä, kuinka Paliskuntain yhdistyksellä ei ole edellytyksiä edustaa saamelaisporonhoitoa. Tällä hetkellä Saamelaispaliskunnat ry on selvittämässä lopullista eroa Paliskuntain yhdistyksestä ja oman hallinnon perustamista. Saamelaispaliskuntien oma hallinto toteuttaisi saamelaisperinteiden itsemääräämisoikeutta poronhoitoon liittyen. Kun saamelaispaliskunnat ovat saaneet eron voimaan, poronhoitolaista tulee poistaa Paliskuntain yhdistyksen pakkojäsenyys ja laki tulisi muuttaa poromerkkien myöntämisen osalta. Lain vanhentuneet kohdat on korjattava saamelaisperinteiden itsemääräämisoikeutta kunnioittavalla tavalla, eikä saamelaisia tule pakottaa osallistumaan heitä syrjivään järjestelmään. Lisäksi saamelaispaliskuntien omalle hallinnolle tulee osoittaa tarvittava rahoitus maa- ja metsätalousministeriön budjetista, jonka hallinnonalaan poronhoito kuuluu.

5.5 Johtopäätökset

Suomen poronhoitolainsäädännön vaikutukset saamelaiseen poronhoitoon ovat monella tapaa kolonialistiset. Asuttajakolonialismin keskeinen piirre on, että se mahdollistaa alkuperäiskansan maiden valtaamisen ja itsemääräämisoikeuden riistämisen. Asuttajakolonialismi ei ole historiallinen ilmiö, vaan kolonialismi ilmenee edelleen saamelaisporonhoidon tilanteessa nykypäivänä. Näkkälän paliskunnassa saamelaisperinteiden poronhoitajien laidunalueet ovat pienentyneet viimeisen sadan vuoden aikana suomalaisten poronhoitajien vallatessa laidunalueita jatkuvasti lisää omaan käyttöön. Muddusjärven paliskunnassa vanhoista metsistä on hakattu 60 % ja talvilaitumista 47 % 1940-luvulta lähtien (Saijets ym. 2024; haastattelu Tiina Sanila-Aikion kanssa). Vastaavanlainen tilanne on myös muissa Inarin alueen paliskunnissa, joissa osassa on myös viime vuosina lisääntynyt koneellinen kullankaivu. Käsi-varren paliskunnassa saamelaisperinteiden laidunalueet ovat myös pienentyneet

valtion- ja paliskuntarajojen sekä muun maankäytön vuoksi, ja alueelle on tehty laajoja malminetsintävarauksia. Alueelle tehdyt malminetsintävaraukset vaikeuttaisivat tilannetta entisestään, mutta YK:n TSS- ja lapsen oikeuksien komiteoiden päätösten myötä malminetsintävarausten on todettu rikkovan saamelaisten oikeuksia.

Saamelaisalueella monet paliskunnat ovat tosiasiallisesti jakautuneet ja organisoituneet perhe- ja sukukohtaisiin siidoihin. Saamelaisen siidajärjestelmän lakien mukaan siidoihin kuuluvat suvut ja perheet omistavat laidunmaat, mutta Suomen lainsäädännössä siidojen olemassaoloa tai maa-oikeuksia ei tunnusteta. On tärkeää huomioida, että erilaiset laidunaluevaltauokset kohdistuvatkin aina tiettyihin siidoihin, sukuihin ja perheisiin ja heidän maa-oikeuksiinsa. Monet siidat alkavatkin olla ääri rajoilla laidunmenetyksen suhteen ja tilannetta pahentaa ilmastonmuutos. Muun maankäytön ja laidunaluevaltausten vaikutusta saamelaiseen poronhoitoon tulisikin tarkastella siidojen näkökulmasta suhteessa heidän historiallisiin laidunalueisiinsa ja jo tapahtuneisiin laidunalueumenetyksiin.

Toinen puoli asuttajakolonialismissa on se, että se estää alkuperäiskansan itsemääräämisoikeuden toteutumisen. Itsemääräämisen puute tulee ilmi siidojen tasolla siinä, että siidoilla ei ole Suomen laissa tunnustettua asemaa saamelaisten omana itsehallintoelimenä. Itsemääräämisoikeus ei toteudu myöskään paliskuntien kautta, sillä viranomaiset ja tuomioistuimet eivät riittävällä tavalla ota huomioon paliskuntien päätöksiä. Viranomaiset ja tuomioistuimet eivät tunne, huomioi tai edistä saamelaista poronhoitoa. Tästä huolimatta, kuten tässä luvussa on käynyt ilmi, erilaiset valtion viranomaiset (aluehallintovirasto, Tukes, Metsähallitus, ELY-keskus) ja korkein hallinto-oikeus tekevät suomalaisen lainsäädännön pohjalta saamelaista poronhoitoa koskevia kauaskantoisia päätöksiä, jotka ovat alkuperäiskansaoikeuksien vastaisia⁴¹, syrjivät saamelaisia eivätkä ota huomioon saamelaista siidajärjestelmää. Itsemääräämisen puute ilmenee poronhoidon hallinnossa myös siinä, että saamelaiset ovat vähemmistössä Paliskuntain yhdistyksessä.

Koska saamelaisten perustuslaillisen alkuperäiskansa-aseman ja alkuperäiskansaoikeuksien kehittymisen vuoksi huomattavan haitan kiellon aiheuttaminen saamelaiskulttuurille ja FPIC-periaate velvoittavat julkista valtaa *de facto* jo nyt (Heinä-mäki 2021a; Heinämäki 2021b; Raitio ym. 2019), poronhoitolain sekä poronhoitoa koskevan muun lainsäädännön neuvotteluelvoitetta tulisi vahvistaa ja huomattavan haitan kieltä tulisi määritellä nykyistä selkeämmin, jotta poronhoitajien

41 Oikeustieteen professori Martin Scheinin (2024) on selvityksessään käsitellyt, miten suomalainen oikeuskäytäntö monissa tässä luvussa käsitellyissä tapauksissa on alkupe-
räiskansaoikeuksien vastainen.

ei tarvitse vedota oikeuksiinsa jokaisessa viranomaisessa tapauskohtaisesti aina uudestaan ja uudestaan ja valittaa erilaisista viranomaispäätöksistä tuomioistuimiin. Lisäksi vaikutustenarvioinnissa muun maankäytön vaikutuksia tulisi tarkastella yhdessä jo tapahtuneiden historiallisten laidunalueumenetysten ja suunniteltujen hankkeiden kanssa. Vallitseva epävarma tilanne kuormittaa poronhoitajia, siidoja ja paliskuntia ja vie resursseja varsinaiselta poronhoitotyöltä ja poronhoitokulttuurin siirtämiseltä ja kehittämiseltä.

Yhteenvetona todettakoon, että saamelaisporonhoidon ja siidojen heikko oikeusasema Suomen lainsäädännössä mahdollistaa saamelaisiin poronhoitajiin ja siidojen laidunmaihin kohdistuvat laidunaluevaltaukset ja oikeudenloukkaukset, vaikeuttaa perinteisen saamelaisen poronhoitotavan ja vuotuisikierron harjoittamista, lisää ylilaidunnusta, vaikeuttaa poronhoitajien sopeutumista ilmastonmuutokseen ja aiheuttaa poronhoitajille ja saamelaisnuorille epävarmuutta elinkeinon tulevaisuudesta. Tämä taas vaarantaa saamelaisporonhoidon siirtymisen tuleville sukupolville elinvoimaisena elinkeinona, jollaisena saamelaiset haluaivat sen säilyttää.

6 Toimenpide-ehdotukset

Saamelaisen poronhoidon tilanne on erittäin vaikea useassa paliskunnassa Suomessa. Syy poronhoidon huonoon asemaan on saamelaisen poronhoidon heikko oikeusasema Suomen poronhoitolainsäädännössä ja muussa poronhoitoon vaikuttavassa lainsäädännössä, joka vaikeuttaa saamelaisen poronhoidon elinmahdollisuuksia ja siirtymistä tuleville sukupolville tulevaisuudessa. Ottaen huomioon poronhoidon läpileikkaavan merkityksen saamelaiskulttuurille, on saamen kielten ja saamelaiskulttuurin tulevaisuus vakavasti uhattuna saamelaisporonhoidon heikon aseman vuoksi.

Poronhoitolaki on yksi tärkeimmistä erillislaeista saamelaisille, sillä poronhoito on porosaamelaisten päätoiminen elinkeino, saamelaisen kulttuurin ja yhteiskunnan perusta sekä saamen kansan säilymisen ehto. Poronhoitolaki on säädetty vuonna 1932 kuulematta saamelaisia, eikä siihen ole tämän jälkeenkään tehty parannuksia saamelaisen poronhoidon aseman parantamiseksi. Vuoden 1948 poronhoitolain uudistuksessa vain vahvistettiin vuoden 1932 lain ongelmalliset linjaukset. Viimeisimmässä poronhoitolain uudistuksessa saamelaisvaltuuskunnan tekemät tärkeimmät vaatimukset jätettiin huomioimatta. Lisäksi viimeisin saamelaisen kannalta merkittävä poronhoitolain uudistus on tehty vuonna 1991 eli aikana ennen perusoikeusuudistusta ja saamelaiskäräjälain säätämistä, joissa saamelaisten alkuperäiskansa-asema ja oikeus ylläpitää kieltään ja kulttuuriaan, johon myös poronhoito kuuluu, tunnustettiin. Alkuperäiskansaoikeus on kansainvälisesti alati kehittyvä oikeudenala, ja sen tulisi vaikuttaa kansalliseen lainsäädäntöön ja oikeuskäytäntöön.

Suomalainen poronhoitolaki perustuu monella tavalla kolonialistisiin lähtökohtiin ja saamelaisen poronhoidon pakkosulattamiseen suomalaiseen yhteiskuntaan: suomalainen poronhoitolaki perustuu suomalaisen yhteiskunnan järjestelmille ja tavoitteille ja jättää huomiotta saamelaisen poronhoidon vuosisataiset poronhoitoperinteet, perinteiset hallintamallit, lait, merkityksen saamen kansan säilymiselle ja näistä johtuvat saamelaisen poronhoidon erityistarpeet. Suomalaisen poronhoitolainsäädännön vaikutukset saamelaiseen poronhoitoon ovat kolonialistiset yhä tänä päivänä: ensinnäkin se mahdollistaa saamelaisten laidunmaiden riiston, ja estää saamelaisten itsemääräämisen toteutumisen poronhoitoa koskevissa asioissa.

Porosaamelaiset ovat menettäneet jo valtavan määrän laidunalueitaan ja monet porosaamelaiset ja -siidat alkavat olla äärirajoilla laidunmenetysten suhteen. Ilman meneillään olevien laidunaluevaltausten lopettamista ja uusien laidunalue-
menetysten estämistä, sovintoa valtion ja saamelaisten poronhoitajien välillä on mahdotonta saavuttaa. Sovinnon saavuttamiseksi poronhoitolaki tulee vii-
pymättä korjata yhteistyössä saamelaisten poronhoitajien kanssa saamelaisten
itseääräämisoikeutta kunnioittaen, ja sille on saatava saamelaisten poronhoitajien
suostumus. Vapaan ja tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen ja siihen sisäl-
tyvän yhteistoimintamenettelyn on koskettava paitsi maankäyttöhankkeita myös
saamelaisia koskevia keskeisiä lakihankkeita eli tässä tapauksessa poronhoitolain
uudistusta. Poronhoitolain uudistuksessa ei riitä, että kuullaan pelkästään Palis-
kuntain yhdistystä, sillä saamelaiset ovat vähemmistönä yhdistyksessä.

Ehdotan selvitykseni pohjalta seuraavia toimenpiteitä:

- Aloitetaan viipymättä poronhoitolain kokonaisuudistus yhteistyössä saamelaisten poronhoitajien kanssa. Poronhoitolain uudistuksessa yhtenä vaihtoehtona tulee olla erillisen poronhoitolain säätäminen saamelaisalueelle. Poronhoitolain uudistus on toteuttava yhteistyössä saamelaisten poronhoitajien kanssa, ja uudelle laille on saatava saamelaisten poronhoitajien suostumus. Työssä on varmistettava, että eri saamelaisalueet ovat edustettuina.
- Saamelainen poronhoito ja siidajärjestelmä on tunnustettava poronhoitolaissa. Siidojen ja sukujen oikeudet omiin perinteisiin laidunalueisiin tulee tunnustaa ja turvata poronhoitolaissa.
- Poronhoitolain tarkoituksypykälään tulee kirjata saamelaisporonhoidon säilyminen ja edistäminen sekä poronhoidon merkitys saamelaiskulttuurin säilymiselle.
- Saamelaisten kotiseutualueen vanhat metsät tulee rauhoittaa metsähakkuilta.
- Poronhoitolain neuvotteluelvoitetta tulee vahvistaa vastaamaan alkuperäiskansaoikeudessa turvattua FPIC-periaatetta sekä yhteistoimintamenettelyä.

- Ympäristövaikutusten arviointimenettelyä tulee kehittää siten, että otetaan huomioon muiden maankäyttömuotojen historialliset ja kumulatiiviset vaikutukset saamelaiseen poronhoitoon yhdessä muiden suunnitteilla olevien hankkeiden kanssa. Vaikutustenarviointimenettelyissä tulee turvata paitsi paliskunnan myös siidojen tosiasiallinen mahdollisuus kieltäytyä poronhoidolle haitallisesta muusta maankäytöstä.
- Poronhoitolaista tulee poistaa Paliskuntain yhdistyksen pakkojäsenyys saamelaispaliskuntien osalta.
- Saamelaisen poronhoidon omalle hallinnolle on turvattava riittävä rahoitus maa- ja metsätalousministeriön budjetista.
- Poromerkkien myöntämistä koskevat säännökset tulee muuttaa saamelaisaluetta koskevien merkkien osalta siten, että saamelaisten itsemäärittämisoikeus toteutuu poromerkkien myöntämisessä.

Lähdeluettelo

Kirjalliset lähteet

Autto, Kari & Vaura, Ilkka 2020. *Ounis. Paikan henki*. Lightpress.

Coulthard, Glen 2014. *Red skin, white masks. Rejecting the colonial politics of recognition*. Minneapolis: University of Minnesota press.

Eira, Inger Marie, Magga, Ole Henrik & Nils Isak Eira 2010. "Muohtatearpmaid sisdoallu ja geavahus." *Sámi dieđalaš áigečála* 2, 3–24.

Eira, Nils Isak 1994. *Bohccuid luhtte*. Kautokeino: Dat.

Heikkilä, Lydia 2007. *Reindeer talk. Sámi reindeer herding and nature management*. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.

Heinämäki, Leena 2021a. "Saamelaiskulttuurin heikentämiskielto ja viranomaisten aktiivinen velvoite turvata perinteisten elinkeinojen harjoittamisen ja kehittämisen edellytykset." *Lakimies* 1/2021, 3–35.

Heinämäki, Leena 2021b. *Opas saamelaisia koskevien oikeusnormien tulkintaan ja soveltamiseen ympäristöön ja maankäyttöön liittyvissä kysymyksissä*. Inari: Saamelaiskäräjät.

Heinämäki, Leena, Markkula, Inkeri & Saijets, Jan 2023. *Saamelaisten alkuperäiskansaoikeudet ja YVA-menettely*. Ympäristöministeriön julkaisuja 2023:2. Helsinki: Valtioneuvosto.

Helander-Renvall, Elina & Markkula, Inkeri 2015. *Ekologisen perinnetiedon käsikirja*. Rovaniemi: Arktinen keskus.

Hyvärinen, Heikki 2010. "Saamelaisten kulttuurin ja elinkeinojen sääntely." Teoksessa Kai T. Kokko (toim.) *Kysymyksiä saamelaisten oikeusasemasta*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Itkonen, T. I. 1948. *Suomen lappalaiset vuoteen 1948 saakka. Toinen osa*. Juva: Wsoy.

Jefremoff, Irja 2001. *Varristallam. Inarinsaamelaisten vuotuismuutto*. Inari: Saamelaismuseosäätiö.

Korpijaakko, Kaisa 1987. "Kotakäräjät – oliko niitä? Sovinnoista ja sovintomenetellyistä Enontekiöllä 1700luvulla." Lars Eriksson & Heikki Ylikangas (toim.) *Oikeutta ja historiaa. Heikki Ylikankaan 50-vuotisjuhlakirja*. Juva: Wsoy, 109–125.

Korpijaakko, Kaisa 1989. *Saamelaisten oikeusasemasta Ruotsi-Suomessa*. Helsinki: Lakimiesliitto.

Korpijaakko-Labba, Kaisa 1999. *Saamelaisten oikeusasemasta Suomessa. Kehityksen pääpiirteet Ruotsin vallan lopulta itsenäisyyden ajan alkuun*. Kautokeino: Sámi instituutta.

Korpijaakko-Labba, Kaisa 2003. "Valtionmaat Suomen kiinteistöjärjestelmässä – erityisesti silmällä pitäen saamelaisten maa-oikeusasiaa." *Oikeustiede / Jurisprudentia. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen vuosikirja XXXVI*, 295–350.

Kumpula, Jouko, Jokinen, Mikko, Siitari, Jukka & Siitari, Sari 2020. *Talven 2019–2020 sää-, lumi- ja luonnonolosuhteiden poikkeuksellisuus ja vaikutukset poronhoitoon*. Helsinki: Luonnonvarakeskus.

Kumpula, Jouko, Rämö, Sari, Siitari, Jukka, Holkeri, Leena, Pekkarinen, Antti-Juhani & Tauriainen, Jukka. 2022. *Talven 2021–2022 sää-, lumi- ja luonnonolosuhteiden poikkeuksellisuus ja vaikutukset poronhoitoon*. Helsinki: Luonnonvarakeskus.

Kuokkanen, Rauna 2020. "The Deatnu agreement. A contemporary wall of settler colonialism." *Settler colonial studies* 10(4), 508–528.

Labba, Kristina 2017. *Renskötseins interna organisering*. Tromssa: UiT Arctic University of Norway.

Labba, Oula-Antti 2024a. "Durnosa Sámi guovllu siiddat ja siiddaolbmot čálálaš gálduin 1500-logus 1900-lohkui." *Sámi dieđalaš áigečála* 2024(1), 73–99.

Labba, Oula-Antti 2024b. "Siiddat ja siiddaolbmot Suoma sierralágain ja sierralágaid ovdabarguin." *Sámi dieđalaš áigečála* 2024(1), 101–120.

Labba, Oula-Antti 2024c. *Saamelaisten poronhoidon oikeudellinen asema ja poronhoitoon liittyvät oikeudet Suomessa oikeusjärjestyksen valossa*. Valtioneuvoston julkaisu 2024. Helsinki: Valtioneuvosto.

Lehtola, Veli-Pekka 2005. *Saamelaisten parlamentti. Suomen saamelaisvaltuuskunta 1973–1995*. Inari: Saamelaiskäräjät.

Lehtola, Veli-Pekka 2012. *Saamelaiset suomalaiset. Kohtaamisia 1896–1953*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Linkola, Martti 1972. *Enontekiön lappalaisten poronomadismi*. Julkaisematon pro gradu -tutkimus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto

Lundvall, Päivi 2023. *Maa- ja metsätalousministeriön tilaaman selvityksen Loppuraportti. Paliskuntain yhdistyksestä erkaantuneiden 11 saamelaispaliskunnan ja Paliskuntain yhdistyksten välisten ristiriitojen syiden selvittäminen ja sovinnon tunnustelu*. Reflek Oy. VN/31876/2023.

Magga, Anne-Maria 2018. "Ounastunturin terrori' ja uudisasutus Enontekiöllä: Saamelainen poronhoito kolonialismin aikakaudella." *Politiikka* 60(3), 251–259.

Magga, Anne-Maria 2024. *Siidan lait. Saamelaisen poronhoidon oikeusperiaatteet ja -teoria*. Tampere: Vastapaino.

Nielsen, Konrad & Ulve, Andreas 1911(2018). *Fjellreindrift i Finland på begynnelsen av 1900-tallet*. Toim. Nils-Henrik Valkeapää. Oulu: Giellagas-instituutti.

Nikula, Kaisu 2024. *Inarinsaamelaiset ja inarinsaamelaisen kulttuurin elinvoima. Selvitys saamelaisten totuus- ja sovintokomissiolle*. Valtioneuvoston julkaisu 2024:50. Helsinki: Valtioneuvosto.

Näkkäläjärv, Klemetti & Pieski, Pentti 2004. *Jauristunturin elämää. Itä-Enontekiön lähihistoriaa sanoin ja kuvin*. Enontekiö: Eanodaga sámiiid searvi.

Näkkäläjärv, Klemetti 2013. *Jauristunturin poropaimentolaisuus. Kulttuurin kehitys vuosina 1930–1995*. Oulu: Oulun yliopisto.

Näkkäläjärv, Klemetti, Jaakkola, Jouni & Juntunen, Suvi 2020. *SAAMI – saamelaisten sopeutuminen ilmastonmuutokseen. Hankkeen tieteellinen loppuraportti*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2020:25. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

Näkkäläjärv, Klemetti, Jaakkola, Jouni & Juntunen; Suvi 2024. *Ilmastonmuutokset vaikutukset Suomen saamelaiskulttuuriin. Selvitys saamelaisten totuus- ja sovintokomissiolle*. Valtioneuvoston julkaisu 2024:45. Helsinki: Valtioneuvosto.

Olsén, Laura, Harkoma, Assi, Heinämäki, Leena & Heiskanen, Heta 2017. *Saamelaiden perinnetiedon huomioiminen ympäristöpäätöksenteossa*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Raitio, Kaisa 2008. *"You can't please everyone". Conflict management practices, frames and institutions in Finnish state forests*. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Raitio, Kaisa, Heinämäki, Leena, Morottaja, Anna & Murtomäki, Eero 2019. *Tiivistelmä saamelaisten elinkeinojen heikentämiskiellosta*. Vaasa: Waasa Graphics.

Saijets, Jan 2024. "Paikkatieto kumulatiivisten vaikutusten arvioinnissa." Teoksessa Leena Hansen. *Askelmerkkejä saamelaiskulttuuriin kohdistuvien kumulatiivisten vaikutusten kokonaisvaltaisen arvioinnin kehittämiseksi ympäristöön ja maankäyttöön liittyvissä kysymyksissä*. Ympäristöministeriön julkaisuja 2024:4, 249–265.

Saijets, Jan, Raitio, Kaisa, Pyykkö, Jarmo, Hansen, Leena, Aikio, Esko, Feodoroff, Pauliina & Seurujärvi, Osmo 2024. "Impact assessment and indigenous rights: Cumulative impact assessment of forestry on winter pastures in Mudusjävi reindeer herding co-operative in Finland", submitted to PLOS ONE in 27th September 2024.

Saijets, Mika & Helander-Renvall, Elina 2009. *Ihmisen, poron ja luonnon vuorovaikutus. Saamelaisen poronhoidon perinteinen tieto*. Rovaniemi: Arktinen keskus.

Sara, Mikkel Nils 2001. *Boazu lea biekká buorri. Guovdageainnu guovllu boazodoallovuogit*. Karasjoki: Davvi girji.

Sara, Mikkel Nils 2010. "Mo galget siiddat joatkahuvvat – Siidda sulladallama gažaldagat." *Sámi dieđalaš áigečála*

Sara, Mikkel Nils 2011. "Land usage and siida autonomy." *Arctic review of politics and law* 2(2), 138–158.

Sara, Mikkel Nils & Oskal, Nils 2001. Reindriftssamiske sedvaner og rettsopfatninger. Teoksessa Kirsti Ström Bull, Mikkel Nils Sara ja Nils Oskal, *Reindrift i Finnmark*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Scheinin, Martin 2024. *Kansainväliset alkuperäiskansaoikeudet ja niiden toteutuminen Suomessa. Selvitys saamelaisten totuus- ja sovintokomissiolle*. Valtioneuvoston julkaisuja 2024:24. Helsinki: Valtioneuvosto.

Sverloff, Matti, Jefremoff, Irja & Itkonen, T.I. 2003. *Suenjelin saamelaisten perintö*. Sevettijärvi.

Tanner, Väinö 1929. *Antropogeografiska studier inom Petsamo områder. I Skoltlap-palarna*. Fennia 49:4. Helsinki: Suomen maantieteellinen seura.

Tanner, Väinö 2000 (1929). *Ihmismaantietellisiä tutkimuksia Petsamon seudulta. I Kolttalappalaiset*. Toim. Paulo Susiluoto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Truth and reconciliation commission of Canada 2015. *Calls to action*. https://www2.gov.bc.ca/assets/gov/british-columbians-our-governments/indigenous-people/aboriginal-peoples-documents/calls_to_action_english2.pdf

Valkeapää, Nils-Henrik 2019. "Láidehus." Teoksessa Konrad Nielden & Andreas Ulve (kirj.) ja Nils-Henrik Valkeapää (toim.) *Fjellreindrifra i Finland på Begynnelsen av 1900-tallet*. Oulu: Giellagas-instituutti.

Wolfe, Patrick 2006. "Settler colonialism and elimination of Native." *Journal of genocide research* 8(4), 387–409.

Tuomioistuinten ja kansainvälisten ihmisoikeussopimusten valvontaelinten päätökset

KHO:2016:212. Korkeimman hallinto-oikeuden päätös Näkkälän paliskunnan poromerkkiasassa.

KHO:2021:83. Korkeimman hallinto-oikeuden päätös Käsivarren paliskunnan malminetsintäluvasta.

KHO:2023:35. Korkeimman hallinto-oikeuden päätös Näkkälän paliskunnan jakoasiassa.

PHao 2023. Pohjois-Suomen hallinto-oikeuden 15.6.2023 antamat ratkaisut 937, 938 ja 939.

KHO:2024:18. Korkeimman hallinto-oikeuden päätös katokorvausasiassa.

KHO:2024:19. Korkeimman hallinto-oikeuden päätös katokorvausasiassa.

E/C.12/76/D/251/2022. E/C.12/76/D/289/2022. Views adopted by the Committee under the Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, concerning communications Nos. 251/2022 and 289/2022.

CRC/C/97/D/172/2022. Views adopted by the Committee under the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure, concerning communication No. 172/2022.

Muut

HE 244/1989 vp. Hallituksen esitys poronhoitolaiksi.

Lapin taloudellisten asioiden komitean mietintö 1905.

Muddusjärven paliskunta 2023. Muddusjärven paliskunnan metsien hoito- ja käyttösuunnitelma.

Paliskuntain yhdistys 2023. Poroluettelo 2022–2023.

Paliskuntain yhdistys 2024. Poroluettelo 2023–2024.

Saamelaiskäräjät 2024. "Saamelaiset ja saamen kielet." <https://samediggi.fi/vastuualueet/saamen-kielet/viranomaisille-saamelaisten-kielellisista-oikeuksista/kielelliset-oikeudet-ovat-perusoikeuksia/saamelaiset-ja-saamen-kielet/>

Saamelaispaliskunnat ry 2024. Lausunto Lapin liiton tuulivoima- ja aurinkoselvityksestä.

Yle Sápmi 15.1.2015. Saamelaiskäräjät: Poronhoidolliset syyt edellyttävät Näkkälän paliskunnan jakamista. <https://yle.fi/a/3-7739234>

Yle Sápmi 11.7.2016. Ensimmäinen malminetsintälupa saamelaisalueelle. <https://yle.fi/a/3-9016459>

Yle Lappi 25.3.2020. Inarissa poroja kuolee nälkään, eikä tappaja ole paksu lumi vaan metsänhakuut – vanhojen metsien kansallispuistoissa poroilla menee paremmin. <https://yle.fi/a/3-11257874>

Yle Sápmi 20.5.2020. Málbmáohcanfitnodat dahkan várrenalmmuhusa Eanodaga Jiehtačearu guovllus – Bálggus "Duššada Ergona siidda boazodoalu oalát." <https://yle.fi/a/3-11360657>

Yle Sápmi 22.5.2020. Malminetsintäfirma varannut alueen Enontekiöltä Natura-alueelta – poronhoitajat pelkäävät elinkeinonsa puolesta: "Tappouhkaus poronhoidolle." <https://yle.fi/a/3-11363679>

Yle Sápmi 11.3.2021. Alimus hálddahusriekti ii dohkkehan Minna Näkkäljärvi väidinlohpeohcamuša Jiehtačearu guovlovárremis. <https://yle.fi/a/3-11831876>

Yle Sápmi 7.2.2022. Käsivarren porosaamelaiset valittivat malminetsintäluvasta kansainväliseen TSS-komiteaan: Lätäsenolle väliaikainen malminetsintäkielto. <https://yle.fi/a/3-12302438>

Yle Sápmi 22.4.2022. Tukes hyväksyi yli 280 neliökilometrin aluevarauksen Enontekiölle – alueen laajuus yllätti poromies Per-Antti Labban. <https://yle.fi/a/3-12414480>

Yle Sápmi 25.6.2024. Gollerogganmäšenat jávke Leammis, muhto Vuohčus roggan ban go lassána – dál guovllu sámít ballet Tankajoga bealis. <https://yle.fi/a/74-20096006>

Yle Sápmi 15.11.2024. Boazodoallolága ásahusaide leat áigumin dahkat nupástusaid: sáhku joba 1000 euro bohccos, jus ii geahpet boazologu. <https://yle.fi/a/74-20124558>

Kirjoittajatiedot

Selvityksen kirjoittaja on saamelainen tutkija ja poronhoitaja Enontekiöltä. Kirjoittaja kuuluu Kalkujärven siidaan Näkkälän paliskunnassa.

Kirjoittaja on työskennellyt tohtorikoulutettavana useissa tutkimusprojekteissa vuosien 2015–2023 aikana. Hän on väitellyt yhteiskuntatieteiden tohtoriksi Lapin yliopistosta vuonna 2024. Tällä hetkellä hän työskentelee tutkijana Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnassa Suomen akatemian rahoittamassa ja apulaisprofessori Sanna Valkosen johtamassa tutkimushankkeessa *Saamelaisten poliittiset perinteet ja ajattelu ympäristön ja ihmisen välisenä yhteiselonä*.

Kirjoittajan julkaisuja saamelaisen poronhoidon alalta (uusimmasta vanhimpaan):

- Väitöskirja *Siidan lait. Saamelaisen poronhoidon oikeusperiaatteet ja -teoria* (Vastapaino, 2024). Tutkimus tarkastelee saamelaisen poronhoidon siidajärjestelmän omia lakeja ja niiden toimintaa Enontekiön ja Utsjoen alueella saamelaisten poronhoitajien haastatteluihin pohjautuen. Tutkimuksessa sovelletaan Kanadassa kehitettyjä alkuperäiskansojen lakien tutkimukseen kehitettyjä oikeudellisia menetelmiä. Kyseessä on ensimmäinen Suomessa tehty tutkimus, jossa saamelaisen poronhoidon omia lakeja analysoidaan ja systematisoidaan lakeina.
- Tieteellinen katsausartikkeli ”’Ounastunturin terrori’ ja uudisasutus Enontekiöllä: Saamelainen poronhoito kolonialismin aikakaudella.” Julkaistu *Politiikka*-lehdessä vuonna 2018. Artikkelinä käsittelee saamelaisen poronhoidon historiaa ja tilannetta Enontekiön alueella 1900-luvun alkupuolella asuttajakolonialismin ilmentymänä. Artikkelinä on ensimmäinen Suomessa julkaistu tieteellinen artikkeli, joka on käyttänyt asuttajakolonialismin teoriaa kuvaamaan saamelaisen poronhoidon asemaa suhteessa valtaväestöön ja valtioon.
- Vertaisarvioitu artikkeli ”Indigenous peoples’ right to own legal orders and governance Systems in International Human Rights Regime” joka on julkaistu Alexandra Xanthakin, Piia Nuorgamin, Leena Heinämäen ja Sanna Valkosen toimittamassa tieteellisessä kokoomateoksessa *Indigenous Peoples’ Cultural Heritage* (Brill) vuonna 2017. Artikkelinä käsittelee alkuperäiskansojen oikeuksia ylläpitää omia oikeusjärjestelmiä ja hallintamalleja kansainvälisen oikeuden ja kansainvälisten ihmisoikeustuomioistuinten oikeuskäytännön valossa.
- Vertaisarvioitu yhteisartikkeli Leena Heinämäen ja Eija Ojanlatvan kanssa ”Saamelaisten pyhät luonnonpaikat kulttuuriperintöoikeuden ja tapaoikeuden valossa”, joka on julkaistu Tapio Nykäsen ja Leena Valkeapään toimittamassa kirjassa *Kilpisjärven poliittinen luonto* (SKS) vuonna 2015. Artikkelinä käsittelee saamelaisten pyhiin paikkoihin liittyviä suojelutarpeita, lainsäädäntöä ja tapaoikeutta.

- Vertaisarvioitu artikkeli ”Rakenteellinen rasismi saamelaisen poronhoidon hallinnossa Suomessa” julkaistu *Kosmopolis-lehdessä* vuonna 2014. Artikkelin käsittelee saamelaisporonhoidon syrjintää.
- Saamelaisen kulttuurin pro gradu -tutkielma Suomen petopoliittien ja saamelaisen poronhoidon välisistä suhteista Oulun yliopiston Giellagas-instituutissa.

VALTIONEUVOSTO
STATSRÅDET

SNELLMANINKATU 1, HELSINKI
PL 23, 00023 VALTIONEUVOSTO
valtioneuvosto.fi
julkaisut.valtioneuvosto.fi

ISBN pdf: 978-952-383-643-3
ISSN pdf: 2490-0966